

ÖMER ÂLÎ BEYLE İLGİLİ BAZI DEĞERLENDİRMELER (KARESİ MUTASARRIFI - KASTAMONU VALİSİ)*

NESİMİ YAZICI

GİRİŞ

Ramazanoğulları ailesine mensup olan Ömer Âli Bey'in dedesi Bahr-i Sefid Boğazı Komutanlığı ve Adana Mutasarrıflığı gibi görevlerde bulunmuş Arif Paşa,¹ babası Tarsus Kaymakamlığı yapmış olan Ahmed Paşa'dır. Ömer Âli Bey Adana'da 1 Ramazan 1259/25 Eylül 1843'te doğmuş, hususî öğretmenlerden çeşitli dersler alarak oldukça iyi bir öğrenim görmüştür. Onun ailesiyle ilgili yeterli bilgiye sahip değilsek de, evlenmiş olduğunu ve eşinin muhtemelen kendisinin Dersim'deki mektupçuluğu sırasında vefat etmiş bulunduğunu düşünmekteyiz².

Ömer Âli Bey, doğduğu şehirde 1279H/1862-63'te Tahrirât Kitâbeti Refâkati'yle başladığı devlet hizmetini, 21 Temmuz 1909'da Kastamonu Valisi olarak tamamlamıştır³. Bu arada o, Rumeli hariç olmak üzere Doğu ve Batı Anadolu, Suriye, Hicaz, Trablusgarb gibi dönemin Osmanlı coğrafyasının belli başlı bölgelerinde görev yapmış, sırasıyla şu hizmet çizelgesini gerçekleştirmiştir: Adana Meclis-i İdare-i Livâ Kitâbeti, aynı yerde

* Bu makale *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu* (Kastamonu, 18-20 Eylül 2003)'na aynı adla sunulan tebliğimizden geliştirilmiştir.

¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, İstanbul, 1311, c. III, s. 274.

² Ömer Âli Bey Şubat 1881 ile 8 Aralık 1885 arasında Dersim'de mektupçuluk yapmış, bu sırada 1884 yılında üç ay süre ile de vali vekilliğinde bulunmuştur. İşte bu devreye ait uzunca bir şiirini "*Dersim Mektupçusu İken Kâin Biraderim Hakkı Bey'e 1296 (1881) Yazdığım Manzum Mektuptur*" kaydıyla aşağıda kısaca tanıtacağımız *Haura Defteri* (s. 24-25)'ne kaydetmiştir. Aynı defterdeki bir beyit ise; "*Refikam Merhûme Lisanından Kâin Biraderime Cevaben Yazmışım, Dersim'den 1299 (1883)*" ifadesiyle kaydedilmiştir. Buradan anlaşılan eşini bu tarihten önce kaybetmiş olduğudur. *Haura Defteri*'nde "*Balhesir'den Kâin Biraderime Gönderdiğim Tasvirimin Altına Yazmışım*" ifadesiyle bir başka beyit yer almakta ise de, burada kastedilenin eski kayıbiraderi mi, yoksa yeni bir evlilik neticesinde sahip olduğu kayıbiraderi mi olduğunu anlamak mümkün olamamaktadır. *Haura Defteri*, s. 21, 24-25.

³ *Sicill-i Ahvâl Defteri*, c. II, s. 434-435; Ömer Âli Bey'in hayatı, büyük ölçüde bu kaynağa dayanılarak, Mehmet Zeki Pakalın tarafından (*Sicill-i Osmani Zeyli*, c. XIV, s. 2244-46. TTK Kütüphanesi'ndeki yazma nüsha) da değerlendirilmiştir. *Sicill-i Ahvâl Defteri*'ndeki özgeçmişin iki kopyası Emekli Sandığı Arşivi, Mülkiye, 20192 numaralı Ömer Âli Bey'e ait dosyada da bulunmaktadır.

Meclis-i İdare-i Vilâyet Kitâbeti, Mektupçu Kalemî Başmüsevvidliği, Mümeyyizliği, Trablusgarb Tahrîr-i Nüfus Memuriyeti, aynı vilâyetin Divân-ı Temyiz Başkitâbeti, Halep Meclis-i İdare-i Vilâyet Başkitâbeti, Girit Vilâyeti Mektupçuluğu Vekâleti, Adana Meclis-i Temyiz Başkitâbeti, aynı yerde Meclis-i İdare-i Başkitâbeti, İâşe Nezâreti Başkitâbeti, Dersim Vilâyeti Mektupçuluğu (Vali Vekillliği), Diyarbakır Vilâyeti Mektupçuluğu, Aydın Vilâyeti Mektupçuluğu, Halep Vilâyeti Mektupçuluğu, Hicaz Vilâyeti Mektupçuluğu, Suriye Vilâyeti Mektupçuluğu, Halep Vilâyeti Mektupçuluğu, Cidde Vali Kaimmakamlığı, Karesi Mutasarrıflığı, Tekirdağ Mutasarrıflığı, Bingazi Mutasarrıflığı, Kastamonu Valiliği⁴. Ömer Âlî Bey'in bütün bu görevlerinde başarılı olduğuna, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Sicill-i Ahvâl Defteri/Dosyası tanıklık etmektedir. Bu durumun birkaç örneği olarak şunları hatırlatmamız yerinde olacaktır.

Dersim Valisi Fahri Paşa onunla ilgili olarak; *“Dirâyet ve fetânetini ve kuvve-i kalemiyesiyle beraber her suretle malumât ve ehliyet ve kifâyetini tasdik ederim”* derken, buradaki Vali Vekillliği Meclis-i İdare'nin 28 Şaban 1302/13 Haziran 1885 tarihli mazbatasında; *“Umûr-ı me'mûresini hüsn-i idare ederek hoşnûdû-i umûmiyeyi kazanmış... ”* olduğu tarzında değerlendirilmiştir. Diyarbakır Mektupçuluğu'ndaki çalışmaları ise; *“Mûmâ-ileyh zikrolunan mektupçulukta bulunduğu müddetçe hoşnûdû-i umûmî isticlâb ederek vukû-i infisâli cümlelerin teessür ve teessüfünü mûcib olduğu ve kendisi ashâb-ı diyânet ve istikâmetten olarak her vechile şayân-ı lutuf ve merhamet bulunduğu... ”* ifadeleriyle ortaya konmuştur. Hicaz Vilâyeti Mektupçuluğu göreviyle ilgili olarak da; *“Erbâb-ı dirâyet ve istikâmetten olup ifâyı hüsn-i hizmet eylediği ve Hicaz Vilâyeti Mektupçuluğu'nun suret-i mükemmelede tanzim ve islâhına muvaffak olarak hasâil-i memdûhası hasebiyle umûmun teveccühünü kazandığı...”* sözleriyle takdir edilmiştir. Gerçekten de önemli bir görev olan *Mektupçuluk*'ta kazandığı bu başarıyı Ömer Âlî Bey, müteâkiben getirildiği *Mutasarrıflık*'ta da devam ettirmiştir⁵.

⁴ Bu görevlerin başlangıç ve bitiş tarihleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Sicill-i Ahvâl Defteri ve Emekli Sandığı (20192)'ndaki dosyasında muntazam olarak kaydedilmiş bulunmaktadır.

⁵ Vilâyet idaresinde önemli bir görevli olan mektupçuların görevleri, nizamnâmelerde açıkça belirtildiği gibi (Vilâyet Nizamnâmesi, Düstur, Tertip I, c. I, s. 609; İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnâmesi, Fasl-ı Râbî, Mektupçuların Vazâifî, Düstur, Tertip I, c. I, s. 630), taşradaki pozisyonları ile ilgili olarak da şu çalışmalara bakılabilir: Uygur Kocabaşoğlu-Ali Birinci, “Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler”, Kebîkeç, Yıl 1, S. 2 (Ankara 1995),

Rumca ve Ermenice bilen Ömer Âlî Bey, Arapçayı konuşabilecek düzeyde öğrenmiş, anadili Türkçede ise manzum ve mensur eserler vermiştir⁶. Burada hedefimiz onun edebî yönünü değerlendirmek olmadığından ve aslında bunu başaracak gücü de kendimizde görmediğimizden *Cemal Bey*⁷ ile *Türkmen Kızı*⁸ adlı iki romanıyla biri kayıp,⁹ diğeri ise Balıkesir İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan hatıra defterlerini zikretmekle yetinmek istiyoruz¹⁰. Ömer Âlî Bey, kendisinin şairliğiyle ilgili olarak oldukça mütevazî ifadeler kullandıysa da,¹¹ her halde ona ait şiirlerin değerlendirilmesinin, konunun uzmanlarına ait olacağında şüphe yoktur.

Bizim kanaatimize göre Ömer Âlî Bey, özellikle mutasarrıf olarak gittiği yerleri imar etmeye çalışmıştır. Her ne kadar bu alanda yeterli çalışmalar yapılmadıysa da, elde bulunan bir kısım örnekler bile bize, böyle düşünme

s. 104-105; Ayr. bkz. Ali Birinci-İsmail Kara, "Muktupçu, Mutasavvıf, Yazar, Şair Sadık Vicdanî", *Tarih ve Toplum*, c. XIII, S. 78 (İstanbul Mayıs 1990), s. 35.

⁶ Muharrem Eren (*Mutasarrıf Ömer Ali Bey Balıkesir'i Yeniden İnşâ ve İmar Eden, Hamidiye (İl Halk) Kütüphanesinin Kurucusu ve Sahibi*), İstanbul, 1993, s. 61-70) bir kaynak göstermeden, Ömer Âlî Bey'in Arapça, Farsça ve Fransızcaı bildiğini belirtmektedir ki, biz de bu düşüncenin büyük ölçüde doğru olduğu kanaatindeyiz.

⁷ İstanbul, Mihran Matbaası, 1304.

⁸ İstanbul, Alem Matbaası, 1307. *Türkmen Kızı*, M. Kayahan Özgül (*Paşabey-zâde Ömer Âlî Bey, Türkmen Kızı*, Isparta, Tarihsiz) tarafından özlü bir değerlendirme (s. 5-23) ile yayımlanmıştır. Yazara göre bu eser, *ilk köy romanımızdır*. Onun değerlendirmeleri şu cümlelerle son bulmaktadır: "...şuurlu veya şuursuz doğmuş bütün basitliğine rağmen, *Türkmen Kızı* tarih, edebiyat, folklor, hattâ siyaset adına -şimdilik kaydıyla- pek çok ilkler taşıyan bir romandır ve *Ömer Âlî Bey* de daha fazla ihmâli hak etmeyen bir yazardır".

⁹ Bu bilgiyi ölümü üzerine *Tasvir-i Efkâr* (7 C. Âhir 1338/27 Şubat 1336)'da yayınlanan bir makeden öğreniyoruz. Makalede o hatıra ait bir bölüm yer almış bulunmaktadır. Buradan anlaşılan bu ikincisinin klâsik bir hatıra özelliklerine sahip olduğudur.

¹⁰ Bu eserin bir başlığı yani ismi bulunmamakla birlikte adı geçen kütüphanede (Nr. 739), *Ömer Âlî Bey'in Balıkesir'e Ait El Yazması Hatıra ve Şiirleri* olarak kaydedilmiş olup kısaca *Hatıra Defteri* şeklinde isimlendirilmiştir. Eser klâsik hatıra tarzında olmayıp, esas olarak Ömer Âlî Bey'in Balıkesir'de görev yaptığı dönem ve bilhassa da *Ocak 1898 Depremi* sonrasında yapılan resmî yazışmalarla, ona ait bazı şiirleri ve diğer bir kısım bilgileri içermektedir.

¹¹ Balıkesir İl Halk Kütüphanesi'ndeki *Hatıra Defteri*'nin ilk sayfasındaki şu ifadeler bu durumun en dikkat çekici kanıtıdır: "*İlmen, edeben, nesren, şi'ren her türlü aczimi iüraf ile iftihar ederim. Ahd-i şebâb içinde nesren, nazmen bazı ufak tefek şeyler de yazmamış değilim. Bunların hiçbirisi enzâr-ı âmmeye şâyân-ı arz şeyler olmadığı gibi değersizliklerinden nâşi hiçbirisi bir yere kayıt edilmemiştir. Bu deftere derc ve terkim eylediğim birkaç parça mahsûli fikrim ise, hâşâ kendime bir mevcudiyet vermek maksadına mübtenî olmayıp, ancak bu kütüphâne: Mücerred, cümle-i âsar-ı âcizânemden ve hasren ve kısmen gâliben kendi malımdan bulunduğu cihetle, Balıkesir'e âid bazı muhâberâtu, yâdigâr olarak yazdığım sırada hatırımda kalmış olan birkaç şey-i nâcizi de kayıt ediverdim ki, vesile-i yâd olmak maksadımdan ibaretir*".

imkânını vermektedirler. Nitekim Balıkesir'le ilgili olarak aşağıda yeterli bilgi vereceğimiz gibi, Tekirdağ'a ait iki güzel örneği de bu vesile ile hatırlamamız yerinde olacaktır. Bunlar, günümüzde genişletilmiş hali ile hâlâ vilâyet olarak kullanılan bina ile bir abide/çeşmedir¹².

Esas konumuza girmeden önce Ömer Âli Bey'in şahsiyetiyle ilgili olarak belirtmemizin yerinde olacağını düşündüğümüz bir diğer konu ise, son derece cömert ve yardım sever olduğudur. Onun bu güzel özelliğinin şahitleri, Balıkesir'de kurduğu vakıf, Kastamonu'da kısa görev süresine rağmen yapturmaya çalıştığı abide/çeşme ve 25 Şubat 1920'deki vefatından önce, bütün mal varlığını *Kızılay*'a bağışlaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu girişten sonra biz makalemizi, başlığından da anlaşılacağı üzere, iki bölüm halinde devam ettirmek istiyoruz. Bunlardan birincisi Ömer Âli Bey'in başarılı bir dönem geçirdiği Karesi Mutasarrıflığı, diğeri ise son devlet hizmeti olan ve bu çalışmaya başlamamıza imkân veren sempozyuma da ev sahipliği yapan Kastamonu'daki valiliğidir. Bilindiği gibi bu ikincisinde Ömer Âli Bey başarılı olamamış ve beş ayı bulmayan bir sürenin sonunda görevine son verilmiştir.

KARESİ MUTASARRIFLIĞI

Ömer Âli Bey'in Karesi Mutasarrıflığı dönemi, esas olarak ona ait olup, halen Balıkesir İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan *Hatıra Defteri*'ne dayanılarak, Muharrem Eren tarafından incelenmiş bulunmaktadır. Yazar, *Mu-*

¹² Vilâyet binası ile abide/çeşmenin fotoğrafları *Ek* olarak verilmiştir. Bu abidenin üzerinde şu ibare yer almaktadır: "*Tekfurdağı Mutasarrıfı Ömer Âli Beyin bir hatıra-i kıymet-dârı olan bu âbide-i mefharet hâfıza-i tevkîr-i ahalide ebediyyen menkûş kalacaktır. Sene 1324*". Bu vesile ile bir hususun düzeltilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Burada sözü edilen abidenin *Abide-i Hürriyet/Hürriyet Abidesi* olduğu konusunda, Hikmet Çevik (*Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 1949, s. 105; "*Hürriyet Abidesi: Belediye bahçesinde. Hürriyetin ilanı münasebetiyle anıta benzer biçimde yapılmış, güzel bir çeşmedir*")'ten başlamak üzere genel bir kanaat oluşmuş bulunmaktadır ki, bunun yanlış olması gerekir. Başta H. Çevik olmak üzere bu abideyi, hürriyetin ilanı, yani Meşrutiyet'le ilgilendirenler, kısa metninin sonundaki 1324 senesini Rumî (14 Mart 1908-14 Şubat 1909) olarak düşünmektedirler. Halbuki Ömer Âli Bey'in Tekirdağ Mutasarrıflığı Rumî 7 Şubat 1320-6 Şubat 1322 tarihleri arasındadır. Yani Rumî 1324'te o burada değil, Bingazi'dedir. Bu bakımdan buradaki tarihin Hicri 1324 (25 şubat 1906-13 Şubat 1907) olarak düşünülmesi gerekmektedir. Bu takdirde de Meşrutiyet'in ilanıyla bir alakası bulunmamaktadır. Nitekim H. Çevik Tekirdağ mutasarrıflarını kronolojik sıra içerisinde verirken de (s. 200) hata etmiş bulunmaktadır. Reşit Paşa (1907-1908), Ömer Âli Bey (1908), Reşit Bey (1909), Hüseyin Hüsnü Bey (1909-1912).

tasarrıf Ömer Ali Bey (Balıkesir'i Yeniden İnşâ ve İmar Eden, Hamidiye (İl Halk) Kütüphanesi'nin Kurucusu ve Sahibi) ismini verdiği bu eserinde, Balıkesir'de yaşamakta olmasının imkânlarını da kullanarak, onun sancak merkezi ve bağlı bölgelere olan hizmetlerini değerlendirmiştir¹³. Son olarak hazırladığımız bir çalışmada da Ömer Âli Bey, 29 Ocak 1898 Balıkesir Depremi dolayısıyla ve bu deprem sonrası çalışmalardaki, inkârı mümkün olmayan katkıları nedeniyle, incelenmiş bulunmaktadır¹⁴. Şimdi bunlarda ulaşılan noktaları, kısaca hatırlayabiliriz.

Karesi Mutasarrıflığı, Ömer Âli Bey'in mutasarrıf olarak ilk görevidir. O bu sırada 53 yaşındadır ve Balıkesir'de 12 Kasım 1896 ile 15 Şubat 1905 arasında sekiz seneden uzun bir süre hizmete devam etmiştir. Ömer Âli Bey'in Balıkesir'deki görev süresi içerisinde 29 Ocak 1898'de sancak merkezi Balıkesir ile Bigadiç Kazası ve Kepsut Nahiyesi'yle bunlara bağlı ova köylerini etkileyen çok şiddetli bir deprem vukûa gelmiştir. Öncü depremin oldukça hafif olması, can kaybının büyümesini önlediyse de, binalarda çok yoğun bir tahribât meydana gelmiş ve yaraların sarılması uzun ve yorucu çalışmaların yapılmasını gerektirmiştir. Ömer Âli Bey'in şahsiyeti de özellikle bu sıkıntılı dönemde belirginleşmiştir.

Ocak 1898 depreminin akabinde merkezî yönetimce hiç vakit geçirilmeden üç kişilik bir komisyon (*Hey'et-i Mahsûsa*) oluşturulmuş, kendilerine yeterli maddî imkân sağlandığı gibi, çalışmalarını düzenleyen ve kolaylıklar getiren bir yönerge (*Tâlimât*) de hazırlanmıştır. Deprem bölgesinde gerekli doktor, mühendis ve teknisyenlerle de takviye edilen komisyon üyeleri, Nisan başına kadar Balıkesir'de kalmış, bu dönemde Ömer Âli Bey'le birlikte çok düzenli bir çalışma sergilemişlerdir. Geçici konutlar diyebileceğimiz barakaların yapımı bu tarihte bitmiş, bunun üzerine Balıkesir'de depremin izlerinin silinmesi ve tam olarak ifade etmek gerekirse şehrin yeniden inşası Ömer Âli Bey'in yönetimine bırakılmış¹⁵, bundan sonra onun ifadesine göre; "*Balıkesir şehri-lâtifî inanılmaz surette*" hızlı ve verimli çalışmalara şahit olmuş ve kısa zamanda önemli mesafeler kat edilmiştir¹⁶.

¹³ İstanbul, 1993, 245 sayfa.

¹⁴ *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, Ankara, 2003. Balıkesir Depremi bundan önce bir tebliğimizde değerlendirilmişti; "Ocak 1898 Tarihli Balıkesir Depremi Oluşu ve Sonrası", Tarih Boyunca Anadolu'da Afetler ve Deprem Semineri, İstanbul, 2001, s. 151-196.

¹⁵ 3 Nisan 1898 tarihli iradeden; "*Mutasarrıf-ı livânın istihsâl-i esbâb-ı mâmûriyet-i memlekete sarf-ı makderet ve gayret eylemesi...*". İrade, Hususi, Zilkâde 1315, 117.

¹⁶ Ömer Âli Bey'in *Haura Defteri*'nde kayıtlı 7 Kasım 1898 tarihli lâyhası.

Ömer Âlî Bey deprem sonrasında çalışmaları sırasında daima en önde bulunmuştur. Nitekim kendisi de yaralanmış olduğu halde, çalışmalarını hemen başlatması ve Fatma Kadın Hamamı'nın çöken kubbesi altında kalan 27 kadının kurtarılmasını, bu vesile ile hatırlayabiliriz. Kışın pek soğuk bir devresinde meydana gelen bu deprem sırasında en çok ihtiyaç duyulan maddelerden birinin yakacak olacağını tahmin etmek güç olmasa gerektir. O, bu sıkıntılı zamanda kendi kömürlüğünü depremzedelere açmakta bir an bile tereddüt etmemiştir. Şehirde yıkılan kamu binaları ile cami, medrese, hamam, şadırvan gibi dinî ve sosyal içerikli binaların yapımında, hem çalışması ve hem de şahsî servetini bu hedeflere yönelik olarak cömertçe sarf etmesiyle halka rehber olmuştur. Bu duruma en büyük örnek Hacıali Camii'ni, avlusunda on medrese odasıyla birlikte kendi parasıyla inşa ettirmesi, burada bir de kütüphane kurdurmasıdır ki, bunun üzerinde biraz durmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Deprem sırasında Balıkesir'deki dinî yapılar çok büyük çapta hasara uğramışlardı. Ramazan olması da dikkate alınarak, vakit geçirilmeden baraka camiler ve o sırada burada yaşamakta olan Rum ve Ermeniler için birer baraka kilise yapılmıştı. Balıkesir'in yeniden inşasına sıra geldiğinde ise Ömer Âlî Bey, Hacıali Camii'ni minaresi ile birlikte kendi parasıyla inşa ettirmiş, bunun avlusuna on odalı bir medrese yaptırmış, odalardan birine koydurduğu dolap içerisine öncelikle şahsî kitaplarını yerleştirerek, bir kütüphane oluşturmuştu. Müracaatı üzerine 15 Eylül 1317/28 Eylül 1901'de kütüphaneye dönemin padişahına nispetle *Hamidiye Kütüphanesi* isminin verilmesi iradesi çıkmıştı. Bu kütüphane daha sonra Balıkesirlilerin verdikleri kitaplarla zenginleştiği gibi, zaman içerisinde Eski, Milli, Yeşilli ve Ali Şuûrî Efendi kütüphanelerinin de katılımıyla daha da gelişmiş ve günümüzde hâlâ *Balıkesir İl Halk Kütüphanesi* ismiyle hizmet vermeye devam eden, önemli bir müessese haline ulaşmıştır¹⁷. Ömer Âlî Bey kendi yaptırdığı bu kütüphane, cami ve medresenin hizmetlerinin devamını sağlamak üzere bir de vakıf kurmuştu¹⁸. Onun Balıkesir'deki diğer birçok

¹⁷ Bu kütüphane ile ilgili olarak M. Eren'in kitabında (s. 59, 75-98) geniş bilgi bulunmaktadır. Biz de bir örnek olmak üzere Ömer Âlî Bey'in önderliğini takip ederek kütüphaneye yapılan bağışlarla ilgili bir örneği, Nâfia Mühendisi Abdurrahman Nâfız Bey'in, Halil Edip'in Fransızca'dan tercüme ettiği *Mesîre-i Etfâl* (İstanbul, 1303) isimli kitabını, buraya bağışlanmasıyla ilgi kaydı makalemizin sonunda *Ekler* arasında gösterdik.

¹⁸ 13 Safer 1321/11 Mayıs 1903 tarihli Vakfiye Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, Nr. 758'de bulunmaktadır. Ayr. bkz. M. Eren, *A.g.e.*, s. 78-85.

dinî yapıya da maddî katkıda bulunduğunu bu vesileyle hatırlamamız yerinde olacaktır.

Ömer Âli Bey'in Balıkesir'in yeniden imarındaki çabaları içerisinde, dikkat çekici bir örnek olmak üzere, *Zağnos Mehmed Paşa Camii*'nin inşasını gösterebiliriz. Şehrin bu en büyük camii depremde büyük zarar görmüş ve yıkılarak tamamen yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Ömer Âli Bey Sadâret'e gönderdiği 7 Kasım 1898 tarihli lâyihasında, bu alanda karşılaştığı bürokratik engelleri ve kendi tekliflerini ortaya koymaktadır. Ona göre caminin, mektebi ve türbesiyle birlikte keşif bedeli 5.000 liradır. Bu eserin imar ve ihyasına bölge halkı büyük önem vermektedirler. Bunun için nakdî yardımdan ziyade iki harman mevsiminde halkın aynı yardım şeklinde verecekleri zahîrenin bedeli, kurban derileri, fazla kurşunlarının satılması ve bedenî yardımlar yeterli olacaktır. Fakat bunun için Vilâyetin izni alınamamakta ve yazışmalar hâlâ devam etmektedir¹⁹.

Zağnos Mehmed Paşa Camii ile ilgili olarak Ömer Âli Bey'in ikinci raporu 11 Ağustos 1902 tarihlidir ve Evkaf Nezâreti'nin, onun bir kısım çalışmalarını tenkit etmesine cevap olarak kaleme alınmıştır²⁰. Buna göre; şehrin bu en büyük camiinin yeniden yapımı konusundaki yazışmalar uzun süre devam etmiş, bu sırada onun yıkıntıları şehrin orta yerinde büyük tepeler oluşturmaya devam etmiştir. Bu duruma hiç kimsenin razı olmaması gerekirdi. Öyle de olmuştur ve Balıkesirliler, Ömer Âli Bey'in işaretiyle bu güzel mabedin inşasında adeta yarışmışlardır. Şu ifadeler ona aittir ve durumu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır: "*Ötekilerde yapıldığı gibi bunda da bir şevk ve gayret-i hayret-efzâ izhاریyla ulemâ ve sulahâ, ağniyâ ve fukarâ ve pîr ve bernâ ve hatta sıbyân-ı mahdân (sünnet olmamış küçük çocuklar) teberrüken ve teyemmünen elleriyle taşını toprağını ayıklayarak kimisi tâ Gelibolu'dan ustalar celbiyle ve iki yüz lira sarfiyla minaresini, kimisi yüzlerce lira sarf edip müzeyyen mermerden kapılarını, lâmbalarını, kimisi pencerelerini, kimisi duvarlarından üçer beşer metre mahallerini inşâ ettirmek ve kimisi demir potrellerini celp etmek veya bizzat çalışmak suretiyle ve eskisinden pek vâsî ve pek metin ve dil-nişîn bir vaziyet-i nazar-rübâda inşâsına başlamışlardır*". Ömer Âli Bey'in raporundan anlaşılan, 11 Ağustos 1902 tarihi itibarıyla Zağnos Mehmed Paşa Camii'nin inşaatında birinci kat pencerelerinin üstüne kadar ulaşıldığı ve zeminden beş metre yüksekliğe

¹⁹ *Haura Defteri*, s. 13-16.

²⁰ *Haura Defteri*, s. 16-18.

çıkılmış olduğudur. Kalan kısım için 2.000 liraya ihtiyaç bulunmaktadır. Yalnızca halkın gayreti ile bu kadarının yapıldığı bir sırada, Cami'nin kendi vakfından buraya katkıda bulunulmaması uygun değildir. Bu durumda inşaatı yavaşlatıcı davranışlardan sakınmak, tamamlanabilmesi için lüzum eden ödeneğin bir an önce gönderilmesine gayret göstermek gerekmektedir. Zağnos Mehmed Paşa Camii, inşaat çalışmalarının bazı sıkıntılara rağmen,²¹ büyük bir ciddiyetle devam ettirilmesi sonunda 26 C. Evvel 1322/9 Ağustos 1904'te ibadete açılmıştır²². Ömer Âli Bey, günümüzde Balıkesir'in simgesi haline gelmiş bulunan Saat Kulesi dahil, çok sayıda diğer abidevi eserin de yaptırıcısı olmuştur. Neticede *"Balıkesir bugünkü gün Anadolu-i Şâhânedede misline az tesadüf olunan bir mâmûre-i lâîfe-i nazar-pîrâ şeklini almış"* tır. Kendisine ait *Hatra Defteri*'nde, onun imar faaliyetleri bir bütün olarak gösterilmiş bulunmaktadır²³.

Ömer Âli Bey'in çalışmaları sırasında, halkı daima yanına alma çabası içerisinde olduğuna değinilmişti. Nitekim onun Balıkesir'deki görev devresinde bu durumun çok sayıda örneklerini görmemiz mümkün olmaktadır. Osmanlılarda devletin yetişemediği bir kısım hizmetin, halkın da katkılarıyla gerçekleştirildiğini bilmekteyiz. Genel olarak vakıf kurumu yanında, Tanzimat'tan sonra gitgide artan oranlarda *iâne* uygulamalarının gündeme gelmesi, bu durumun en dikkat çekici kanıtını oluşturur²⁴. II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde ise *iâne* uygulamalarının çok özel bir yeri bulunmaktadır. Bu sıradaki *iânelerle*, bir taraftan belirli amaçlar için yardımlar toplanmış, diğer taraftansa muhtemelen, ülke ahalisinin bütünlüğünün temini hedeflenmiştir. Ömer Âli Bey'in yönetiminde Balıkesirli bu *iânelere*

²¹ Konuyla ilgili bir kısım resmî yazışmanın suretleri Ömer Âli Bey'in *Hatra Defteri*'nde bulunmaktadır. Bkz. s. 19, 34, 41.

²² Balıkesir için çok önemli olan bu olayla ilgili olarak dönemin şairleri çok sayıda şiirler yazmışlardır. Bunlar Ömer Âli Bey'in *Hatra Defteri* (s. 46-55)'inde yer aldığı gibi, diğer bir kısım yayınlarda da yer almışlardır. Bunlardan Muharrem Hasbi, Abdullah Esad ve Faik Efendilerin şiirleri için bkz. M. Eren, *A.g.e.*, s. 176-187; Ayr. bkz. M. Kayahan Özgül, *Helvacı-zâde Muharrem Hasbi Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1998, s. 38-41. Balıkesirli Hasan Basri Çantay'ın da 1904'te Ömer Âli Bey'in Zağnos Mehmed Paşa Camii'ni inşa ve ihya ettirmesi üzerine elli beyitlik bir şiir yazdığı ifade edilmekte ise de, bugüne kadar bu esere ulaşmak mümkün olamamıştır. Bkz. Nesimi Yazıcı, "Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi", *Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi*, Ankara, 1998, s. 59.

²³ Ömer Âli Bey'in eserler vericiliğine güzel bir kanıt olan bu listeye *Ekler* arasında yer verdik.

²⁴ *iâne* için bkz. Abdülkadir Özcan, *iâne*, DİA., c. XIX, s. 228-232; Fatma Göçer, *1897 Osmanlı Yunan Savaşı Sonrasında Şehit Dul ve Yetimler İçin Yapılan iâne*, Ankara, 2003, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

büyük ilgi göstermişler ve kurban derilerinin *Hicaz Demiryolu İânesi* için toplanmasındaki başarıları ise, bütün Osmanlı ülkesine örnek olarak takdim edilmiştir²⁵.

Ömer Âlî Bey'in, kendisinden sonrakilerin yeterli özeni göstermemeleri dolayısıyla, fazla gelişme imkânı bulamamış bir faaliyeti de, gençlere sanat öğretilmesi yönündeki çok isabetli çabasıdır. O bu amaçla 1319/1903'te Balıkesir Çarşısı içerisinde "*Çırak Mektebi*" ni açmıştı. Sabahları işlerine gelen çıraqlar, önce burada ders görürler, sonra iş yerlerine giderlerdi. Hakkında fazla bilgimiz bulunmayan bu teşebbüs, Ömer Âlî Bey'in Tekirdağ Mutasarrıflığı'na tayininden sonra, akim kalmıştır²⁶.

Ömer Âlî Bey'in Karesi Mutasarrıflığı'nda ortaya koyduğu çalışmalar, dönemin yönetimi tarafından takdir edilmiştir. Nitekim şu ifadeler onun bu devresi ile ilgilidir ve şahsî sicil dosyasından alınmışlardır: "*Umûr-ı me'mûresinde mesâ-i reviyet-mendânesi meşhûd olması cihetiyle taltîf-i âliye müstehak... (10 Şevval 1315/4 Mart 1898); mesâ-i memdûhasına mebnî şâyeste-i âtufet-i seniyye olduğundan... (23 Şevval 1317/24 Şubat 1900); hidemât-ı memdûha-i sadâkat-kârânesine mebnî... (11 Receb 1322/21 Eylül 1904); sen ki mîr-i müşârun-ileyhsin mecbûl ve mütehalik olduğun şîme-i dirâyet ve ehliyet iktizasınca Karesi Mutasarrıflığına tayininden beri mesâ-i hasene-i sâdikâne ve me'ser-i makbûle-i reviyet-mendâne nezd-i meâlî-vefd-i mülûkânemde malum ve rehîn-i takdir olarak hakkında tezâyüd-i taattufât-ı seniyye-i şâhânemi istilzâm eylediğine binâen... (17 Receb 1322/27 Eylül 1904); ve vazife-i mevdûasını dil-hâh-ı âlî vechile kemâl-i iffet ve istikâmet ve kavânîn ve nizamât-ı mer'iyye ahkâmına tevfikân hüsn-i ifâya himmet ve inâyetle beraber tahsilât ve temîn-i asayiş ve inzibat ve istirahat-i ahâlî emr-i ehemminde umûr-ı nâfiada ikdâm-ı tâm ve ibrâz-ı asâr-ı reviyetle*

²⁵ Bkz. Nesimi Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, s. 69; Ayr. bkz. Nesimi Yazıcı, "Ömer Âlî Bey", *Diyânet Aylık Dergi*, S. 152 (Ankara Ağustos 2003), s. 60-63.

²⁶ *Zafer-i Millî*, 4 C. Evvel 1342'den nakleden M. Eren, *A.g.e.*, s. 58-59. Bu teşebbüsün, neticesinde Daruşşafaka'yı doğuran girişimle benzerliği, dikkat çekicidir. Nitekim 30 Mart 1864'te kurulan Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye, 1865-1873 arasında çıraqları okuttuktan sonra, hizmetlerinin bir ileri merhalesi olarak günümüzde de Türk Millî Eğitimi'ne katkılarını sürdüren Daruşşafaka'yı açmıştı. Bkz. Nesimi Yazıcı, "*Tanzimat Döneminde Yetim Mallarının Korunmasına Yönelik Yasal Düzenlemeler ve Bazı Uygulamalar*", XII. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara, 1995, s. 51; Halis Ayhan-Hakkı Maviş, *Dârüşşafaka*, DİA., c. IX, s. 7-9. Bu sempozyuma ev sahipliği yapan Kastamonu'da da Cemiyet-i İlmiyye tarafından 9 Ocak 1909 Cumartesi gününden itibaren kısmen benzer bir çalışmanın başlatıldığı görülmektedir. Burada hedef; "*Bilcümle esnaf ve kaîfâ ve çıraqların... zarûrât-ı diniyye ve vezâif-i insaniyelerini öğrenmeleridir*". *Kastamonu*, Nr. 1773, 18 Z. Hicce 1326/11 K. Sâni 1909.

pek çok müessesât-ı maliye-i emîriye ve hayriye ve ümraniyenin tesis ve inşâsına muvaffak olduğu... (1 Şubat 1320/14 Şubat 1905)²⁷. Karesi Mutasarrıflığı'ndaki başarılı çalışmaları dolayısıyla hak ettiği bu takdirlerin neticesinde, şu madalya ve nişanlarla taltif edilmiştir:

Kıt'a Cinsi

2	İkinci rütbeden Nişân-ı Âlî-i Osmanî maa-Şemse
1	Tesisât-ı Askeriye Madalyası
1	Yunan Muharebesi Madalyası
2	Birinci rütbeden Mecîdî nişân-ı zî-şânı maa-Şemse
1	Evlâd-ı Şühedâ Madalyası
1	Altın Liyâkat Madalyası
2	Birinci rütbeden Osmanî Nişân-ı zî-şânı mama-Şemse
1	Hicaz Demiryolu Madalyası

Yabancılardan

1	Avusturya Devleti'nin üçüncü rütbeden Fransuva Jozef nişânı
2	İtalya Devleti'nin ikinci rütbeden Kron d'Itali nişânı ²⁸

Ömer Âli Bey'in yukarıda özetlemeye çalıştığımız Karesi Mutasarrıflığı dönemi, bizim değerlendirmelerimize göre, son derece başarılı geçmiştir. Balıkesirliler kendisini çok sevmiş, gösterdiği hedefler doğrultusunda önemli hizmetleri başarmışlardır. Onun çalışmalarıyla ilgili olarak dönemin şairleri, şüphesiz yalnızca kendilerinin değil, Balıkesirlilerin de hislerine tercüman olan övücü şiirler yazmışlardır. Bunlardan Helvacı-zâde Muharrem Hasbi'ye ait iki değişik şiirden aldığımız iki beyti burada hatırlamamız, meramımızı ifade açısından yeterli olacaktır²⁹.

Anlamaz kutsiyet-i âmâlini ehl-i garaz
Behredâr olmaz ziyâ-yı şemsten ehl-i âmâ

²⁷ *Sicill-i Ahvâl Defteri*, c. II, s. 434-435; *Haura Defteri*, s. 62.

²⁸ *Haura Defteri*, s. 12.

²⁹ Bkz. M. Kayahan Özgül, *A.g.e.*, s. 40, 103.

Yazılısın tâk-ı bâlâ-yı bedâyî-hâne-i dehre
Okunsun nâm-ı pâk-i devletin tâ âhirü'd-devrân.

Bu başarı grafiğine rağmen Ömer Âli Bey tevazuu hiçbir zaman elden bırakmamış, ne yapıldı ise bunda, kendisiyle birlikte çevresindeki Balıkesirlilerin, çok önemli katkılarının bulunduğunu ifade etmekten geri kalmamıştır. Şu sözler Sadâret'e gönderdiği tezkiresinde yer almaktadır; "İşte âcizâne şu memlekette sebk eden beş senelik mesâî-i afîfâne ve fa'âlâne yalnız bendenize ait olmayıp erkân-ı livâ ve eşrâf ve mütehâyizân ve me'-murînin müttehiden ve cidden vukû bulan mesâî-i muâvenet-kârîleri hi-demât-ı âcizânemin şerîk-i gayr-ı mufârıkıdır"³⁰.

Onun hayat felsefesini çok güzel gösterdiğini düşündüğümüz, Balıkesir'deki Kütüphane'si için yazdığı şu dörtlükle, bu bölümü bitirelim³¹.

Hüdâyâ! Eyle bu dâru'l-kitabı feyz ile meşhûn
Derûnu ehl-i fazlın râğbetinden kalmasın hâlî
Çalıştık sâye-i Şâhânede te'sîs-i umrâna
İderler nâmını hayr ile elbet yâd (1316/1900)

KASTAMONU VALİLİĞİ

Ömer Âli Bey'in Kastamonu Valiliği 25 Şubat 1324/9 Mart 1909 ile 8 Temmuz 1325/21 Temmuz 1909 arasında, yani toplam olarak dört ayın biraz üzerindedir³². Bu görevin Karesi Mutasarrıflığı ile benzeşen tarafı, her ikisinin de onun meslekî kariyerinde ilk olmalarıdır. Buna mukabil Kastamonu'daki valiliği, ilklığının yanında hem son valiliği ve hem de onun son resmî görevi olması dolayısıyla farklılık gösterir.

³⁰ *Haura Defteri*, s. 10. Buradaki beş sene sözü, yazıldığı tarih itibarıyladır.

³¹ *Haura Defteri*, s. 20.

³² Bu tarihler *Sicill-i Ahvâl Defteri*'nde ve Emekli Sandığı'ndaki dosyasında gösterilmiş bulunmaktadır. Yine buradaki kayıtlara göre onun Kastamonu'ya tayin iradesi 2 Safer 1327/9 Şubat 1324/22-23 Şubat 1909, görevden alınmasıyla ilgili Dahiliye Nezâretî'nin tezkiresi 22, Hey'et-i Vükelâ kararı 23, iradenin tarihi ise 26 C. Âhir 1327/1 Temmuz 1325/13 Temmuz 1909'dur (Tayiniyle ilgili haber için bkz. *Köroğlu*, Nr. 11, 5 Safer 1327; bunun iradesinin tarihi için ayr. bkz. *Kastamonu*, Nr. 1780, 9 Safer 1327). Dönemin basınında açıkça belirtildiğine göre Ömer Âli Bey Kastamonu'ya 8 Mart Pazartesi günü gelerek ertesi günü göreve başlamış, Salı günü de Vilâyet'te mutat tören yapılmıştır (*Kastamonu*, Nr. 1781, 16 Safer 1327; *Serbaz*, Nr. 1, 22 Safer 1327). Kastamonu'dan ayrılışı ise 22 Temmuz 1909 Perşembe günüdür (*Kastamonu*, Nr. 1799, 4 Recep 1327; *Kastamonu*, Nr. 1800, 11 Recep 1327; *Köroğlu*, Nr. 32, 5 Recep 1327; Ayr. bkz. *İttihad*, Nr. 51, 27 C. Âhir 1327/2 Temmuz 1325).

Tayin edinilen bir görevde, kısa kalmak, başarılı olunup olunmadığı konusunda hemen bir şüphe içerisine girmek için yeterli değilse de, kişinin takdir edildiğinin göstergesi olamayacağı da açıktır. Ömer Âlî Bey de, uzun yıllar mülkî idarenin çeşitli kademelerinde ve ülkenin değişik yörelerinde görevler yaptıktan sonra, bu alandaki üst nokta olarak kabul edilebilecek valiliğe getirilmiş ve fakat bu görevde çok az kalabilmiştir. Bunun nedenlerinin olacağı, olduğu şüphesizdir. Şimdi biz, onun Balıkesir'den sonraki durumunu köprü yaparak, ulaşabildiğimiz kadarıyla, Kastamonu Valiliği'nde neden bu kadar az kaldığı konusu üzerinde durabiliriz.

Ömer Âlî Bey Balıkesir'den, Marmara denizinin karşı sahilindeki Tekirdağ Mutasarrıflığı'na tayin edilmiş, buradaki görevi 20 Şubat 1905 ile 19 Şubat 1907 arasında iki sene sürmüştür. Onun Tekirdağ'daki çalışmalarını, bir bütün olarak ortaya koymak ve neticede yeterli kanaate sahip olabilmek için, gereken araştırmaları yapmamış olmamıza rağmen, büyük bir başarısızlığının söz konusu edilemeyeceğini söyleyebiliriz. Bunun kanıtı Tekirdağ'da onun tarafından yaptırılmış olup varlığını halen korumakta olan Vilâyet Binası ve diktirmiş olduğu abide/çeşme ile birlikte Sicill-i Ahvâl Defteri'nde yer alan şu ifadelerdir; *“Devam eden memuriyetinde temîn-i asayiş-i livâ ve temşiyet-i umûr ve mesâlih-i ibâd emrinde ifâ-yı hüsn-i hizmet ve reviyetle emvâl-i emîriyye tahsilâtında ve asâkir-i şâhânenin cem' ve sevkinde ve aşâr ve rusumât ihâlesinde ve tarîk bedelât-ı nakdiyesiyle îânâtın celb ve cem' inde hidemât-ı memdûha ibrâz eylediği ve emâkin-i hayriye ve mîriye inşâsına muvaffak olduğu ve emvâl-i emîriye ile tekâüd ve mâzûlîn sandıklarının tevkîfâtundan zimmet ve ilişiği olmadığı Tekfurdağı Meclis-i İdaresi'nin mazbatasında ibrâz bulunduğu ve müşârun-ileyhin berâet-i zimmet ve hüsn-i hizmet ve reviyet ve istikâmeti vilâyetçe malum bulunduğu Edirne Vilâyeti Meclisi'nin... (12 Temmuz 1324/25 Temmuz 1908)”*.

Ömer Âlî Bey'in Bingazi Mutasarrıflığı ise 12 Mart 1907 ile 22 Haziran 1908 arasındadır. Onun buradaki durumunu da, yeterli bir fikir edinecek derecede araştırmış olmamamıza rağmen, başarılı olduğunu düşünmemizin yerinde olacağı söylenebilir. Bizi bu şekilde düşünmeye sevk eden iki kanıtımız bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, buradaki görev devresi ile ilgili olarak, yörenin şairlerinden beşinin Arapça olarak yazmış buldukları ve daha sonra, kendisinin Balıkesir'de kurduğu Kütüphane'ye bırakmış olduğu *Hatıra Defteri*'ne kaydedilen şiirlerdir. Onu öven bu şiirler, iletişim imkânlarının yeterince gelişmemiş olduğu, geçmiş dönem kültür hayatımız

düşünüldüğünde, başarısının elle tutulur delilleri olarak değerlendirilebilirler³³. Bizim ikinci kanıtımız ise, Trablusgarb'ın kalkındırılması çabaları çerçevesinde II. Abdülhamid'in, ilgililerden lâyhalar istemesi üzerine, diğer bir kısım mülkî ve askerî görevli yanında Ömer Âlî Bey'in hazırlayıp Yıldız Saray-ı Hümayûnu Başkitâbet Dairesi'ne takdim ettiği 6 C. Âhir 1326/5 Temmuz 1908 tarihli lâyhasıdır³⁴. Burada Ömer Âlî Bey'in görev yapmış olduğu bölgenin problemlerini iyi bildiği ve çeşitli çözüm önerileri ortaya koyduğu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Bingazi'deki hizmet dönemiyle ilgili olarak bizim dikkatimizi çeken bir hususu da, burada hatırlamamızda yarar olacağını düşünmekteyiz. Sicill-i Ahvâl Defteri'ndeki kayda nazaran,³⁵ Ömer Âlî Bey'in Bingazi'den ayrılmasının sebebi rahatsızlığıdır. Anlaşılan o ki, bu sırada 65 yaş civarlarında bulunan Ömer Âlî Bey hastalığı dolayısıyla, görevine devam edemeyecek durumdadır ve ileride iyileştiği takdirde tekrar bir göreve getirilmek üzere, şimdilik vazifesine son verilmiş, kendisine 3.000 kuruş emekli maaşı tahsis edilmiştir.

Ömer Âlî Bey Bingazi Mutasarrıflığı'ndan sağlık nedenleriyle ayrıldıktan, yaklaşık sekiz ay sonra Kastamonu Valisi olarak tayin edilmiştir. *Sicill-i Ahvâl Defteri*'nde onun Kastamonu'daki görevi ile ilgili şu kayıtlar bulunmaktadır; 2 Safer 1327/9 Şubat 1324/22-23 Şubat 1909 tarihli irade ile 17.500 kuruş maaşla Vali tayin edilmiş, 23 R. Evvel 1327/1 Nisan 1325/14 Nisan 1909'da maaşı 12.500 kuruşa indirilmiş,³⁶ 26 C. Âhir 1327/1 Temmuz 1325/14-15 Temmuz 1909 tarihinde; "*Meclis-i Vükelâ'ca müzakere olunduğu cihetle müşârun-ileyhin tebdîli lüzumuna binâen yerine diğerinin tayini hakkında*" irade çıkmıştır. Burada ayrılma sebebi olarak "*tebdîli*

³³ Ebced hesabıyla 1325 tarihi düşürülen bu şiirlerden birinin Bingazi'de Müfettişü'l-Âşâri'ş-Şeri'yye olarak görev yapmakta olan Ahmed Cihanî isimli bir kişiye ait olduğunu görmekteyiz. Baş kısmında ise şu kayıt yer almaktadır: "*Atüfetlü Ömer Âlî Beyefendi hazretleri Bingazi mutasarrıfıyet-i vâlâsına şeref-bahş olduklarında kendilerine şuarâ-yı Arab tarafından ihdâ buyurulan eş'âr-ı belâgat-âsâr cânib-i seniyyü'l-cevâhib-i atüfllerinden irsâl buyurulmağla teberükten mecmua-i dil-güşâlarına kayd edilmiştir*". *Haura Defteri*, s. 63-64.

³⁴ YEE, 14/251/126/9. Biz bu lâyhayı daha önce bir çalışmamızda ("*Lâyihalar Işığında II. Abdülhamid Döneminde Libya Üzerine Bazı Gözlemler*", II. Abdülhamid ve Dönemi Semineri Bildirileri, İstanbul, 1994, s. 47-84) değerlendirmiştik.

³⁵ "*Müşârun-ileyhin âriza-i vücudiyyesinden dolayı işe bakamayacak bir halde bulunmasına mebnî kesb-i ifâkat ettiğinde säye-i ihsân-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde başka bir memuriyette istihdam olunmak üzere yerine diğer birinin tayini Meclis-i Mahsûs-i Vükelâ mazbatası üzerine bi'l-isti'zân...*" (9 Haziran 1908). *Sicill-i Ahvâl Defteri*, c. II, s. 435. Emekli maaşı tahsis tarihi 27 Kasım 1908.

³⁶ Maaşındaki bu düşüş, o sıradaki genel bir düzenleme "*tensikât*" ile ilgilidir. *Emekli Sandığı Arşivi*, *Mülkiye 20192* numaralı dosya ekleri.

lüzumuna binâen” şeklinde muğlak bir ifadeye yer verilmiştir. Sözü edilen Meclis-i Vükelâ müzakere zabıtları, Ömer Âli Bey’in görevden alınması konusunu yeterli olarak açıklığa kavuşturmuştur ki, bunlara ileride ayrıca temas edilecektir.

Bu sırada ülkedeki genel durumu belirlemekte de yarar bulunmaktadır. Çünkü bizim kanaatimize göre Ömer Âli Bey’in Kastamonu’daki görev süresinin bu kadar kısa olmasının, ülkenin içinde bulunduğu genel durumla da önemli ölçüde ilişkisi bulunmaktadır. Bilindiği gibi asker-sivil bir grubun devreye girmesiyle 23 Aralık 1876’da ülkemizde I. Meşrutiyet ilan edilmiş, 20 Mart 1877’de Meclis-i Umûmî (Meclis-i Mebusân ve Âyân Meclisi) toplanmışsa da, dönem sonunda 14 Şubat 1878’de kapatılmış, bir daha açılmamak suretiyle de Meşrutiyet yönetimine son verilmişti. Bunu takip eden otuz senelik devrede II. Abdülhamid, baskıcı bir yönetim oluşturmuş, basını da sıkı biçimde kontrol altında tutmuştu³⁷. Neticede ülkenin içinde bulunduğu gerçekten sıkıntılı durumdan kurtulabilmek için yine bir kısım askerlerle, sivil kesimden de İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nin baskıları sonucunda 24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilmişti. Bilindiği gibi İttihat ve Terakkî Cemiyeti üyelerinin arzuları bununla sınırlı değildi. Onlar yönetime el koymak, bunun için de II. Abdülhamid’i tahttan indirmek istiyorlardı. Bütün bunlar ülkede, oldukça istikrarsız bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. Artık kurulan hükümetler kısa sürede yerlerini yenilerine terk etmek durumunda kalmaktaydılar. Nitekim Sait Paşa (1-5 Ağustos 1908)’yı Kâmil Paşa (6 Ağustos 1908-14 Şubat 1909), Hüseyin Hilmi Paşa (14 Şubat-13 Nisan 1909) ve Ahmed Tefik Paşa (13 Nisan-5 Mayıs 1909), tekrar Hüseyin Hilmi Paşa (6 Mayıs-28 Aralık 1909) hükümetleri takip etmiştir. Bu devrede ülke bir seçim dönemi geçirmiş (seçimlerin yapılışı Kasım-Aralık 1908) ve 17 Aralık’ta Meclis-i Mebusân açılmıştır. Fakat İttihat ve Terakkî’ye karşı muhalefet gittikçe artmış, nihayet gelişmeler başkentte büyük bir anarşi doğurmuş, 31 Mart Vak’ası diye bilinen (13 Nisan 1909) başkaldırıya kadar ulaşmış, isyan önemli ölçüde Hareket Ordusu’nun devreye girmesiyle

³⁷ Orhan Koloğlu, “II. Abdülhamid’in Basın Karşısındaki Açmazı”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I, s. 82-84; Nesimi Yazıcı, “Sadrâzam Kâmil Paşa’nın Yabancı Basınla İlgili Bazı Görüşleri”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan, İstanbul, 1991, s. 413-434. Genel basın tarihlerinde de Abdülhamid dönemi basını konusunda değerlendirmeler bulunmaktadır. Bkz. Server İskit, *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara, 1943; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, 1982; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Ankara, 1971; Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın*, İstanbul, 2000.

bastırılmışsa da, gelişen olaylar sonunda 27 Nisan'da II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir³⁸. Bütün bunların yalnızca başkenti etkileyen, taşranın hayatında hiçbir değişikliğe neden olmayan olaylar olarak düşünülmemesinin gerekeceği açıktır. Ülkedeki diğer bazı iç ve hatta 5 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, aynı tarihte Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı, Girit Meclisi'nin Yunanistan'a bağlanma kararı vermesi gibi bir kısım dış gelişmeler kamuoyunda endişe, heyecan ve korku yaratmış, dolayısıyla istikrarsızlığa neden olmuştu. Aslında ülkede genel bir sıkıntı hakimdi ve çok değişik faktörler bu kargaşa ve istikrarsızlığı körüklemekteydiler. Bu vesile ile başkent ve taşra basının durumunun da bu açıdan değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır.

II. Abdülhamid'li yıllarda basın üzerinde, neden ve niçinleri ayrı tartışmalara konu oluşturacak, baskılar olduğu, sansür uygulandığı bilinmektedir³⁹. Bu baskılar, özellikle de gazetelerin içerikleriyle ilgiliydi. Yani neyin yazılıp, neyin yazılmayacağı, basın hürriyetinin sınırlarının nerelere kadar uzandığı meselesi ile ilgili idi. Meşrutiyet ilan edildiğinde her türlü kayıttan âzâde bir matbuât ortaya çıkmıştı⁴⁰. Yeni dönemde sansür fiilen ortadan

³⁸ II. Meşrutiyet döneminin genel bir değerlendirilmesi için bkz. Bayram Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", *Türkler*, İstanbul, 2002, c. XIII, s. 165-192; Hakkında çok fazla yazılmış ve ekseriyetle bir irtica hareketi olarak gösterilmiş olan 31 Mart Vak'ası ile ilgili olarak bkz. Ali Birinci, "31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu", *Türkler*, c. XIII, s. 193-211; Ahmet Turan Alkan, "Ordu Siyaset İlişkinin Tarihine Bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları", *Osmanlı*, Ankara, 1999, c. II, s. 420-429; Zekeriya Türkmen, "Osmanlı Ordusunun Siyasileşme Sürecinde Önemli Bir Dönemec: 31 Mart Ayaklanması", *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara, 2004, s. 369-411.

³⁹ Abdülhamid'in basından faydalanma ve onu kontrol altında tutma konusundaki düşünceleriyle, 1887'den itibaren gitgide artan oranda sansür uygulaması, onun çok yakınında bulunmuş olan Tahsin Paşa tarafından ortaya konmuştur (Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul, 1990, s. 160-164, 381-382). Bu konuda ayr. bkz. Server İskit, *Türkiyede Matbuat Rejimleri*, İstanbul, 1938, *Tahlil ve Tarihçe*, s. 49-74; Bahri Ulaş, "Türkiye'de Kitap ve Gazete Sansürü", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XV/1 (Ankara 1966), s. 28-34; Cevdet Kudret, *Abdülhamit Döneminde Sansür*, İstanbul, 1972; Türker Acaroğlu, "Sultan Abdülhamit II Döneminde Dış Basın Yasaklamaları", *Ulusal Kültür*, S. 5 (Ankara Temmuz 1979), s. 135-154; Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul, 1987, s. 409-414; Aynı Yazar, "II. Abdülhamit Sansürü", *Tarih ve Toplum*, S. 38 (İstanbul Ocak 1987), s. 14-18; Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul, 1990, s. 48-82; Padişahın sansürle ilgili düşüncelerini gösteren bir iradesi için bkz. Ali Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbiâli'yle (Hükümet) İlişkileri", *Osmanlı*, Ankara, 1999, c. II, s. 290, 295.

⁴⁰ Ali Birinci bu alanda kısa, fakat kıymetli bir değerlendirme yapmış bulunmaktadır: "31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu", s. 194-196; Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu*

kaldırılmış, her türlü fikir, duygu, öfke, kin, nefret ortalığa saçılmıştı. Kısa zaman içerisinde gazete sayısında bir patlama olmuştu. Şüphesiz bunların çoğu uzun ömürlü olamadılar, hatta ancak birkaç sayı çıkabilseler de, okuyucuları üzerinde belirli oranlarda tesirli olmaktadır. Çünkü o tarihte toplum, yazılı metinlerin doğruluğuna, büyük ölçüde inanmak eğiliminde idi. Gazetelerin sayısının artması, rekabeti de birlikte getirmişti. Dönemin ifadesiyle “*Âlem-i matbuât bir sâhâ-i cidâle dönmüştü... Gazeteler yıkılmadık namus, dokunulmadık haysiyet bırakmıyordu... Merkezde ve taşrada bî-tarafılık iddiasıyla çıkan gazetelerin daima bir tarafı müdafaa ettikleri de şikayet mevzuu oluyordu*”. Bu konu bizzat basın tarafından da çok açık ifadelerle ortaya konmakta idi. *İttihad*’ın ilk sayısında yer alan ve gazetenin kendi hedeflerini göstermeyi hedefleyen Hey’et-i Tahrir imzalı, *Mesleğimiz* başlıklı yazıda;⁴¹ “*Evet, müteessirâne itiraf etmeliyiz ki bu maksattan (okuyucunun yönlendirilmeden aydınlatılması) en çok uzaklaşan, halkın gaflet ve teslimiyetinden en ziyade istifadeye kalkışan yine bir kısım matbuât olmuştur*” denilmektedir. Bir diğer gazetede “*Gazeteciler cidden dâü’l-kizbe (yalancılık hastalığına), dâü’l-garaza mübtela bî-çarelerden ibaret denilse sezâdır. Artık öyle bir hale geldik ki, bir şeyi işittiğimiz zaman bir gazeteden mütereşşah (sızmış, çıkmış) olup olmadığını tahkike mecburiyet hiss ediyoruz; Çünkü öyle olmuş ise inanmamak zarurî. Şimdi gazete denilince zihne bir nüsha-i erâcif ve agraız gelir. Yazık, pek yazık! Namuslu gazeteler azalmış, garazkârlık çoğalmış, fesat artmış...*”⁴² Ömer Âli Bey, ülkemizde basının işte bu şartlarda çalıştığı bir dönemde Kastamonu’ya vali olarak gitmişti.

Ömer Âli Bey’in Kastamonu’daki görev dönemini takip edebileceğimiz bir kısım Arşiv vesikası yanında, üç süreli yayınlı, bir hatırat ve iki çalışmaya

ve *Siyaset*, İstanbul, 2001, s. 97-98. Bayram Kodaman’ın makalesinde, bu sırada hangi gazetenin hangi siyasî oluşumu desteklemekte olduğu gösterilmiş bulunmaktadır. Bkz. s. 177, 185-187.

⁴¹ Nr. 1, 6 C. Evvel 1327/30 Haziran 1325.

⁴² *Gazeteler*, Siper-i Sâika-i Hürriyet, Nr. 42, 15 R. Evvel 1327/6 Nisan 1909. Dönemin basını ile ilgili taşradan bir değerlendirme olarak M. Ziyaeddin Demircioğlu’nun eserinde de (*Kastamonu’da Meşrutiyet Nasıl İlân Olundu*, Kastamonu, 1968, s. 22, 37) şu ifadeleri bulmaktayız; “*İstanbul’da matbuât âlemine her gün birer nam ve unvan ile yeni yeni gazeteler, haftalık risaleler ilthak ediyor. Muharrirler âteşin yazılarla istübdada ve taraftarlarına lanetler, küfürler yağdırıyorlardı... Memleketin dahili vaziyeti çok karışık bir halde gidiyordu. İhtiras, tevir o kadar ilerlemişti ki, eli kalem tutan her fert erbab-ı namusa tecavüzden, iftûradan çekinmiyordu. En kötû ve fena tabirler gazete sütunlarına geçiyordu*”. II. Meşrutiyet’in başlarında basının durumunun özlü bir değerlendirmesi için bkz. M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, 1982, s. 305, 307, 317-318; Krş. Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 170 vd; Server İskit, *Türkiyede Matbuat Rejimleri, Tahlil ve Tarihçe*, s. 75-125.

sahibiz. Bunlardan *Kastamonu* gazetesi 1279/1872'den beri yayınlanmakta olan vilâyetin resmî gazetesidir. Katamonu'nun 2 Safer 1327/23 Şubat 1909 tarihli 1779. sayısından 26 C. Âhir 1327/15 Temmuz 1327 tarihine kadar olan 1798. sayıları Ömer Âli Bey'in görev dönemini içermektedir⁴³. Bu gazetenin olaylara bir ölçüde valinin noktai nazarından bakmış olduğu düşünülebilirse de, bu hususu fazla abartmamanın gerekeceği açıktır⁴⁴. Bu dönemde yayınlanmakta olan ikinci gazete *Köroğlu*'dur. 4 Aralık 1324/17 Aralık 1908'de yayınlanmaya başlayan Köroğlu gazetesi İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yayın organı, dolayısıyla gelişmeleri Cemiyet açısından değerlendiren bir süreli yayındır⁴⁵. Önceleri Fazlıoğlu Mehmed Besim Bey'in Mesul Müdürlüğü'nde çıkan gazete, onun 14 Ocak 1909 tarihli beşinci sayısından itibaren Meclis-i Mebusân'ın birinci sınıf mümeyyizliğine tayini üzerine,⁴⁶ Maarif İdaresi Başkâtibi Hüseyin Hüsnü Bey'in yönetiminde neşredilmiştir⁴⁷. Ömer Âli Bey'in Kastamonu Valiliği döneminde burada

⁴³ *Kastamonu*'nun bu dönemdeki sayıları (1776, 1777, 1782, 1783, 1785, 1786, 1792 hariç) Millî Kütüphanedeki koleksiyondan taranmıştır. Burada bulunmayan nüshaların 1792 numaralı haricindekilerin Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'ndeki koleksiyonda da eksik olması, dikkatimizi çekmiştir.

⁴⁴ Kastamonu Valisi Sırrı Paşa (valiliği Kasım 1881-Ocak 1883) vilâyetin resmî gazetesinde yazdığı "Hak Söz Acıdır" başlıklı makalesinde (*Kastamonu*, Nr. 426, 11 C. Evel 1299/1 Nisan 1882), vilâyet gazetelerinin fonksiyonları üzerinde durmuş, onların görevlerinin, vali ve çevresinin yaptıklarını iyi göstermek olmadığını, çok açık bir biçimde ifade etmişti. Sırrı Paşa'nın gerek bu ve gerekse Ankara valiliği sırasında *Ankara* gazetesinde yayınladığı "Teceddüd" başlıklı makalesinin değerlendirilmesi için bkz. Nesimi Yazıcı, "Sırrı Paşa ve Vilâyet Gazeteleri", İFD., c. XXXVI (Ankara 1997), s. 223-231; Ayr. bkz. Ziyaettin Demircioğlu, *Kastamonu Valileri 1881-1908*, Kastamonu, 1973, s. 5-11; Aziz Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, Kastamonu, 1973, s. 12-13; Mustafa Eski, *Kastamonu Valileri 1838-2000*, Ankara, 2000, s. 18. Sırrı Paşa'nın Kastamonu'daki icraatıyla ilgili bazı belgeler ona ait *Mektubât-ı Sırrı Paşa* (İstanbul, 1316)'da yer almaktadır.

⁴⁵ İlerleyen zaman içerisinde *Köroğlu*'nda, Maarif Müdürü aleyhinde neşredilen makale dolayısıyla Mesul Müdür Nureddin Bey'in mahkum olmasıyla ilgili geniş bilgi için bkz. M. Z. Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 72-72.

⁴⁶ *Kastamonu*, Nr. 1780, 9 Safer 1327/1 Mart 1909.

⁴⁷ *Köroğlu* gazetesinin bir koleksiyonu Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Süreli Yayınlar bölümünde bulunmaktadır. Bu çalışmamızda oradan faydalanılmıştır. Bu gazetenin kısa tanıtım ve değerlendirilmesi için bkz. Aziz Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 27-36. Ayr. bkz. Ömer Kemal Açar, "Kastamonu Basın Tarihinden Köroğlu Gazetesi", *Doğrusöz*, Nr. 6930, 1 Temmuz 1972; Hüsnü Bey için Aziz Demircioğlu, Millî Eğitim Başkâtibi, *Köroğlu* gazetesinin Müdür ve Başyazarı şeklinde nitelermelerde bulunmaktadır. Kendisinin o sırada görevi, *Serbaz*'ın 4 numaralı sayısının ilavesinde Mekteb-i İdadî Kâtibi ve Kozmografya Muallimi, Menba-i Füyuzât Cemiyeti'nin Kâtibi, 13 numaralı *Serbaz*'da ise Mekteb-i İdadî muallimlerinden şeklinde belirtilmektedir. M. Ziyaeddin Demircioğlu ise (*A.g.e.*, s. 35) onun İdadî'de Riyaziye muallimliği yaptığını, çok zeki ve gayretli bir kişi olduğunu, alanında bazı eserleri bu-

yayınlanan üçüncü gazete ise, *Serbaz* ismini taşımaktadır⁴⁸ ve Vilâyet Nâfia Başkâtibi Giritli Ahmed Hayreddin Bey tarafından ilk sayısı 1 Mart 1325/14 Mart 1909'da çıkarılmıştır. Sadece 13 sayı yayınlanabilen (son sayısı 12 C. Evvel 1327/18 Mayıs 1325/31 Mayıs 1909 Pazartesi) bu gazete önceleri tarafsız görüldüyse de, Meşrutiyet taraftarıydı ve ilerleyen günlerde İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne yakın fikirleri gündeme getirmiş, Köroğlu ile her bakımdan dayanışma içerisinde bulunarak Ömer Âli Bey'in karşısında yer almıştır. *Serbaz*'ın ilk sayısında yer alan mukaddime niteliğindeki "*İlk Söz*" de, bu sırada Kastamonu'da yayınlanmak üzere olan *Tenvîr-i Efkar* isimli dördüncü bir gazeteden daha bahsedilmekteyse de, bugüne kadar onun hiçbir sayısına rastlamak mümkün olamamıştır.

Ömer Âli Bey'in Kastamonu Valiliği döneminin görgü şahidi olan M. Ziyaeddin Demircioğlu'nun hatıralarını içeren eseri de, konumuz itibarıyla önemli bir kaynak niteliğindedir⁴⁹. Kastamonu'da uzun yıllar yayınlanmış olan *Doğrusöz* gazetesinin sahibi, yani meslekten gazeteci olan yazar kitabının başında; Abdülhamid (İstibdad) ve Meşrutiyet dönemlerinde gördüklerini, işittiklerini yazma isteğine, daha mektep sıralarından beri sahip olduğunu, bu amaçla da olayları günü gününe not edip, bunlarla ilgili belge ve gazeteleri saklamaya çalıştığını ifade ediyor. Fakat 1934'te evlerinde çıkan bir yangın sırasında bunların önemli bir bölümü zayi olmuştur. Bununla birlikte onun, kendisinde kalan "*az bir vesika ile hâlâ hafızasında yerleşen bu acı ve tatlı günlerin hatıratı(m) henüz levha-yı hayalinden silinmemiş, aşırılmamış, çalınmamış, zayi olmamış*"tır ve olaylar "*gözü(nün)mün önünden bir sinema şeridi gibi geçip canlanmakta*", bunları zaman zaman arkadaşlarına, yakın çevresine anlatmakta ve onların yazması yönünde teşvikleriyle karşılaşmaktadır. "*Onun bu hatıratı yazmaktaki vazife ve selâhiyeti bütün gördüğü ve işittiği vak'a ve hadiseleri bir hikayeci gibi*

lunduğunu, daha sonra Kastamonu Mebusu seçildiğini, Birinci Cihan Harbi sonrasında İstanbul Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi Müdürü iken vefat ettiğini belirtiyor.

⁴⁸ *Serbaz* gazetesinin (iki sayı eksiğiyle Nr. 7, 8) bir koleksiyonu Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Süreli Yayınlar bölümünde bulunmaktadır. Bu çalışma sırasında oradan faydalanılmıştır. Bu vesile ile araştırmalarımız sırasında adı geçen kütüphane görevlilerinden gördüğümüz yakın ilgiye teşekkür etmek isteriz. *Serbaz*'ın çıkışının duyurulması ve tebriki için bkz. *Köroğlu*, Nr. 14, 12 Safer 1327/5 Mart 1909; kısa değerlendirilmesi Ömer Kemal Açar, "Kastamonu Basın Tarihinden *Serbaz* Gazetesi", *Doğrusöz*, Nr. 6928, 6929, 19 Mayıs-15 Haziran 1972; Aziz Demircioğlu; A.g.e., s. 37-43. Kastamonu'da basının, bu ve bunu takip eden dönemdeki durumu için ayr. bkz. Cengiz Araç, *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kastamonu'da Basın*, Ankara, 1989, s. 1-14, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Ktp.

⁴⁹ *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlân Olundu*, Kastamonu, 1968.

bîtarafâne nakil ve hikaye edip eşhas üzerindeki muhakemeyi okuyucularının mahkeme-i vicdanına tevdi etmekten ibarettir”.

Ömer Âlî Bey'in Kastamonu'daki görev dönemini Mustafa Eski⁵⁰ bir araştırmasında, özellikle vilâyet dahilinde çıkan üç gazeteye dayanarak, özlü bir biçimde ve kendi değerlendirmelerini olabildiğince ortaya koymadan incelemiştir. Yine aynı yazar bir başka eserinde de Ömer Âlî Bey'in Kastamonu Valiliği'ni kısaca ortaya koymuştur⁵¹.

Ömer Âlî Bey'in Kastamonu'daki valiliğiyle ilgili özele inmeden önce bir tespitin yapılmasında yarar bulunmaktadır ki o da; 33 yıla yakın bir süre, belirli ölçüler içerisinde ülkeyi yönetmiş olan II. Abdülhamid'in son zamanlarında ve onun devrilmesini takip eden yakın dönemlerde, Osmanlı ülkesinde mülkî yöneticilerin görevlerini yerine getirdikleri sırada, son derece büyük güçlüklerle karşılaşmış olduklarıdır. Çünkü ülke, kelimenin tam anlamıyla istikrarsızlık içerisindeydi. Neticede Padişah'ın iradesiyle tayin edilmiş olan valilerden, bir taraftan kurulu düzeni korumaları, geçerli kanunları uygulamaları istenmekte, diğer taraftan bir siyasî akımın temsilcilerinin yoğun baskıları ile karşılaşmaktadırlar. Valiler yetkilerini kullanmakta fiili güçlüklerle uğraşmak durumundadırlar. Sonuçta onlar önceki yönetim tarafından göreve getirildiklerinden yeni dönemde, yaptıkları hizmetlerden ziyade, gelenlerle olan ilişkileri paralelinde değerlendirilmeye tabi tutulmaktadırlar.

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Kastamonu'da Fuat Bey vali (valiliği 24 Mart 1907-11 Ağustos 1908) bulunuyordu. Onun vilâyete bağlı Taşköprü, Boyabat ve Sinop gibi bir kısım merkezleri içeren çalışma gezisinde İnebolu'ya geldiğinde, Meşrutiyet ilanı ile ilgili bilgiler Kastamonu'ya ulaşmıştı. Bunun üzerine 30 Temmuz'da *“halkın iştirakiyle Hükümet önünde büyük ve muazzam bir toplantı”* yapılmış, Meşrutiyet'in ilanı sevinç gösterileriyle kutlanmıştır. Bu sırada Vali'nin muhalifleri kendisinin vilâyete dönüşünü engellemeye çalışmışlar, fakat buna muvaffak olamamışlardı. Bununla birlikte o, çok geçmeden görevinden azledilerek, 11 Ağustos 1908 günü vilâyetten ayrılmak mecburiyetinde kalmıştı⁵². Bu arada Kastamonu'da

⁵⁰ 31 Mart Olayının Kastamonu'daki Yankıları, Ankara, 1991.

⁵¹ Kastamonu Valileri 1838-2000, s. 69-70.

⁵² II. Meşrutiyet'e yakın dönemlerde Kastamonu halkının, hiç değilse bir kısmında, valilerle ilgili olumsuz intibalar vardı, yönetimlerinden memnuniyetsizlik söz konusuydu. Nitekim fırsat bulduğunda halk, onların değiştirilmesi için ellerinden geleni yapmaktan geri durmu-

9 Ağustos'ta İttihat ve Terakkî Cemiyeti kurulmuş, geçici başkanlığına Malatya eski mutasarrıfı Reşit Bey, kâtipliğine ise Besim Bey seçilmişlerdir. 17 Ağustos'ta İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yayın organı olarak şehrin ikinci gazetesi Köroğlu yayınlanmaya başlamış, 20 Ağustos'ta ise Cemiyet çalışmalarını desteklemek üzere *İttihat Kulübü* ismi altında bir salon açılmıştır. Hızla devam edilen çalışmalar sonucunda kazalarda da Cemiyet'in şubeleri açılmış, seçimleri de bütünüyle İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin gösterdiği adaylar kazanmışlardır. Kastamonu'da ilmiyeye mensup hocalardan bir kısmı da İttihat ve Terakkî Cemiyeti içerisinde yer almış, burada bir *hey'et-i ilmiye* oluşturmuşlardı. Öte yandan ulemâdan Müftü Hafız Mehmed Emin Efendi, Dusun-zâde Hilmi, Atabey Medresesi Müderrisi Mehmed Efendi ile ileri gelenlerden Salim Efendi-zâde Namık ve Hacı Tevfik efendilerin de içinde bulunduğu diğer bir grup tarafından ise *Cemiyet-i İlmiye* adıyla farklı bir dernek oluşturulmuştu. Bunların bir kısmı, müracaatlarına rağmen İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne alınmamışlardı. Böylece halk üzerinde etkili olan hocalar ve eşraf arasında, dolayısıyla halk içinde de ikilik ortaya çıkmıştı⁵³. Bu sırada eşraf ve tüccardan bazıları II. Abdülhamid'e taraftarken, menfi diye bilinen sürgünler, ordu mensubu subaylar ile yine bir bölüm memurla, tüccar ve halktan bir kısmı İttihatçı çizgide yer almakta idi. Böylece ayrılık derinleşiyordu⁵⁴.

Fuat Bey'i takiben Kastamonu'ya Erzurum Valisi Ali Rıza Bey naklen görevlendirildiğinde (valiliği 16 Eylül 1908-24 Şubat 1909) o, halkın hoşnutluğunu kazanan bir yönetim sergileyerek bazı hizmetler yapmışsa da, yaklaşık beş ay gibi kısa bir sürenin sonunda Yanya Valiliği'ne tayini dolayısıyla buradan ayrılmıştır⁵⁵.

yordu. Enis Paşa ve Fuat Bey'in valilikten ayrılmaları, büyük çapta onların tepkilerine bağlı olarak gelişen olaylar sonucunda mümkün olmuştu. Geniş bilgi için bkz. M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlân Olundu*, s. 3-21; Mustafa Eski, *Kastamonu Valileri 1838-2000*, s. 45-67. Fuat Bey'in 31 Mart olayları sonrasında, görev döneminde Kastamonu'daki bir kısım uygulamaları dolayısıyla, Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin kararı üzerine çıkan irade ile Divan-ı Harp'te muhakemesine karar verilmişti. O bu gelişmeler üzerine Mısır'a gitmiş/kaçmış, suçsuzluğunu iddia etmişti. Bkz. *İttihad*, Nr. 70, 18 Receb 1327/22 Temmuz 1325; *İttihad*, Nr. 74, 22 Receb 1327/26 Temmuz 1325.

⁵³ Geniş bilgi için bkz. M. Ziyaeddin Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 23-35.

⁵⁴ M. Eski, *31 Mart Olayının Kastamonu'daki Yankıları*, s. 16.

⁵⁵ Onun görev döneminin kısıllığına dikkat çeken *Kastamonu* gazetesi (Nr.1780, 9 Safer 1327) hakkında şu olumlu değerlendirmelere yer vermektedir; "*Devr-i inkilâba mûsâdif olmakla beraber itihaz buyurdıkları tedâbir-i müsibe ile bu müddet zarfında umûr-ı idare-i vilâyetin*

Ömer Âli Bey 9 Mart-21 Temmuz 1909 tarihleri arasında fiilen Kastamonu Valiliği yapmıştır. Onun valiliği döneminde 31 Mart (13 Nisan) Vak'ası olmuş, ülkede sıkıntılı bir belirsizlik dönemi yaşanmış, nihayet 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Tabiatıyla bu olayların yansımaları Kastamonu'da da kuvvetle hissedilmiştir ve kanaatimize göre Ömer Âli Bey'in görev süresinin bu kadar kısa olması da, dönemin gelişmeleriyle olduğu kadar, bazı kişilerin, içinde bulunulan durumdan kendi açılarından faydalanma istekleriyle doğrudan ilgilidir.

Ömer Âli Bey göreve başladığında, vilâyet gazetesinin onun hakkındaki sıtâyîşkâr ifadelerini bir kenara bıraksak bile⁵⁶, ileride kendisinin en büyük muâvızlarının başında yer alacak olan Serbaz'ın Mesul Müdürü Giritli Ahmed Hayreddin Bey tarafından dahi, büyük sevinç ve ümitle karşılandığını ifade etmemiz gerekecektir. Nitekim Serbaz'ın ilk sayısında yer alan şu nitelemeler ona aittir;⁵⁷ *"Nezâhet-i kalemiyesi, nüfûz-ı nazarı, isâbet-i fikriyesi, şerâfet-i milliyemize zîb-güzîn olan azm-i metûn-i ecânib-pesendânesi kemâl-i iftihar ile istübşâr kılınan vali-i cedîd Ömer Âli Beyefendi hazretleri..."*. Bundan yirmi gün sonra 5 Nisan'da yayınlanan Serbaz'da da *Teşekkür* başlığı altında vali hakkında şu olumlu ifadelere yer verilmiştir;⁵⁸ *"Vilâyetin ücrâ mahallerine kadar tâmim-i maârif emr-i mühimmini der-uhde ederek teşekkül eden ve azâsı gündün güne tekessür eyleyen (Maarif Kulübü)'nün hadd-i zâtında hâiz olduğu ehemmiyet-i azîmeyi takdir buyuran zat-ı âlî-i cenâb-ı velâyet-penâhî mezkur kulüp azâsı miyânında bulunmak büyüklüğünü izhar buyurdular. Terakkî ve imâr-ı vatan hususundaki efkâr-ı âliye-i hamiyet-şîârîlerinde muvaffak olmalarını temennî ederek işbu meyl-i âlî-i maârif-perverîlerinden dolayı kendilerine hâsseten arz-ı teşekkürât eyle-riz"*⁵⁹. Aynı gazetenin son sayfasında bir başka konuda Ömer Âli Bey'le ilgili şu ifadelere yer verilmiştir; *"Allah razı olsun, var olsunlar, gökte aradığımızı yerde bulduk. Ve hüsn-i niyetlerinden efkâr-ı iktisat-perverânelerinden ve*

hüsn-i temşiyeti ve bâ-husus inzibat ve asayişin idamesi yolunda mesâf-i ciddiye ve merğûbeleri meşhûd...". Mustafa Eski, A.g.e., s. 68.

⁵⁶ *"Ömer Âli Beyefendi hazretleri erbâb-ı kemâlât ve hasâfetten olup şimdye kadar buldukları bir hayli memuriyetlerde ibrâz-ı me'ser-i reviyet ve fa'âliyet eylemiş ecille-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den buldukları..."*. Kastamonu, Nr. 1780, 9 Safer 1327.

⁵⁷ Serbaz, Nr. 1, 22 Safer 1327/14 Mart 1909

⁵⁸ Serbaz, Nr. 4, 14 R. Evvel 1327/5 Nisan 1909.

⁵⁹ Maarif Kulübü Kastamonu'da Nümüne Mekteb-i İdadisi'nde her Cuma konferanslar düzenlemiş, bunların metinleri, yapılan katkılar *Kastamonu* gazetesinde sürekli olarak yayınlanmıştır. Örnek olarak bkz. Nr. 1780, 1781, 1784, 1787.

icraât-ı sâibelerinden kat'iyen eminiz". Muhtemelen bu tarihte veya bir iki gün sonrasında yayınlanan Serbaz'ın dördüncü sayısının ilavesinde ise vali hakkında daha da övücü nitelermelere yer verilmektedir; "Mukadderât-ı eze-liyyenin ân-ı tecellisi hulûl edince akıl ve fikre gelmeyen esbâb ve vesâit tal' at-nümâ-yı bürûz olur. Evet! Müsemâmının adl ve ulviyyetle pîrâyeye-dâr olduğuna berâet-i istihlâl olan (Ömer Âlî) ism-i hatîr ve emniyet-meâlî muhi-timizde zebân-zed olur olmaz, gittikleri yerlerde bıraktıkları kıymetli mâmûriyet-i yâdigârlara nazaran, şehrimizin de bir meşher-i meâlî olacağına bizce kanaat hasıl olmuştu. Safvet-i vicdanı, fikr-i cevvalî, âmâl-i maârif-nişânı işte bir suret-i bedîada ve fi'len ulviyyetinin tercüman-ı kemâlî olmaya başladı.

*Nûk kalemindedir hemîşe
Hâk kıdemindedir dem-â-dem
İcâz-ı kefi kelîm-i ümrân
Âsâr-ı dem-i Mesîh-i Meryem".*

Ömer Âlî Bey'in Kastamonu'daki görevine; bütün iyi niyeti, hizmet yapma arzusu ve bunların yanında uzun yılların kendisine kazandırdığı çok kıymetli bir tecrübe birikimi ile başlamış olduğunu düşünmememiz için hiçbir sebep bulunmamaktadır. Nitekim o daha görevinin ilk saatlerinde çalışma esaslarını şu prensipleri ortaya koyarak açıklamıştı;⁶⁰ Vali olarak görevini, vatan ve milletin refah ve saadetini temin edeceğine inandığı Kanun-ı Esasî çerçevesinde yapacak, vatandaşlar arasında âdil ve eşit davranmaya bütün gücüyle gayret edecekti. Bunun için küçük olsun büyük olsun, her kimin bir arzusu veya söylemek istediği bir şey varsa, gece veya gündüz olduğuna bakmadan, gerek Hükümet Konağı'na ve gerekse kendisinin, kapısı ayırılmaz bütün vatandaşlara açık olan evine gelmekten çekinmemeli, söyleyeceklerinin bizzat vali tarafından dinlenerek değerlendirilmeye çalışılacağını bilmeliydiler.

Ömer Âlî Bey'e göre geneli ilgilendiren görevler iki yönlüydü. Birincisi Hükümet'e düşen yönüydü ki, bu yürürlükteki kanunlara uygun olarak halkın her türlü hukukunu korumaktı. Halka düşense, kanunlara uymak, devletine itaat etmektir. Kastamonulular zaten bu niteliklere eksiksiz sahip

⁶⁰ Serbaz, Nr. 1, 22 Safer 1327/14 Mart 1909; Ömer Âlî Bey'in Kastamonu Valiliği'ne başlamasını konu edinen 1782 sayılı (15 Mart 1909) *Kastamonu* vilâyet gazetesi Millî Kütüphanedeki koleksiyon içerisinde bulunmamaktadır. Bkz. M. Eski, *Kastamonu Valileri 1838-2000*, s. 69.

bulunmakta idiler. Bu sebeple Meşrutiyet Hükümeti'nin gösterdiği doğrultuda, birlik içerisinde çalışmalar yapılacaktı. Böyle hayırlı isteklere Yüce Tanrı'nın yardımından şüphe edilmeyeceği de açıktı.

Serbaz'a göre Meşrutiyet'in ilanından beri ilk defa olmak üzere bir vali, halka emniyet, eşitlik ve hürriyet gibi çok önemli esasları içeren konularda görüşlerini ortaya koymakta ve bunlara bağlılığını ifade etmekte idi. Halk bu durumdan büyük memnuniyet duyduğu gibi, Serbaz da bu samimî düşüncelere katılmakta⁶¹ ve Ömer Âli Bey'in başarısını içtenlikle temennî etmekte idi.

Ömer Âli Bey'in Kastamonu'da kısa ve ülkenin gerçekten çalkantılar içerisinde bulunduğu bir sıradaki görev devresinde gösterdiği faaliyetler içerisinde, eğitim öğretimle ilgili bazı çabalarını tespit etmemiz mümkün olmaktadır. Nitekim Ömer Âli Bey, bu alandaki çalışmalarını vilâyetin en ücra köşelerine kadar yaymayı hedeflemiş olan *Maarif Kulübü*'nün üyeleri arasında yer aldığı gibi, bu sırada Kastamonu'da örnek bir ilkokul⁶² yaptırmak üzere dokuz kişilik bir idare heyeti ve kırk yardımsever üye tarafından kurulan *Menba-ı Füyûzât Cemiyetü*'nin de başkanlığını üstlenmiştir. Bu okul hızla yürütülen çalışmaların sonunda Ömer Âli Bey'in de katıldığı bir törenle açılmış⁶³, vali daha sonra da okula olan ilgisini devam ettirmiştir⁶⁴.

Ömer Âli Bey Kastamonu Valisi olarak göreve başladığı gün, daha önce seçimleri yapılmış olan Meclis-i Umûmî-i Vilâyet de ilk toplantısını yapmıştı. Bunun için Hükümet önünde bir tören düzenlenmiş, burada Salim Efendizâde Namık Bey bir konuşma yapmış, daha sonra dualarla çalışmalara geçilmişti⁶⁵. Meclis, vilâyetin bayındırlık konularıyla ilgilenmiş, çeşitli kararlar almıştı. Serbaz'da bu hususlara genişliğine yer verilerek değerlendirildiği

⁶¹ "Müşârun-ileyhin bu beyânât-ı hâlisânesi gerçi hürriyet ve serbesti ile meşbû olan efkâr-ı âliyesinin nâtka-i kemâli olduğuna esnâ-yı tebliğindeki vaz'-ı ahrârânesi berâet-i istihlâl ise de..." Serbaz'ın gösterilen sayısı.

⁶² *Menba-ı Füyûzât Mektebi*'nin gerçekten örnek bir öğretim kurumu olduğunu ve Eğitim Tarihi açısından incelenmeye değer bulunduğunu düşünmekteyiz. Bkz. *Kastamonu*, Nr. 1788, 13 R. Âhir 127/3 Mayıs 1909; *Kastamonu*, Nr. 1790, 27 R. Âhir 1327/18 Mayıs 1909; *Kastamonu*, Nr. 1798, 26 C. Âhir 1327/14 Temmuz 1909; *Koroğlu*, Nr. 29, 30, 20-27 C. Âhir 1327/1-8 Temmuz 1909; *Serbaz*, Nr. 10, 22 R. Âhir 1327/11 Mayıs 1909

⁶³ *Kastamonu*, Nr. 1790, 27 R. Âhir 1327/18 Mayıs 1909.

⁶⁴ *Kastamonu*, Nr. 1798, 26 C. Âhir 1327/14 Temmuz 1909.

⁶⁵ *Serbaz*, Nr. 1, 22 Safer 1327/14 Mart 1909.

görülmektedir⁶⁶. Bayındırlıkla ilgili değerlendirmelerin önemli bir bölümü, muhtemelen vilâyetin Nâfia dairesinde görev yapan ve yazılarını M. Y. imzasıyla yayınlayan bir kişiye aittir⁶⁷. Onun muhtelif görüşleri arasında en dikkati çekenlerinde birini ise Kastamonu merkezinden geçmekte olan dere üzerine rıhtım/duvar yapılması konusu oluşturmaktadır. Buna göre rıhtım yapılması meselesi yeni bir konu olmayıp, esas olarak birkaç senelik bir evveliyata sahiptir. Geçmişte gerçekleştirilemeyen rıhtım yapımının tekrar gündeme getirilmesi yersizdir. Vilâyetin bundan çok daha önemli problemleri bulunmaktadır. Yazara göre Kastamonu'nun bütün atıklarının döküldüğü ve çevreyi türlü bakımlardan kirleten bu derenin kenarına duvar yapmak "cinnet" derecesinde bir israf, "ölüyü süslemek" gibi manasız bir iş, neticede bütünüyle hata idi. Bununla ilgili yapılması gereken; şehrin başlangıcından bitimine kadar iki tarafından dereye paralel, ana lağımların döşenmesi, bu lağımların uygun yerlerine bırakılacak galerilerle zaman zaman temizliklerinin sağlanmasıydı. Böylece şehrin atıkları kasabanın dışına çıkarılmış olacağı gibi, her şeyden önemlisi, temizlik konusu da esaslı bir biçimde halledilmiş olacaktı.

Serbaz yönetimi, M. Y. nin gazetenin iki ve üçüncü sayılarında yayınladığı ve esas olarak şehir içinden geçmekte olan dere kenarına rıhtım/duvar yapılması konusu hakkındaki görüşlerine, dört numaralı sayısında katkı ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre; rıhtım inşası konusu önemli bir bayındırlık hizmeti olarak, bundan iki üç sene önce gündeme getirilmiş ve epeyce hazırlık da yapılmış ve fakat uygulamaya geçirilememişti. Şimdi iki üç aydan beri bu konu tekrar ele alınmış bulunmaktadır. Gazete yönetiminin temennisi daha önemli hizmetler/ihtiyaçlar varken bunun öne alınmaması, ehemmin mühimme tercih edilmesiydi. Ömer Âli Bey de göreve başladığında bu temennî istikametinde tavır koymuştu. Vali, yalnızca Abdurrahman Paşa (valiliği 1883-1891) tarafından yaptırılıp, şu sırada yıkılmaya yüz tutmuş olan Olukbaşı Senti'ndeki

⁶⁶ M. Y., "Hâlâ mı Nümayış", *Serbaz*, Nr. 2 ve 3, 29 Safer, 7 R. Evvel 1327/21 Mart 1909, 28 Mart 1909; M. Y., "Nâfia Nezâreti'nin Nazar-ı Dikkatine", 2 Numaralı *Serbaz*'da; *Nâfia Komisyonu*, *Serbaz*, Nr. 4, 14 R. Evvel 1327/5 Nisan 1909; Aynı sayıda Nâfia hizmetleri ve rıhtım inşasıyla ilgili *Serbaz*'ın geniş değerlendirmeleri bulunmaktadır.

⁶⁷ M. Y. rumuzunun kim tarafından kullanıldığını bilemiyoruz. Bununla birlikte olayların gelişmesi bu imzanın Nafia Kondoktörü Emin veya Serkondoktör Sedat Efendi'ye ait olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü her ikisinin de yolları Ömer Âli Bey'le kesin olarak ayrılmış, ileride gösterileceği üzere, devlet hizmetlerinin düzenli yürütülebilmesi amacıyla ve Hey'et-i Tahkikiye'nin raporu doğrultusunda Kastamonu'dan uzaklaştırılmışlardır.

rıhtımın, olabilecek en az masrafla tamiri yolunda emir vermişti. Bu tamir için bütçede yeterli ödenek yoksa, masrafları kendi şahsî imkânlarıyla karşılayacağını da bildirmişti. Durum gerekli makamlara, gönderilen yazılarla etraflıca izah edilmiş bulunuyordu. Serbaz bu kararı büyük bir memnuniyetle değerlendirmekte idi. Ona ait şu ifadeleri, ileride de hatırlamamız gerekeceğinden, burada gösterebiliriz; “*Evet Vali Beyefendi'nin rıhtım hususundaki fikr-i musibleri hakikatle müterâdiftir ve maksadımızın esasını teyit ediyor... ve bütçe işbu tamiratın icrasına müsait değilse kîse-i hamiyetlerinden yapuracaklarını kemâl-i ihlâs ile beyan buyurdular. Bu beyanât-ı vâkıfâne ve hâlisâne üzerine duamızın müstecâp olduğunu görerek geniş bir nefes aldık. Allah razı olsun, var olsunlar. Gökte aradığımızı yerde bulduk. Ve hüsn-i niyetlerinden, efkâr-ı iktisat-perverânelelerinden ve icraât-ı sâibelerinden kat'iyen eminiz... ”.*

Ömer Âli Bey'in su akıtmak, bunun için hem kullanışlı ve hem de gösterişli yapılar yaptırmak konusunda güzel örnekler vermiş olduğunu, Balıkesir merkezile çevresinde olduğu kadar, Tekirdağ'daki uygulamaları dolayısıyla da bilmekteyiz. Nitekim onun Karesi Mutasarrıfı olarak Balıkesir'de görev yaptığı sırada Gönen'e uzak mesafelerden su getirttiğini, burada ve Bandırma'da bugün hâlâ güzelliğini koruyan bir şadırvan ve çeşmeler yaptırdığını, şadırvanlara çok önem verilerek bu hedef doğrultusunda vakıflar kurulmuş olan Balıkesir merkezinde ise, birden çok şadırvanlar inşa ettirdiğini görüyoruz⁶⁸. Tekirdağ'da da onun tarafından kendi parasıyla yaptırılan anıt/çeşmeye yukarıda temas etmiştik. Ömer Âli Bey, Kastamonu'daki görev süresinin kısıtlılığına rağmen, burada da aynı yolu takip etmiş ve şahsî servetiyle bir anıt/çeşme yaptırmıştır. Hükümet binasının önündeki meydana bugün hâlâ varlığını koruyarak şehri süslemekte olan bu çeşme, Kastamonu taşıyla yaptırılmış, süslemeleri ve üzerindeki *Yâdigâr, Ömer Âli, 1325/1327* ibareleri, tanınmış hattat Mustafa Nâmi Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir⁶⁹.

⁶⁸ Bkz. Ömer Âli Bey'in Balıkesir'de yaptığı bayındırlık hizmetlerini gösteren liste. *Ekler* arasında verildi.

⁶⁹ Mustafa Nâmi Efendi (1868-1914) Kastamonu'nun yetiştirdiği değerli hat sanatçılarından biridir. Hayatı hakkında bkz. İsmail Hakkın Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, s. 86-89; *Açıksöz*, Nr. 501, 7 Haziran 1922. Bu bilgilere ulaşmamızı sağlayan Mustafa Bektaşoğlu'na teşekkürlerimizi sunarız. Bu eserle ilgili olarak II. Kastamonu Kültür Sempozyumu (18-20 Eylül 2003) programı içerisinde Hakkı Acun tarafından “Kastamonu Hükümet Konağı Çeşmesi” başlıklı bir bildiri sunulması öngörülmüşse de, bildiri sahibinin o sırada bir başka programa katılması ve daha sonra da metni hazırlama fırsatını bulamaması dolayısıyla, kendisinin

Buraya kadar Ömer Âlî Bey'le ilgili aleyhte bir değerlendirme ile karşılaşmamış bulunuyoruz. Serbaz'ın ifadelerini yukarıda gördük. 5 Nisan itibarıyla Vali'yi içtenlikle desteklemektedir. 11 Nisan 1909 tarihli Serbaz'da da Ömer Âlî Bey'i incitecek hiçbir kayda yer verilmemiştir. Yani ülke geneli yanında, Kastamonu özelinde de ne olduysa 31 Mart/13 Nisan 1909'dan sonra olmuş, Ömer Âlî Bey de İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin Kastamonu'daki yayın organı Koroğlu ve onun yakınındaki Serbaz gazetesinin boy hedefi haline gelmiştir. Bu tarihten sonra söz konusu iki gazete, gerek kendi derledikleri haberler ve bunlara dayalı yorumları, gerekse farklı başkent gazetelerinde, hatta yabancı dildeki basında çıkan haberleri, bunlara daha önce görev yaptığı Balıkesir ve Tekirdağ'dan kendilerine ulaşan malzemeyi de ekleyerek, Ömer Âlî Bey'i yıpratma yolunda planlı ve yer yer son derece de seviyesiz bir biçimde kullanmışlardır.

Dönemin haberleşme şartları içerisinde İstanbul'da ortaya çıkan 31 Mart Vak'ası'nın, telgraf haberleşmesi hariç tutulursa, Kastamonu'da halka intikalinin, en az üç dört günlük bir süreyi gerektireceği açıktır. Çünkü bu dönemde İstanbul postası İnebolu üzerinden haftada ancak iki defa gelmekteydi. Telgraf haberleşmesi ise, olayların duyulması üzerine İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kontrolüne geçmişti⁷⁰. Önce İstanbul'la muhabereye kısa süre ara verilmiş, gelişmeler Selanik'ten öğrenilmişti. Daha sonra İstanbul'daki

çalışmasından faydalanma imkânımız olamamıştır. Kastamonu vilâyet gazetesinin, Ömer Âlî Bey'in şehirden ayrılmasıyla ilgili haberini de içeren sayısında (Nr. 1799, 4 Recep 1327/21 Temmuz 1909) bu çeşme ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: "*Çeşme İnşası: Merkez-i Vilâyet Hükümet Dairesinin pîşgâhındaki sâha-i vesîa ve bağçe-i lâüfeye vali-i vilâyet atufetlû Ömer Âlî Beyefendi hazretleri tarafından her masrafı kîse-i hamîyyet ve fütüvvetlerinden tesviye olunmak suretiyle kesme taştan dört köşeli bir çeşme inşasına bez-i inâyet buyurulmuştur. Çeşmenin tarz-ı inşası pek lâüf ve nazar-rübâ olduğu cihetle müşârun-ileyhin bu baptaki himemât-ı alîyye-i hayır-perverâne ve me'ser-i celîle-i ömr-i ihsanilerine beyân-ı şükran eyleriz*". Ayr. bkz. M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlân Olundu*, s. 57. Bu anıt/çeşmenin resmi *Ekler* arasında verilmiştir.

⁷⁰ Postahanedeki mektup ve telgrafları kontrol etmek üzere İttihat ve Terakkî mensuplarından, Askerî Rüştiye'de muallim, *Kızıl Sultan* isimli kitabın mütercimi Yüzbaşı Âdil ve İsmail Hakkı beyler görevlendirilmişti. M. Z. Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 41-42, 50. Olaylar yatıştığında *Kastamonu'nun bazı kıymet bilir, hür fikirli gençleri* tarafından telgrafhane görevlilerine, 14-27 Nisan 1909 tarihleri arasındaki özverili çalışmaları dolayısıyla, şehrin güzel bahçelerinden birinde bir ilk bahar ziyafeti verilmiş, nöbetleşe görev yapmaları dolayısıyla hepsi bir anda Telgrafhâne'yi barakamadıklarından, bu ziyafet iki gün devam etmiştir. *Serbaz*, Nr. 12, 7 C. Evvel 1327/26 Mayıs 1325. *Kızıl Sultan*'ın ilk iki formasının Abdülhamid'in tahttan indirilişinin 14. gününde piyasada bulunduğu ve kısa tanıtımı için bkz. *Serbaz*, Nr. 10, 22 R. Âhir 1325/11 Mayıs 1909.

vaziyet, tamamı İttihat ve Terakkî Cemiyeti üyesi olarak seçilmiş bulunan Kastamonu mebuslarına sorulmuştu. Nihayet 16 Nisan Cuma günü İstanbul postası Kastamonu'ya ulaşmış, halk durumdan haberdar olabilmisti⁷¹.

Bunun üzerine gelişmeleri kendileri açısından yönlendirmek isteyen ve önemli ölçüde de yönlendiren İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin Kastamonu şubesi yöneticileri, Askerî Kulübü⁷² veya Müftülük Dairesi'nde bir toplantı düzenlediler. Bu toplantıda Vali Ömer Âli Bey, Erkân-ı Harp Kaymakamı Ragıp Bey,⁷³ Müftü Hafız Mehmed Emin Efendi, Cemiyet-i İlmiye mensuplarıyla, eşraf ve diğer bazı ileri gelen kişiler bulunmuşlardı. Salon dışında da Kastamonu halkı toplanmıştı. İttihat ve Terakkî Cemiyeti mensupları gelişmelerden endişe duymaktaydılar. Ömer Âli Bey ise, İstanbul'daki olaylardan telaşlanılmaması gerektiğini, Padişah'ın Meşrutiyet'i koruyacağı görüşünü ileri sürmekteydi. Böylece iki tutum ortaya çıkmıştı ve tabiatıyla bu iki tutumu belirginleştiren düşünceler arasında da açık bir fark bulunmaktaydı. Durumun bir kere de mebuslardan sorulması, o zamana kadar herkesin işi ve gücüyle meşgul olması kararlaştırılmıştı⁷⁴. Fakat toplantı dağıldığı

⁷¹ Bu aradaki diğer bazı gelişmelerse, bizi doğrudan ilgilendirmediklerinden, üzerinde durulmamıştır. Geniş bilgi için bkz. M. Z. Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 39 vd.; M. Eski, *A.g.e.*, s. 17 vd.

⁷² Askerî kulüpler, birer meslek kulübü olarak kurulmuş olmalarına rağmen, kısa sürede İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne mensup zabıtların toplandığı birer mahfel halini almıştı. Bkz. Ahmet Turan Alkan, *A.g.e.*, s. 72-73, d. not. 139; Kastamonu'daki Askerî Kulübü de aynı vaziyette idi. M. Eski, *A.g.e.*, s. 18.

⁷³ Ragıp Bey'in 31 Mart Vak'ası sonrasında Kastamonu'da İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin en faal destekleyicilerinden biri, belki de birincisi olduğunu ve olayları yönlendirdiğini, en azından hepsinin içinde bulunduğunu görmekteyiz. Geniş bilgi için Mustafa Eski'nin *31 Mart Olayının Kastamonu'daki Yankıları* (s. 40 v. dd.) adlı eserine bakılabilir. Bununla birlikte olayların yatışmasından hemen sonra Ragıp Bey Bağdat'a tayin edilerek Kastamonu'dan ayrılmıştır. Bkz. *Serbaz*, Nr. 4, 9, 12, 14 R. Evvel 1327/5 Nisan 1325; 15 R. Âhir 1327/4 Mayıs 1909; 7 C. Evvel 1327/26 Mayıs 1909. Fakat Arşiv belgelerinde Yanya'ya tayini de söz konusu edilmektedir (*Ve Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Ragıp Bey'le İstinâf Müdde-i Umûmisi Hâmi Efendi'nin evvelce Yanya Vilâyeti'ne tahvil-i memûriyet ettikleri...*; 23 C. Âhir 1327/11 Temmuz 1909 tarihli Meclis-i Vükelâ mazbatasından. BOA. MV. Nu: 129-59). Bu durumda Kastamonu'dan Bağdat'a tayin edilerek ayrıldığı, fakat İstanbul'da tayininin Yanya'ya çevrilmiş olduğunu düşünebiliriz.

⁷⁴ Durum Kastamonu mebuslarından sorulmuş, alınan cevap değerlendirildikten sonra aynı gün Sadrazam Tefrik Paşa'ya şu telgraf çekilmiştir.

"Sadâret-i Uzmâ'ya

İdâre-i meşrûa-i meşrûtanın muhtel olduğuna dair buraca şuyü bulan erâcîfin hilâf-i hakikat olduğu ve Şer'-i Şerîf'in muhafazasıyla idare-i Meşrutiyet'in devamına bir kat daha itinâ olunacağı Meclis-i Mebusân'ın beyannâmesiyle mebusumuz Şükrü Bey'den ve İsmail Mahir Efendi'den alınan telgrafnâmelerle istübar edilmeğe umûmun memnuniyet ve teşekkürâtını mucip olmuş ve buraca lehü'l-hamd muhill-i asayiş bir hal olmadığı ve şayet bir taraftan hilâf-i vâkî beyanatta bulunulursa sahih nazarıyla bakılmaması maa't-teşekkür arz olunur ferman.

3 Nisan 1325/16 Nisan 1909

Müfti-i Kastamonu Emin

Rum Papazı Yorgi

Ermeni Papazı Nersisyan"

sırada bazı kişiler dua edilecek diyerek topluluğu Namazgâh'a doğru sevk ettiler. Burada "usûl-i kadîmesi üzere" II. Abdülhamid'e dua edildi, "Padişahım çok yaşa" diye bağırıldı. İleride bu olay "Kastamonu'da irticâ teşebbüsü" şeklinde nitelendirilecektir⁷⁵.

Bu sırada Ömer Âli Bey'in, Müftü M. Emin Efendi'ye imzalatıldığı ve sükûnet tavsiye eden bir telgrafın kazalara gönderilmesi söz konusudur. Öte yandan Mahmud Şevket Paşa'nın başında bulunduğu Hareket Ordusu İstanbul'a doğru yola çıkmış, İttihat ve Terakkî Cemiyeti mensupları, ülke genelinde Abdülhamid'in devrilmesi için azamî çaba göstermeye devam etmektedirler. Kastamonu'da dikkat çeken bir önemli husus da vilâyet gazetesi Kastamonu'nun da, hiç değilse bir dönem, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin faaliyetlerine geniş şekilde sayfalarını açmış olmasıdır. Yani Kastamonu gazetesi, hiçbir şekilde, hâlâ iktidarda bulunan II. Abdülhamid'in yanında bir gazete gibi yayın yapmamaktadır⁷⁶.

Bu arada 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamid tahttan indirilmiş, yerine V. Mehmed Reşad Osmanlı tahtına oturmuştur. Bununla ilgili telgraf haberi aynı gün akşam Kastamonu'ya ulaşmıştır. İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin bazı üyeleri kutlamada bulunmak için Hükümet'e gitmişler, Vali Ömer Âli Bey'le konuşmuşlardır. Aynı akşam îadei ziyaret için İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin idare merkezine gelen Vali, burada irticâlen bir konuşma yaparak Meşrutiyet ve yeni Padişah'ı övmüştür. Durum ertesi günü Ömer Âli Bey'in

İsmail Hami Danişmend, *Sadr-ı a'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara Göre: 31 Mart Vak'ası*, İstanbul, 1961, s. 92. Bu telgrafın İkdam'ın ertesi günkü sayısında yayımlandığı görülmektedir. Bkz. Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, Ankara, 1994, s. 120-121.

⁷⁵ *Koroğlu*, Nr. 25, 15 C. Evvel 1327/3 Haziran 1909. "Fihakika burada mülhakâta da teşmiline filen tevessül olunmuş kuvvetli bir tertüb-i irticâi var idi... Fakat kuvvetli ve tesirli olmakla beraber "Kastamonu Ahalisi" tabiri istimâl olunamayacak derecede mahdut bir daireye münhasır idi". Bu münasebetle 31 Mart Vak'ası sonrasında, ülkenin şurasında veya burasında irticâ tehlikesiyle ilgili çok sayıda ihbarın söz konusu edildiğini ifade etmemiz yerinde olacaktır. Bu konuda özellikle İttihat ve Terakkî yanlısı basına şöylece bir göz atmak yeterli kanaat verebilecektir. Örnek olarak bkz. *Çanakkale'de İrticaiyyûn*, Siper-i Sâika-i Hürriyet, Nr. 51-27, 17 R. Âhir 1327/24 Nisan 1325; *Erzurum'da Hareket-i İrticaiyye*, Siper-i Sâika-i Hürriyet, Nr. 64-40, 30 R. Âhir 1327/7 Mayıs 1325; Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden itibaren, Cemiyet-i Mukaddese şeklinde nitelenen İttihad ve Terakkî Cemiyeti muhaliflerinin "mürteci" diye isimlendirildikleri ve "irticâ" kelimesinin de muhalefetle eş anlamlı kullanıldığı hk. bkz. İ. H. Danişmend, *A.g.e.*, s. 13. İrticâ ve mürteci kelimelerinin 31 Mart sonrasında Türk siyasi hayatına girmesi hk. bkz. A. T. Alkan, *A.g.e.*, s. 141.

⁷⁶ Örnek. Nr. 1787, 6 Nisan 1325. Burada gazetenin yayımına da, bir süre için bile olsa, İttihatçılar tarafından el konulup konulmadığı gündeme gelmektedir.

de yer aldığı ve tabii olarak günün mana ve önemini ifade eden bir konuşma yaptığı törenlerle halka duyurulmuştur. Burada Hacı Mümin Efendi tarafından bir dua yapılmış, halk buna âminlerle katıldığı gibi, yine “*usûl-i kadîmesi üzere*” üç defa “*Yaşasın Sultan Mehmed-i Hâmis*” diye bağırılmıştır. Bundan sonra Vali ve beraberindekiler önce Fırka Dairesi’ne, ikinci olarak da İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne gitmişler, Vali buralarda da Meşrutiyet yönetimi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin çalışmalarını öven konuşmalar yapmıştır. Bu arada Kastamonu ahali adına yeni Padişah’a, Ömer Âlî Bey başta olmak üzere mülki ve askerî erkânla, eşraf ve Rum ve Ermenilerin din büyüklerinin imzaladığı bir tebrik telgrafı çekilmiştir⁷⁷. 20 Mayıs’ta da başkanlığını Erkân-ı Harp Kaymakamı Ragıp Bey’in yaptığı, bazı şeyhler ve memurlarla, Rum, Ermeni topluluğu ileri gelenlerinden oluşturulan bir heyet Kastamonu ahali adına, yeni padişahı tebrik etmek, Hareket Ordusu ileri gelenlerine teşekkürlerini iletmek, gazileri ve şehitlerin mezarlarını ziyaret etmek üzere İstanbul’a gitmiştir. Köroğlu ve Kastamonu gazeteleri bu ziyaretleri bütün teferruâtıyla okuyucularına duyurmuşlardır⁷⁸.

Yukarıda sözü edilen Askerî Kulübü veya Müftülük Dairesi’ndeki toplantı sonrasında Namazgâh’taki durum; bunu işitenlerden bazı kişiler, bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kastamonu’daki en faal üyelerinden olan İstinaf Müdde-i Umûmisi Hâmi Bey ile yine Cemiyet’e taraftar bir grup ulemâ ve eşraf tarafından, bu cahil güruhun arkasında bir kuvvet var zannıyla telgrafla İstanbul’a bildirilmiştir. Konuyla ilgili Arşiv vesikalarında bu şikayet ve Hey’et-i Tahkikiye meselesiyle ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır⁷⁹.

Bizim tespit edebildiğimiz bu konudaki ilk belge Dahiliye Nezâreti’nden Sadâret’e gönderilmiş olan 18 Mayıs 1909 tarihli tezkiredir ve burada Kastamonu Belediye Reisi’nin Vali Ömer Âlî Bey’in “*irticâ meyyal olduğuna dair bazı ifadâtı hâvi telgrafı...*”nın ilişikte takdim edildiğinden bahsedilmekte-

⁷⁷ *Kastamonu*, Nr. 1788, 13 R. Âhîr 1327/3 Mayıs 1909. Bu son gelişmeler vilâyetin üç gazetesine dayanılarak Mustafa Eski (A.g.e., s. 45-48) tarafından özetlenmiş bulunmaktadır.

⁷⁸ Geniş bilgi için bkz. M. Eski, A.g.e., s. 57-70. Başkent basımında da Kastamonu heyetinin ziyaretleri ile ilgili bazı kayıtlar görüldüğü gibi (*Siper-i Sâika-i Hürriyet*, Nr. 72-49, 8 C. Evvel 1327/15 Mayıs 1325; Nr. 81-57, 17 C. Evvel 1327/24 Mayıs 1325) bu sırada benzer girişimler ülkenin farklı yöreleri için de söz konusu olmuştu. Örnek olarak bkz. *Bursa’dan Gelen Heyet*, *Siper-i Sâika-i Hürriyet*, Nr. 52-28, 18 R. Âhîr 1327/25 Nisan 1325; *Söğüt Heyet-i Mahsûsası*, *Siper-i Sâika-i Hürriyet*, N. 79-55, 15 C. Evvel 1327/22 Mayıs 1325; *Eskişehir Heyet-i Mahsûsası*, *Siper-i Sâika-i Hürriyet*, Nr. 87-63, 23 C. Evvel 1327/30 Mayıs 1325.

⁷⁹ Bu belgeler BOA. DH. MUI: Nu: 5-3/37 belge grubu içerisinde bulunmaktadır.

dir. Bununla birlikte Nezâret'in değerlendirmesi; Vali'nin affif ve müstakim bir zat olduğu, irticâî fikirleri bulunmasının mümkün olmayacağı, şu sırada orada tahkikat yapmanın güçlüğü ve zaten her ihbar üzerine işlem yapılmasının doğru bulunamayacağı, bu nedenle şimdilik sabredilmek veya buradan bir memurun gönderilmesi veyahut da durumun doğrudan kendisinden sorulması hususlarından, hangisinin yapılmasının gerektiğinin açıklanması yönündeydi.

İkinci belgemiz Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği 30 Mayıs 1909 tarihli yazısıdır. Burada Nezâret'in Kastamonu Valisi ve Mektupçusu ile ilgili olarak gönderdiği 25 Mayıs tarihli tezkirenin; *"Vali hakkında irticâiyyûna mensup olmak iddiasıyla muhbirler tarafından keşide edilmiş olan telgrafnâmelerin Kastamonu Mevkî Kumandanlığı'na bi'l-havâle bir hey'et-i askeriye marifetiyle mahal-lince tahkikât-ı âdilâne icrasıyla mücib-i itham olacak delâil-i subûtiyeye dest-res olduğu halde evrakının teferruâtıyla Divan-ı Harb-i Örfî'ye havalesi ve ihbârâtın kizbi tebeyyün ettiği halde muhbirler hakkında ibreten li's-sâirîn mücâzât-ı şedîde tertip edilmesi bildirildiği..."* ifade edilmektedir. Bunun üzerine Dahiliye Nezâreti'nden Hareket Ordusu Kumandanlığı'na, cevap olarak gönderilmiş bulunan tezkirede, Kastamonu Valisi'nin tahrirat ve telgrafının ekte gönderilmiş olduğu belirtildikten sonra Nezâret'in görüşü Vali'nin; *"efkâr-ı irticâiyyeye meyyal olduğu hakkındaki ihbârât bir takım erbâb-ı garazın âsâr-ı tezvîrâtından ibaret bulunmuş ve evvelce de bildirildiği vechile şimdiye kadar bulunduğu hizmetlerde mücib-i muâheze bir hal ve hareketi müşâhede edilmemiş olmasına nazaran hakkında tahkikât icrâsına mahal görülememektedir"* şeklinde ortaya konmuştur. Mahmut Şevket Paşa'nın 4 Haziran 1909 tarihiyle Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda ise; 2 Haziran tarihli tezkireleri üzerine *"Kastamonu Valisi hakkında cihet-i Askeriye'den icap edenlere tebliğât ifâ edildiği..."* kaydedilmişti. Yine Sadâret'e gönderilen 30 Haziran 1909 tarihli tezkirede; Kastamonu Müdde-i Umûmîsi'nin Ömer Âlî Bey'in, Nâfia kondoktörleri Emin ve Sedat efendilerle, kendi çalışmasına sıkıntı çıkarması ve diğer bazı uygulamalarını bildirdiği, bu hususlarda Kastamonu ile gerekli yazışmaların yapıldığı bildirilmektedir. Ayrıca şu sırada Hey'et-i Tahkikiye orada bulunduğundan, çalışmalarını tamamlamasının beklenmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Divan-ı Harp kurulduğunda öncelik irticâ meselesinde olmakla birlikte, Ömer Âlî Bey'in hem bu ve hem de diğer bazı konulardaki tutum ve uygu-

lamalarını incelemek üzere, dört kişilik geniş kapsamlı bir Hey'et-i Tahkikiye Kastamonu'ya gönderilmiştir⁸⁰. 23 Haziran-4 Temmuz 1909 arasında iki hafta süreyle Kastamonu'da çalışarak,⁸¹ gerekli tahkikatı yapan heyet üyeleri, hazırladıkları raporu ilgili makamlara ulaştırmışlardır. Bundan sonra eşraf, ulemâ ve halktan bir kısım kişiler İstanbul'da Divan-ı Harp tarafından mahkeme edilmişlerdir⁸². Nitede Salim Efendi-zâde Namık Bey üç-dört ay kadar Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilmiş, sonunda beraat ederek Kastamonu'ya dönmüştür⁸³. Görüldüğü gibi bu gelişmelerde Ömer Âlî Bey'in İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yanında yer almadığı kesin olmakla birlikte, Cemiyet'le çok açık bir mücadeleye girmesi de söz konusu değildir. Bununla birlikte Hey'et-i Tahkikiye'nin Kastamonu'dan ayrılmasından sonra İttihat ve Te-

⁸⁰ Bu soruşturma komisyonu, Mülkiye Memurları Komisyonu üyesi Nail Bey, Dersaadet Bidâyet Mahkemesi Başkanı Ali Rıza Bey, Miralay Abbas Bey ve Kaymakam Sait Bey'den oluşmakta idi. M. Eski, *31 Mart Olayının Kastamonu'daki Yankıları*, s. 55. *Siper-i Sâika-i Hürriyet*'in muhabiri Yanyalı Mîdhat, bu sırada gazetesi adına çıktığı yurt içi seyahatinde Kastamonu'ya da uğramıştır. Belediye'nin bir hayvan satın alamamış olması dolayısıyla çöp arabasının iki kişi tarafından çekildiği, köylülerin çoluk çocuklarını doyuramayacak derecede sıkıntıda buldukları gibi tespitlerini ifade eden yazar, Hey'et-i Tahkikiye'nin çalışmalarından da bahsetmekte ve "*burada erkân-ı hükümet böyle bir asâr-ı irticâdan bi-haber olduklarını beyan ediyorlar*" (Nr. 79-103, 11 C. Âhir 1327/16 Haziran 1325) demektedir. Ömer Âlî Bey Dahiliye Nezâretü'ne gönderdiği 16 C. Âhir 1327/21 Haziran 1325/4-5 Temmuz 1909 tarihli tezkiresinde Hey'et-i Tahkikiye'yi kendisinin istediğini, ayrıca muârizları arasında Belediye Başkanı'nın da bulunduğunu ifade etmektedir. Buradan anlaşılan Kastamonu'daki durumun başkentteki ilgili makamlara, birden çok kanaldan iletilmiştir.

⁸¹ M. Eski (A.g.e., s. 56), M. Z. Demircioğlu'na dayanarak (*Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlân Olundu*, s. 61) ve muhtemelen onun Haziran yerine Temmuz şeklinde kaydettiğini düşünerek Hey'et-i Tahkikiye'nin Kastamonu'dan ayrılışını 25 Haziran 1325/8 Temmuz 1909 olarak gösteriyorsa da, Ömer Âlî Bey Dahiliye Nezâretü'ne gönderdiği 16 C. Âhir 1327/21 Haziran 1325 tarihli tezkiresinde Hey'etin aynı gün yani 4/5 Temmuzda ayrıldığını belirtmiştir (BOA. DH. MUİ: Nu: 5-3/37 eki). *Koroğlu*'nun yayınında gün ismi Pazar olarak belirtildiğinden (Nr. 30, 20 C. Âhir 1327/8 Temmuz 1909) bunun 4 Temmuz olduğu kesinleşmektedir.

⁸² Kastamonu Vilâyet Mektupçusu Ahmed Rifat b. Mustafa ile Meclis-i İdare azasından Ziya efendilerin Divan-ı Harb-i Umûmî'de bilgilerine baş vurulmak üzere İstanbul'a gittikleri hk. BOA. DH. MUİ: Nu: 12-2/26.

⁸³ M. Z. Demircioğlu, A.g.e., s. 56-62. Konuyla ilgili olarak olayların şahidi Demircioğlu'nun ifadesini tam olarak buraya alıyoruz. Askerî Kulüp/Müftülük Dairesi'ndeki toplantı sonrasında "*Bu cihetten Kastamonu İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin harekâtı mutaassıp birkaç şahsın taassup damarlarını galeyana getirmiş ve bunu iştenler (Müddeiumumî Hâmi ve memleketin İttihat ve Terakkîye mensup ulemâ ve tüccarlardan mürekkep bir heyet) bu cahil güruhun arkasında bir kuvvet var zannıyla İstanbul'a Hükümet'e müracaatla memlekette bir hortlak irtica olduğunu telgrafla yazmışlardı*". Ayr. bkz. M. Eski, A.g.e., s. 55-57. Hâmi Bey'in İttihat ve Terakkî Cemiyeti'yle yakın ilişkisi *Koroğlu* (Nr. 30, 20 C. Âhir 1327/25 Haziran 1325/8 Temmuz 1909)'nda "*en fa'âl ve gayûr aza...*" şeklinde ifadeledirilmektedir.

rakkî Cemiyeti'nin mücadelesinde öncelikli hedef Vali Ömer Âlî Bey olmuştur.

Şimdi başta Serbaz olmak üzere İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yayın organı Koroğlu gazetesinin 31 Mart/13 Nisan (1909) sonrasında Vali Ömer Âlî Bey'le ilgili, daha doğru ifadesiyle onun aleyhindeki yayınlarına gelebiliriz. Önceki sayılarında Ömer Âlî Bey hakkında sitayişkâr ifadelere yer vermiş olan Serbaz gazetesi 20 Nisan 1909 tarihli altıncı sayısında⁸⁴ İstanbul'daki olaylara geniş yer ayırmış, üçüncü ve dördüncü sayfalarında ise iki sütun üzerine Hayreddin Bey imzalı "*Kastamonu Ahalisine*" başlıklı makalesinde de olayları bölge açısından değerlendirmiş, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin çalışmalarını anlatmıştır. Serbaz'ın yedi ve sekiz numaralı sayılarına ulaşamadığımızı ifade etmiştik. Dolayısıyla bu sayıların içeriğiyle ilgili bir değerlendirme yapma imkânına sahip bulunmamaktayız⁸⁵. Fakat 4 Mayıs 1909'da çıkan Serbaz'ın dokuzuncu sayısında yine Hayreddin Bey imzasıyla "*Valiler*" başlıklı çok geniş bir makalenin yayınlanmış olduğunu görmekteyiz. Makalede esas olarak *devr-i sâbık/devr-i istibdattaki* valilerin olumsuzlukları söz konusu edilmektedir. Aslında bu makalede Ömer Âlî Bey'in ismi geçmemekle birlikte, onun hedef alındığı açıktır. Nitekim bir sonraki sayıda yer alan "*Açık Mektup Kastamonu Valisi Beyefendiye!*" başlıklı yazıda bu durum bizzat Hayreddin Bey tarafından açıklanmış bulunmaktadır⁸⁶. Bu makalelerden yapacağımız birkaç örnek alıntı, hem içerikleri ve hem de üslupları hakkında yeterli kanaat sahibi olmamızı sağlayacaktır.

Önceki dönemin valileri müstebit ve iktidarsızdılar. Meşrutiyet'in ilanından sonraki sekiz aylık süre içerisinde göreve getirilen valilerse, iki üçü haricinde, evvelkilerin aynısıydılar. Halbuki yeni hükümete yeni hâdimler, valiler ve diğer memurlar gerekliydi. Bu durumda yeni şartlara uyamayanların kendiliklerinden görevlerini bırakmaları beklenmekteydi. Ömer Âlî Bey, dolaylı olarak da olsa, ikinci makalede önce istibdat heykeli şeklinde nitelenmiş, daha sonra da şahsî meselelerini, devlet işleriyle karıştırmakla itham edilmişti. Çünkü o, bizzat Hayreddin Bey'le ilgili bir konuda usulsüzlük yapmış, evrakta tahrifatta bulunmuştu. Bu durum Hayreddin Bey'in büyük tepkisine neden olmuştu. O, Vali'nin işleminde haksızlığını uzun uzun an-

⁸⁴ Nr. 6, 29 R. Evvel 1327.

⁸⁵ Serbaz, Nr. 9, 15 R. Âhir 1327/4 Mayıs 1909'daki "Valiler" başlıklı makalenin başında, bir önceki sayıda "Şehzadeler" başlıklı bir makale yayınladığı kaydedilmiştir.

⁸⁶ Serbaz, Nr. 10, 22 R. Âhir 1327/11 Mayıs 1909.

latmaktaydı. Fakat bu arada Hayreddin Bey'in kendi anlatımında da bazı tutarsızlıklar ortaya çıkmaktaydı. Nitekim Serbaz'ın dördüncü sayısında genel olarak Vali'yi ve bilhassa da rıhtım yapımı konusundaki tutumunu, net biçimde destekler ve överken, hatta; "*Allah razı olsun. Var olsunlar, gökte aradığımızı yerde bulduk*" şeklinde abartılı sayılabilecek ifadeler kullanırken, aradan geçen otuz beş günün sonunda, aynı rıhtımlar meselesi dolayısıyla kendisinin Vali'nin düşmanlığını çekmiş olduğunu söyleyebilmekteydi.

Hayreddin Bey makalesinin devamında Ömer Âli Bey'e karşı olumsuz tutumunun bir diğer sebebi olarak 31 Mart Vak'ası'nın hemen akabindeki gelişmeleri göstermektedir⁸⁷. Fakat anlaşılan Hayreddin Bey, bu tenkitlerle huzunu alamamış olmalı ki, Ömer Âli Bey'in ailesine kadar uzanmakta ve; "*Sergerdelik, derebeylik etmiş bir aileden yetiştiğiniz cihetle kanınız kuru-madan fikr-i tahakküm, fikr-i istibdad, fikr-i tegallüp dahi sizden gidemez*" diyerek, onun buradaki davranışlarının, ailesinden kalıtımsal olarak geçmiş olduğunu iddia etmektedir.

Serbaz'ın Ömer Âli Bey'i yıpratmaya yönelik yayını son sayısına kadar devam etmiştir. Nitekim on üçüncü sayısında önce, Koroğlu gazetesinin Mesul Müdürü Hüsnü imzasıyla "*Kastamonu Valisi Ömer Âli Beyefendiye Açık Mektup*" başlıklı bir yazı, onu takiben de "*Serbaz*" başlığıyla gazetenin değerlendirmeleri yer almıştır. Hayreddin Bey gibi bir devlet memuru, idadî öğretmeni olan Hüsnü Bey de Ömer Âli Bey'e karşıdır. O, Hayreddin Bey'in aksine, Ömer Âli Bey'in Kastamonu'ya uygun bir vali olmadığını daha geldiği gün anlamıştır. Yazısının devamında Vali'nin, özellikle de 31 Mart sonrasındaki tutumlarını tasvip etmediğini öğreniyoruz. Serbaz'ın Hüsnü Bey'in makalesinin hemen arkasında yer alan ekinde Vali ile ilgili yazılanlar hakaret boyutunu da aşmıştır. Bu arada gazete/yazar, Vali'nin durumunu, Hüsnü Bey gibi ilk günden anladığını belirterek, kendisiyle bir defa daha ters düşmüş, baştan beyaz dediğine şimdi siyah demekte hiçbir sakınca görmemiştir.

Serbaz'ın bu ekinde bir de Ömer Âli Bey'in daha önce Mutasarrıf olarak görev yaptığı Tekirdağ'dan gönderilen mektuptan söz edilmektedir. Gazete burada yazılanların bir kısmına *Serbaz* başlıklı ek içerisinde yer vermiş, bir kısmını ise, son üç sayısında yer alan ve bu üçüncü bölümüne, ilgisi do-

⁸⁷ "*Bununla beraber Nisanın birinci gününden dördüncü Pazar gününe kadar yani istibdadın avdetine yüzde yüz kani olduğunuz bu eyyâm-ı meşkükede alâ-melei'n-nâs aldığınız vaziyet-i istibdatkârî...*"

layısıyla *Ekler* arasında yer verdiğimiz *Mizah* kısmına bırakmıştır. Burada Ömer Âli Bey'in Ermenice öğrenmesi bile, onun hafiyeliği ile ilişkilendirilmiş bulunmaktadır.

Mizah başlığı altında iki kişi konuşturulmakta; Ömer Âli Bey'in Te-kirdağ Mutasarrıflığı sırasında rakı düşkününü olduğu, ölen kızına benzediği bahanesiyle genç kızlarla aşırı meşgul olduğu, alaycı bir üslupla anlatılmaktadır. Nihayet bu bölüm Vali'nin Hükümet Konağı'nın bahçesine kendi parasıyla yaptırdığı anıt/çeşmenin karikatürize edilip *Yâdigâr* isminin *Hâura-i İrticâ*'ya çevrilmesiyle bitiyor.

Kastamonu'daki diğer gazete *Köroğlu*'nun İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yayın organı olduğu ve İdadî'de öğretmenlik yapan Hüsnü Bey tarafından yayınlandığını belirtmiş, burada yer alan "*Tebyîn-i Hakikat*" başlıklı makaleye de atıfta bulunmuşuk⁸⁸. Bu makalede Kastamonu'dan gönderilen bir telgraf üzerine *Osmanlischer Lloyd* gazetesinde yayınlanan yazının, *İttihad* gazetesinde çıkması ve bununla ilgili olarak *Kastamonu* gazetesinde⁸⁹ bazı değerlendirmeler yapılmış olması dolayısıyla, 31 Mart Vak'ası sonrasında vilâyette gelişen olaylar ele alınmaktadır. Köroğlu böylece eksik bilgileri tamamlamayı, yanlışlıkları ise düzeltmeyi hedeflemektedir.

Hakkında fazla bilgi sahibi olmamakla birlikte, bu dönemde İstanbul'da Fransızca-Almanca yayınlandığını ve başkentteki Türkçe basının da kendisinden yer yer alıntılar yaptığını belirlediğimiz *Osmanlischer Lloyd* gazetesi,⁹⁰ ileride de görüleceği üzere Kastamonu'daki olaylarla yakından ilgi-

⁸⁸ Nr. 25, 15 C. Evvel 1327/3 Haziran 1909.

⁸⁹ Burada sözü edilen *Kastamonu* gazetesinin 1792 numaralı sayıdır. Çünkü *Köroğlu*'nda "...dünkü gün intişâr eden *Kastamonu* gazetesi..." denilmektedir ki, bunun 13 C. Evvel 1327/2 Haziran 1909'da çıkmış sayı olması gerekir. Maamafih *Kastamonu*'nun bu sayısının yayın tarihi gazetede, kanaatimizce yanlış biçimde ve birbiriyle uyumsuz olarak 9 C. Evvel 1327/20 Mayıs 1325/4 Haziran 1909 şeklinde gösterilmiştir.

⁹⁰ İsmet Giritli, "Türkiye'de Fransızca ve İngilizce Dilinde Yayınlanan Gazeteler", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, İstanbul, 1985, s. 133; Korkmaz Alemdar, *İstanbul (1875-1964) Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi*, Ankara, 1980, s. 223. Gerek başkent ve gerekse Kastamonu'daki gazeteler, Kastamonu'nun 31 Mart sonrası ile ilgili değerlendirmeleri, hemen daima bu gazetede yayınlar üzerine ve onunla bağlantılı olarak yapmışlardır. Nitekim sırf *İttihad* gazetesinde ondan naklen çok sayıda yazı yayınlanmıştır. Bu yazıların Kastamonu'dan kaynaklandığını şu ifadeler açıkça göstermekle birlikte (*Kastamonu'dan O. Lloyd'a telgrafla bildiriliyor*, Nr. 2; *O. Lloyd muhabir-i mahsusundan*, Nr. 34; *O. Lloyd Kastamonu muhabiri yazıyor*, Nr. 39; *O. Lloyd'un Kastamonu muhabir-i mahsusundan*, Nr. 41), kim tarafından gönderildiği bilinmemektedir. Biz bu gazetenin ilgilendiğimiz dönemini içeren bir koleksiyonu

lenmiştir. Nitekim 27 Mayıs 1909 tarihli *İttihad*'da⁹¹ “*Kastamonu'dan O. Lloyd'a telgrafla bildiriliyor*” kaydı ile oldukça geniş bir makale yayınlanmıştır. Makalede Erkan-ı Harp Kaymakamı Ragıp Bey'in başka bir yere tayin edilmesi sebebiyle, şehirden ayrılışı sırasında, Kumandan hariç Vali ve diğer ileri gelenlerle, halkın katıldığı ve Hükümet önünde yapılan tören söz konusu edilmekte, bu arada onun son gelişmelerdeki rolü ortaya konmaktadır⁹².

Buna göre; Ragıp Bey'in 31 Mart sonrası Kastamonu'daki gelişmelerde çok önemli rolü vardı. Onun sayesinde şehir ikinci bir Adana olmaktan kurtulmuştu⁹³. Çünkü “*Nisan 13. (16 olmalı) günü tıpkı Dersaadet'te olduğu*

aramamıza rağmen bulamadık. O. Lloyd'un müstakil bir çalışmaya konu edinilmesinin, entere-
san sonuçlara ulaşmak imkânı vereceğini düşünmekteyiz.

⁹¹ Nr. 2, 8 C. Evvel 1327/14 Mayıs 1325. Makalede Ragıp Bey'in isminin ilk iki defasında Galip Bey şeklinde kaydedilmiş olması, ya dizgiden veya telgraf haberleşmesinden kaynaklanan bir hata olsa gerektir. Nitekim bu duruma Kastamonu gazetesi de dikkat çekmiştir. Nr. 1792, 9 C. Evvel 1327/20 Mayıs 1325.

⁹² Ragıp Bey'in Bağdat'ta görev yapmak üzere hangi tarihte Kastamonu'dan ayrılmış olduğunun tespiti, bizi ciddi sıkıntıya düşürmüştür. Çünkü 12 numaralı *Serbaz*'da (7 C. Evvel 1327/13 Mayıs 1325/26 Mayıs 1909 Çarşamba) onunla ilgili arka arkaya iki haber yer almaktadır. Birincisinde *Köroğlu*'nun bir hafta önceki sayısına atfen, Sultan Mehmed Reşad'ı tebrik etmek üzere Ragıp Bey'in başkanlığındaki Kastamonu heyetinin İnebolu'da karşılanışından ve burada geçenlerden bahsedilmekte, ikincisinde ise 7 Mayıs 1325/20 Mayıs 1909 Perşembe, yani söz konusu heyetin Kastamonu'dan hareket ettiği gün Ragıp Bey'in yeni görevi dolayısıyla buradan ayrıldığı söz konusu edilmektedir. *Köroğlu*'nun öteki sayılarında da Ragıp Bey'in başkanlığındaki heyetin İstanbul'daki ziyaretleri detaylı olarak anlatılmaktadır. Bizim anladığıma göre Ragıp Bey heyetin başı olarak Kastamonu'dan ayrılırken, aynı zamanda yeni görev yerine de gitmeyi hedefliyordu. Nitekim bu durum *O. Lloyd*'dan tercüme edilerek *İttihad*'da yayınlanan bir makalede de (Nr. 2, 8 C. Evvel 1327/14 Mayıs 1325) açıkça ortaya konmuştur. Bu nedenle o, gerek yol boyunca ve gerekse İstanbul'da bütün ziyaretlerini, Padişah da dahil olmak üzere, heyet başkanı olarak yapmış, dönüştü ise heyetten ayrılmış, yeni görev yerine gitmiştir. Nitekim heyetin dönüşünde artık kendisinden hiç bahsedilmemektedir. Bununla birlikte onun Bağdat olan yeni görev yerinin İstanbul'da değiştirildiği ve Yanya'ya gönderildiği Arşiv vesikalarından öğrenilmektedir.

⁹³ 31 Mart Vak'ası'nın ertesi günü çıkan ve iki dönem halinde devam eden Adana olaylarında, Ermeniler Müslüman Türk ahaliye hücum etmiş, kadın/erkek, genç/yaşlı ayırımı yapmadan onları öldürmüşler, buna karşılık olarak da Müslüman halk devlet kuvvetlerinin himayesinde Ermenilere cevap vermişlerdi. Hiç hoş olmayan bu gelişme dönemin yerli ve yabancı basınında geniş yer tutmuştur. Özlü bilgi için bkz. Mehmed Asaf, *1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım*, Ankara, 1982; Saylahi Sonyel, “İngiliz Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları”, TTK Belleten, c. LI, S. 201 (Ankara 1987), s. 1240-1290; Mehmet Seyit-danlioğlu, “Takvim-i Vekayi'de Ermenilerle İlgili Haberler (1908-1915)”, TTK Belleten, c. LV, S. 214 (Ankara 1991), s. 801-825 vd.; Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, s. 121, 154, 176-177; İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, s. 123 vd.; Aynı yazar, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1972, c. IV, s. 373-374. İstanbul'da Hürriyet Şehitleri Abidesi ve Adana

gibi halk bir fikr-i irticâ ile kıyam ve mahallî müftüsünden İttihat ve Terakkî Kulübü azasının İslâmiyet ve şerîatın hasmı olduğunu ve katilleri caiz olduğu yolunda bir fetva istihsal eylemişti". İrticanın başı Namık Bey'di. "Mahallî komutanı müteredit ve irticâiyûna mütemâyil görüldüğünden" durum çok sıkıntılıydı ki, "Kaymakam Ragıp Bey, Vali ve Kumandan Paşa nezdine giderek eğer serîan tedâbir-i mükemmele ittihaz ederek katli-âmin önünü almadıkları, bir miting akdiyle Müftü'nün ewelce verdiği fetvayı geriye aldirtarak halkın İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne mütâbaatı vücûb tahtunda olduğu yolunda bir ikinci fetva istihsal etmedikleri takdirde kendilerini elindeki rovelverle katl edeceğini makam-ı tehditte söylemiştir⁹⁴. Bundan başka bütün kazalara bâ-telgraf tamîm-i evâmîr ile askerlerin komiteye muâvenetle Kulübün evâmîrine mütâbaat göstermesi lüzumu ihtar ettirilmiştir. Bunların cümlesi hemen bir saat zarfında icrâ ve resîde-i hüsn-i hitâm olmuştur. Eğer birkaç dakika daha bilâ-tedbir mürûr etmiş olsaydı, seller gibi kan akacağı şüpheden vâreste idi".

Kastamonu, "Şâyân-ı Hayret Tasniât-ı Bed-hâhâne" başlığıyla O. Lloyd'un yazdıklarını naklettikten sonra, burada ifade edilenlerin tamamının uydurma olduğunu bildirmekte ve 31 Mart sonrasında şehirdeki gelişmeleri özetlemektedir. Ona göre bu devrede, Kastamonu'daki farklı din ve etnik kökenlere mensup vatandaşlar arasında, hiçbir gerginlik söz konusu olmamıştır. İttihad da bir yabancı gazetede yayınlanan makaleyi, herhangi bir araştırma yapma gereğini duymadan neşretmekle hata yapmıştır. Sırf bir kişiyi methetmek uğruna bütün Kastamonululara iftirada bulunmuştur. Onlar bunları asla hak etmemişlerdir.

olayları dolayısıyla Kastamonu'da yardım toplandığı ve Ömer Âli Bey'in 540 kuruşla en büyük yardımı yaptığı, bkz. *Kastamonu*, Nr. 1791, 5 C. Evvel 1327/25 Mayıs 1909; *Köroğlu*, Nr. 23, 7 Mayıs 1325. Ömer Âli Bey 31 Mart şehitleri için *Sebaz* gazetesi sahibi Hayreddin Bey'in Nasrullah Kadı Camii'nde 23 Nisan 1909'da okuttuğu mevlütte de bulunmuş ve tören sonunda kendisini tebrik etmişti. Bkz. *Kastamonu*, Nr. 1788, 13 R. Âhir 1327/3 Mayıs 1909; *Köroğlu*, Nr. 20, 20 Nisan 1325/29 R. Evvel 1327.

⁹⁴ Kastamonu Müftüsü Mehmed Emin Efendi'nin vilâyete bağlı liva ve kazalara gönderdiği telgrafı (fetvası) hadisenin olduğu günün değil, iki gün sonrasının tarihi taşımaktadır (18 Nisan 1909) ve metni şu şekildedir; "Vatanın müdafaası için bilumum İslâm ve Hıristiyan vatandaşlarımızın ittihadı farizadır. Burada cümlemiz müttehiden hareket ediyoruz. Cemiyetlerin hareketleri meşrudur. Emirlerine itaat ediniz. Ewelce vukû bulan tebligatımızın yanlış telakki edilmiş olduğu alınan telgrafnâmelerden anlaşılmağla tashih-i keyfiyete musâraat olunur". *Kastamonu*, Nr. 1787, 28 R. Evvel 1327/6 Nisan 1325.

Köroğlu'nun değerlendirmelerine gelince; yazının başında, vilâyet gazetesinin bir kısım değerlendirmelerine katılmadığı, çok açık ve oldukça da sert ifadelerle ortaya konmaktadır. Burada özetle 16 Nisan Cuma günü, yani İstanbul'daki olayların Kastamonu'da ilk defa duyulduğunda Askerî Kulübü/Müftülük Dairesi'nde yapılan toplantıda Vali Ömer Âli Bey ile İttihat ve Terakkî Cemiyeti mensupları arasında ortaya çıkan görüş ayrılığı dile getirilmekte ve tabiatıyla gelişmeler Cemiyet noktai nazarından değerlendirilmektedir. Köroğlu'na göre Kastamonu'da ciddî olayların olmamasında en büyük pay Ragıp Bey'e ait olmakla birlikte onun "*silaha müracaat etmesi maddesi dahi külliyen esassızdır*".

Bu yazıda Ömer Âli Bey'in ismi açık olarak geçmemekte, ona olan tenkitler dolaylı biçimde yapılmaktadır. Köroğlu 30. sayısında da aynı yolu takip ediyor ve bu defa da Osmanlischer Lloyd'un, Kastamonu gazetesinin tekzi-biyle ilgili yazısının, *Tercüman-ı Hakikat*'teki çevirisini (*Kastamonu'da İrticâiyûn*) neşrediyor⁹⁵. Buna göre "*Kastamonu Valisi Ömer Âli Bey, yeni Türkiye'nin muhtaç olduğu memurinden değildir*". Onun yönetim anlayışı XIX. yüzyıl ortalarında görülen derebeylerinin benzeridir. Nitekim Serbaz gazetesinin yayınına haksız olarak durdurmuştur. Nâfia Kondoktörü Emin Bey'le ve Müdde-i Umûmî Hâmi Bey'le ilgili uygulamaları kanunlara uymamaktadır. Vali'nin yaşı 70-80 olduğundan, duyma ve işitme organları, görevini sürdürmesine imkân vermemektedir.

Köroğlu aynı sayının devamında, Kastamonu gazetesinden konuyla ilgili bir yorumun alıntısını yaparak⁹⁶, ona cevap veriyor. Kastamonu'yu görevini yapmamakla itham ederek; "*Yarım çarıklı ve bütün hamiyetli köylülerimizin parasıyla çıkan şu zavallı gazete, acaba daha ne vakte kadar ağrâz-ı şahsiye ve medâyh-i kâzibeye mâkes-i iğfâl olmak hizmet-i mâkûsesinde devam edecektir?!...*" diyerek satırlarına son vermektedir.

Köroğlu, Vali Ömer Âli Bey'le mücadelesine, onun Kastamonu'dan ayrılmasından sonra da 33. sayısında Karesi Jandarmanın Kumandanı Ahmed'in bir mektubunu yayımlayarak devam etmiştir⁹⁷. Söz konusu kişi Ömer Âli Bey'

⁹⁵ 20 C. Âhir 1327/8 Temmuz 1909. Biz *Tercüman-ı Hakikat*'in bu sayısını göremedik. Bununla birlikte aynı makalenin *İttihat*'daki çevirisine sahibiz. Nr. 34, 10 C. Âhir 1327/15 Haziran 1325.

⁹⁶ Bu yazı *Kastamonu*, Nr. 1797, 19 C., Âhir 1327/7 Temmuz 1909'da yayınlanmıştır.

⁹⁷ 12 Recep 1327/29 Temmuz 1909. Bilhassa bu sayıdaki yayını dikkate alan Ömer Kemal Ağar durumu; "*Düşenin dostu olmadığı bir kere daha tecelli ediyordu*" şeklinde

in Karesi Mutasarrıflığı sırasında birçok uygunsuz davranışta bulunduğunu belirterek, kendisinin sancağın asayişini düzeltmek üzere Jandarma Kumandanı olarak tayininden sonra, durumu düzelttiğini ve fakat; "*hidemât-ı âcizânemden münfail olup kendi harekât-ı nâ-becâ ve müstebidânelerini icra edemeyen o hâin Ömer Âli...*" tarafından şikayet edildiğini bildirmektedir. Mektubun devamında Ömer Âli Bey için bir defa daha "*Ömer Âli hâini*" ve "*müstebit Ömer Âli*" ifadelerini kullanmakta, Meclis-i Mebusân'da bulunan Karesi mebusları vasıtasıyla kendisini şikayet ettiğini bildirmektedir.

Bütün bu ve başkent basınındaki bir kısım yayınlara Ömer Âli Bey yer yer vilâyet gazetesi vasıtasıyla cevap vermeye çalışmıştır. Nitekim 13 numaralı *Serbaz*'da Tekirdağ'dan gönderildiği söz konusu edilen mektuba karşılık olmak üzere, "*Red ve Tekzîb-i Erâcîf*" başlıklı bir girişten sonra, Müslüman, gayri müslim "*Tekirdağ'ının en mümtaz, en muteber eşrâf ve mütehayyizânından*" dört kişinin imzaladığı bir mektup Kastamonu'da yayınlanmıştır⁹⁸. Aynı şekilde Osmanlischer Lloyd'un 27 Mayıs 1909 tarihli *İttihad*'da çevirisi yayınlanan makalesi üzerine Kastamonu'nun kısa değerlendirmesi 2 Haziran'da, bütün bunları ele alan Koroğlu'nun "*Tebyîn-i Hakikat*" başlıklı makalesi ise bir sonraki gün yani 3 Haziran'da yayınlanmıştır⁹⁹. O. Lloyd'un bizim 28 Haziran 1909 tarihli *İttihad*'da görebildiğimiz Tercüman-ı Hakikat'te "*Kastamonu'da İrticâiyyûn*" başlığıyla tercümesi çıkan makalesinin Kastamonu gazetesindeki özlü değerlendirmesi 7 Temmuz, Koroğlu'ndaki geniş değerlendirmesi ise 8 Temmuz'da yayınlanmıştır¹⁰⁰. Son olarak da Kastamonu gazetesinin 23 Haziran 1909 tarihli sayısında¹⁰¹; *Serbaz*'ın müdürü ve muharriri Hayreddin Bey'le ilgili olarak da, isminin Niyazi Bey'in hatıralarında geçtiği kaydedilerek, onun tarafından eski vali Fuat Bey'e yazılan bir mektup ve bunun değerlendirilmesi yayınlanmış, böylece onun görüldüğü gibi olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Buradaki kısa değerlendirme şu beyitle sona ermektedir:

*İnsan ona derler ki garazdan ola sâlim
Nefsinde dahi eyleye icrâ-yı adalet.*

değerlendirmiştir. "Kastamonu Basın Tarihinden Koroğlu Gazetesi", *Doğrusöz*, Nr. 6930, 1 Temmuz 1972.

⁹⁸ Nr. 1794, 28 C. Evvel 1327/16 Haziran 1325.

⁹⁹ *İttihad*'ın 2, *Kastamonu*'nun 1792, *Koroğlu*'nun 25 numaralı nüshaları.

¹⁰⁰ *İttihad*'ın 34, *Kastamonu*'nun 1797, *Koroğlu*'nun 30 numaralı nüshaları.

¹⁰¹ Nr. 1790, 5 C. Âhir 1327/10 Haziran 1325. Bu yazı dört sütünü doldurmaktadır.

Basındaki bu karşılıklı yazışmalarda, kendi şahsiyle ilgili tenkit ve karalamaların, haddi iyice aşuğunu düşünen Ömer Âli Bey, kendi maiyetinde memur olarak çalışan iki gazetecinin, Serbaz gazetesi Mesul Müdürü Ahmed Hayreddin ile Köroğlu gazetesinin Mesul Müdürü Hüsnü beylerin durumlarını resmî makamlara iletmış, yapılan yazışmalar neticesinde konu mahkemeye intikal etmiştir¹⁰². Köroğlu'nun konuyla ilgili haberine göre Hüsnü Bey'le ilgili dava, "Tebyîn-i Hakikat" başlığıyla yayınladığı makale dolayısıyla açılmış, "tahkir ve iftira" davasıdır. A. Hayreddin Bey'le ilgili şikayetin de aynı yönde olduğunu bilmekteyiz¹⁰³. Ömer Âli Bey ayrıca da Serbaz'ın yürürlükteki basın kanununa aykırı olarak neşredilmekte bulunduğunu Dahiliye Nezâreti'ne bildirmiş ve oradan gelen emir üzerine basımın durdurulması talimatını Vilâyet Matbaası Müdüriyeti'ne vermiştir¹⁰⁴.

Serbaz gazetesinin Vilâyet Matbaası'nda basımına son verilmesi ve yayınları dolayısıyla mahkemeye verilmesinin İstanbul basınında da yankı bulduğu görülmektedir. Bizim inceleme fırsatını bulduğumuz İttihat ve Terakkî yanlısı Siper-i Sâika-i Hürriyet ve İttihad gazetelerinde uygulama dolayısıyla Ömer Âli Bey, şiddetle tenkit edilmiştir¹⁰⁵. Konunun resmî yönüyle ilgili olarak ise, şu bilgilere sahibiz¹⁰⁶.

¹⁰² Geniş bilgi için bkz. M. Z. Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 58-59, 62-63; A. Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 30-32, 42-43. *Serbaz*'ın Vilâyet Matbaası'nda basımına 13. sayısının neşrinin ertesi günü, yani 1 Haziran 1909'da son verilmiştir. Durumun mahallî mahkemeye intikalinin 20 Haziran civarında olması mümkündür.

¹⁰³ Bu mahkeme ile ilgili olarak bkz. *Köroğlu*, Nr. 32, 33, 5-12 Recep 1327/22-29 Temmuz 1909. Mahkemeye delil olarak *Serbaz* gazetesinin 13 numaralı nüshasının verilmiş olduğu BOA. DH.MUİ: Nu: 5-3/37'deki nüshasından da öğrenmemiz mümkündür.

¹⁰⁴ Burada sözü edilen, gazete çıkarmanın şekil şartlarını düzenleyen Matbuat Kanunu'nun 3 ve 4. maddeleri olmalıdır. M. Z. Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İllân Olundu*, s. 58-59; A. Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 42-43. *Serbaz*'ın Vilâyet Matbaası'nda basımının durdurulması *Köroğlu* gazetesi tarafından şiddetle kınandığı gibi, Hayreddin Bey de Ömer Âli Bey'in bu uygulaması aleyhine hem mahkemeye müracaat etmiş (*Gazeteci İle Bir Valinin Muhakemesi*, Siper-i Sâika-i Hürriyet, Nr. 85-61, 20 C. Evvel 1327/28 Mayıs 1325) hem de kendi haklılığı yönünde başkent basınından yardım istemiştir. Bkz. *Gazete Tatili*, Siper-i Sâika-i Hürriyet, Nr. 78-54, 14 C. Evvel 1327/21 Mayıs 1325; *İttihad*, Nr. 39, 15 C. Âhir 1327/20 Haziran 1325. İlerleyen yıllarda Vali Emin Bey (valiliği 8.2.1912-19.9.1912), İttihat ve Terakkî karşıtı yayınlar yapan *Zafer* gazetesinin Vilâyet Matbaası'nda basımını durdurmuştur Bkz. M. Z. Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İllân Olundu*, s. 87-89).

¹⁰⁵ Örnek olarak bkz. *Gazete Tatili*, Siper-i Sâika-i Hürriyet, Nr. 54-78, 14 C. Evvel 1327/21 Mayıs 1325; *Gazeteci İle Bir Valinin Muhakemesi*, Aynı gazete, Nr. 61-85, 20 C. Evvel 1327/28 Mayıs 1325; *İttihad*, Nr. 34, 10 C. Âhir 1327/15 Haziran 1325; Aynı gazete, Nr. 39, 15 C. Âhir 1327/20 Haziran 1325.

¹⁰⁶ BOA. DH. MUİ: Nu: 5-3/37'nin ekleri.

Dahiliye Nezâreti'nin Hareket Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen 3 Haziran tarihli tezkiresinde, muhtemelen 31 Mayıs 1909'da çıkan son sayısını kastedilerek; *"Bir nüshası melfuf olan Serbaz gazetesinin mütâlaasından müstebân olacağı üzere müşârun-ileyhin (Ömer Âlî Bey) namus ve haysiyetini muhil olarak neşriyâtta bulunmasına iğmâz edilmesi muhafaza-i nüfûz-ı hükûmet nakta-i nazarından muvafık-ı maslahat olamayacağından mezkûr gazete hakkında Matbuât Nizamnâmesi ahkâmının tatbiki hakkında mütâlaalarının"* bildirilmesi istenmiş, bunun üzerine ertesi günün tarihini taşıyan bir yazıyla anılan kanun hükümlerine göre mahallî mahkemede dava açılmasının uygun olacağı cevabı alınmıştır¹⁰⁷. Daha sonra durum 14 Haziran 1909 tarihli tezkire ile Adliye Nezâreti'ne bu şekilde bildirilmiştir.

Biz bu davanın safahatını tam olarak bilememekteyiz. Zaten dava başladığında Ömer Âlî Bey de Kastamonu'dan ayrılmış bulunmakta idi. Bununla birlikte Koroğlu'nda yayınlandığı için Hüsnü Bey'in 27 Temmuz 1909 tarihli savunmasının içeriğini öğrenmekteyiz. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, mahkemeye kanıt olarak 13 numaralı Serbaz ile 25 numaralı Koroğlu verilmiştir. İfadesinde tahkir ve iftira isnatlarını reddeden Hüsnü Bey, Ömer Âlî Bey için; *"Hiç yoktan icad-ı müftereyâta muktedir olduğu, irticâa olan meyil ve hizmeti hâlâ efkâr-ı umumiyede zâil olmadığı, eyyâm-ı buhrandaki mesâî-i irticâyesine sedd-i mümânaat çeken meşrutiyet-perverân aleyhinde nüfûz-ı hükümeti kullandığı, vilâyetin resmî gazetesi ile setr-i hakikate çalıştığı, mekteb-i istibdattan yetişmiş olduğu, çok gururlu olduğundan kimse-
nin uyarısına tahammül edemediği..."* iddialarında bulunmuştur.

Ömer Âlî Bey'in, muhtemelen Haziran başlarındaki girişimi üzerine başlayan muhakeme 29 Temmuz 1909'da sona erdiğinde; Hüsnü Bey suçsuz bulunarak beraat etmiş, Hayreddin Bey ise; *"On üç numaralı Serbaz gazetesinde muharrer makâlâtla Vali-i müşârun-ileyh hakkında hetk-i namus ve kesr-i itibarını mucib surette zemde bulunduğu mezkûr gazete muhteviyâtıyla anlaşıldığından Matbuât Nizamnâmesi'nin ikinci maddesi mucibi"*

¹⁰⁷ Matbuât-ı Dahiliye Müdür Muâvini Reşad imzasıyla Adliye Nezâretine gönderilecek yazıya esas olmak üzere hazırlanan bilgi notunda mahkemenin Matbuât Kanunu'nun 18 ve 20. maddelerine dayanılarak açılması lüzumu belirtilmiştir. Md. 18 *"Bir zat veyahut bir hey'etin ef'âl-i mahsûsa beyanıyla hetk-i namusunu veya kesr-i itibarını mücib olacak azviyyâta zem ve ef'âl-i mahsûsa beyân olunmayarak yalnız tahkir ve tezyif ve şetm yolunda irâd olunan tâbîrâta kadh itlâk olunur"*. Md. 20 *"Memûrîn ve hademe-i Devlet-i Aliyye aleyhinde zem vukûunda on günden on mâha kadar hapis ile veyahut bir altundan kırk altına kadar cezâ-yı nakdî ahz ile hüküm olunur"*. Bu sırada geçerli olan *Matbuât Kanunu'nun* metni için bkz. *Düstur*, Tertip II, c. I, s. 395-403; Server İskit, *Türkiyede Matbuat Rejimleri*, s. 707-717.

bince... üç altın" para cezasına çarptırılmış, yine aynı kanununun 28. maddesine göre mahkeme kararının Kastamonu ve Koroğlu gazetelerinde ilanı ücretini de ödemeye mahkum edilmiştir¹⁰⁸.

31 Mart (13 Nisan) sonrasında Kastamonu'da gelişen olayları iyi değerlendirebilmek için, devletin resmî belgelerindeki yansımalarına da bakmanın gereği açıktır. Böylelikle Sicill-i Ahvâl Dosyası'nda "*tebdili lüzumuna binâen*" şeklinde kaydedilmiş bulunan Ömer Âli Bey'in Kastamonu Valiliği'nden alınmasıyla ilgili Hey'et-i Vükelâ kararının arkasındaki neden ve niçinler de açıklığa kavuşmuş olacaktır. Başta yukarıda sözü edilen Hey'et-i Tahkikiye/Mahsûsa'nın raporunun farklı kurum ve kuruluşlar tarafından değerlendirilmesiyle, bunun üzerine gerçekleştirilen işlemlerle ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, oldukça kabarık bir belge grubu bulunmaktadır¹⁰⁹. Bunları özlü biçimde şöylece gösterebiliriz.

Hey'et-i Tahkikiye'nin raporu Dahiliye Nezâreti'nin tezkiresiyle birlikte gönderildiği Meclis-i Vükelâ'nın 23 C. Âhir 1327/28 Haziran 1325/12 Temmuz 1909 tarihli toplantısında görüşülmüştür. Raporu özetleyen söz konusu tezkire ve bunun üzerine verilen kararı içeren Hey'et-i Vükelâ mazbatasının önemli bölümleri şu şekilde gösterilebilir; "*Vali-i müşârun-ileyhin erbâb-ı irticâdan olduğuna ve müteferriâtuna dair ihbarâtın asıl ve esası olmayıp ancak şahsına karşı tehdidâtta bulunmasından dolayı Kondoktör Emin Efendi'yi tevkif ettirmiş olduğuna ve kendisi müsinn ve kulakları iştmez bir halde olmakla beraber memurîn-i vilâyet ve ümerâ-yı askeriye*

¹⁰⁸ *Koroğlu*, Nr. 63, 14 Safer 1328/24 Şubat 1910. Bu ilan 34 saur tuttuğundan, Hayreddin Bey satırı 100 paradan her iki gazeteye 105'er kuruş ödemiştir ki, bu ödeme Kastamonu Basın Tarihi'nde uygulanan ilk para cezasını oluşturmaktadır. Aziz Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 32, 42-43; Aziz Demircioğlu, "*Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar*", Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler, Ankara, 1989, s. 154-155. Bizim kanaatimize göre burada sözü edilen 2 değil, "*Âdâb-ı umûmiyeye mugâyir ve muhill-i ahlâk ve makâlât ve tesâvir neşrolunduğu takdirde 11. madde ahkâmına tevfiķan mes'ul olacak kimseden iki Osmanlı altunundan on altına kadar cezâ-yı nakdî alınır*" hükmünü içeren 20. madde olmalıdır. İlan ücretinin alınmasıyla ilgili esaslar ise 12. madde ile düzenlenmiştir; "*İlâm-ı mezkûrun masârif-i tab'iyesi mahkûmun-aleyh tarafından tediye olunmak üzere diğerk bir veyahut birkaç gazeteye dahi dercine hükmolunabilir*".

¹⁰⁹ Konuyla ilgili Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı koleksiyonları içinde bulunan ve tarafımızdan tespit edilip değerlendirilen belgeler şunlardır. Tamamı aynı konuda olduklarından burada bunların topluca künyelerini verecek, gerektiğinde tekrar göstereceğiz. BOA. MV. Nu: 129-59; MV. Nu: 132-34; DH. MUI: Nu: 12-2/26; DHİ. MUI: Nu: 5-3/37. Bu vesileyle her zaman olduğu gibi bu defa da yakın destek ve yardımını gördüğüm sayın Necati Aktaş ve arşiv görevlilerine teşekkür ederim.

beyninde mevcut olan tezat ve ihtilaf gayr-ı kâbil-i izâle bir derecede olarak bâde-ez-în orada ifâ-yı vazifeye muvaffak olması müşkil bulunduğuna binâen müşârun-ileyhin azil ve tebdîli ve ihtilafât-ı mütehaddisenin avâmil-i müessiresinden olan Erkân-ı Harbiye Kâymakamı Ragıp Bey evvelce başka mahalle tahvîl-i memuriyet ettiğinden o kabilden bulunan Kastamonu Redif Miralay Ârif Bey ile İstinâf Müdde-i Umûmîsi Hâmi ve Maarif Müdürü Tahir Rüştü ve Nâfia Serkondoktörü Emin ve muhalif-i usûl olarak adam tevkif etmesinden dolayı taht-ı muhakemeye alınan Polis Müdürü İzzet ve Tevkifhâne Müdürü Mustafa efendilerin dahi temin-i sükûn-ı mahallî için diğer mahallere tahvîl-i memuriyetleri lüzumu Hey'et-i Tahkikiye'nin raporunda gösterildiğinden... ve sûret-i iş'âr münasip ve muktezâ-yı maslahata muvafık olarak... " gereğinin yerine getirilmesine karar verilmiştir¹¹⁰.

İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yayın organı olarak Kastamonu'da yayınlanan Koroğlu gazetesinin sahib-i imtiyazı ve Ömer Âlî Bey'in kesin olarak karşısında bulunan Hüsnü Bey'in mahkemeye verdiği ifadesinde yer alan değerlendirmesine göre;¹¹¹ "Yüzlerce zevât-ı mutebêre tarafından Hey'et-i Tahkikiye'ye verilen ifadâtla tenvir ve tavzih edilmiş... " olan tahkikat raporunu esas alan Hey'et-i Vükelâ'nın kararını, kısaca şöyle tahlil edebiliriz. Ömer Âlî Bey'in irticâ ile hiçbir alakası tespit edilememiştir. Zaten Kastamonu'da irticâ diye bir şey de bulunmamaktadır. Bununla birlikte Vali yaşlıdır ve kulakları da duymamaktadır. Ayrıca vilâyetteki sivil memurlar ve askeri

¹¹⁰ Bu karar Meclis-i Vükelâ'nın bir başka toplantısında esasta aynı olmakla birlikte, ifade farklılıklarıyla şu şekilde geçmiştir: "Bu mesele hakkında memurîn-i mülkiye ve askeriyeden mürekkeben mahalline gönderilen Hey'et-i Tahkikiye'nin netice-i tahkikatı mutazammın lâyhasında gösterildiği vechile gerek Valî'nin ve gerek memurîn-i sâirenin irticâa müteallik ef'âl ve âsârı anlaşılamayıp ancak aralarında mütehaddes ihtilafât dolayısıyla umûr-ı hükûmeti sekteden vikâyeten Valî-i müşârun-ileyhin ve şubât-ı muhtelifeye mensup diğer memurîn-i mâlûmenin tebdilleri lâzım gelerek icâbâtı icrâ olunmuş... ". 9 Şaban 1327/13 Ağustos 1325/26 Ağustos 1909. BOA. MV. Nu: 132/34. Dahiliye Nezâreti'nden Harbiye Nezâreti'ne gönderilen 21 Şaban 1327 tarihli tezkerede; "Dersaadet hadise-i irticâyesinin Kastamonu'da şuyûununu müteâkip vukûa gelen irticâ ve istibdat şâyiâtı vesâire üzerine memurîn-i mülkiye ve askeriyeden mürekkeben mahalline gönderilen Hey'et-i Tahkikiye'nin netice-i tahkikatını havî lâyhasında gerek Valî'nin gerek memurîn-i sâirenin irticâa müteallik ef'âl ve âsârı anlaşılamayıp ancak aralarında mütehaddes ihtilafât dolayısıyla umûr-ı hükûmeti sekteden vikâyeten valî-i müşârun-ileyhin ve şubât-ı muhtelifeye mensup diğer memurîn-i mâlûmenin tebdilleri... " BAO. DH. MUİ: Nu: 5-3/37. Hey'et-i Tahkikiye'nin çalışmasıyla ilgili olarak Birinci Ordu Kumandanlığı'nın, soruşturmanın yeterince titiz yapılmadığı yolundaki bazı itirazları da kabul görmemiş ve; "Mazbata-i mütekaddemenin Meclis-i Âlî-i Vükelâ-yı fehîmânede harfîyyen kabul buyulduğu..." ifade edilmiştir. Aynı belge grubu eki.

¹¹¹ Koroğlu, Nr. 33, 12 Receb 1327/16 Temmuz 1909.

personelin bir kısmı arasında, kamu hizmetinin yerine getirilmesini aksatacak, telâfisi imkânsız bir sürtüşme ve ayrılık ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu durumda Ömer Âlî Bey'in bundan sonra Kastamonu'da verimli görev yapması mümkün değildir. Bu sebeple onun görevden alınması, yerine yeni bir valinin tayini gereklidir.

Kastamonu'daki ihtilafın ortaya çıkmasında etkin rolü bulunan Ragıp Bey, zaten daha önceden başka bir yere tayin edilmişti. Onunla aynı durumda bulunan diğer bir kısım memurun da Kastamonu'dan başka yerlere tayin edilmeleri gerekmektedir¹¹².

Nâfia Kondoktörü Emin Efendi, Ömer Âlî Bey tarafından tevkif ettirilmişti. Bu tevkifte görev yapan Polis ve Tevkifhâne müdürleri de başka yerlere tayin edilmelidirler.

Kanaatimce Emin Bey konusunu, özlü biçimde de olsa, açıklamakta yarar bulunmaktadır. Emin Bey, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin en faal üyelerinden biridir. Dolayısıyla da Ömer Âlî Bey'in karşısında yer almıştır. Taraftarlarının başkent ve Kastamonu basınında ortaya koydukları görüşe göre Emin Bey, Nâfia personelinin birikmiş maaşlarının ödenmesi için Vali'ye evrakları götürmüş, ona hiçbir şekilde hakarete bulunmamış, tehdit de etmemiştir¹¹³. Fakat dönemin şahidi M. Z. Demircioğlu'nun¹¹⁴ da ifade ettiğine göre olay böyle gelişmemiştir. Vali'nin makamına giden Emin Bey, yüksek sesle maaş bordrolarının imzalanmasını, başkalarının duymamasına özen göstererek ve kulağına doğru eğilerek; *"İstibdat yıkıldı, sen de istifa et, namusunla çekil"* demişti. Bunu iki defa tekrarlaması üzerine sinirlenen Ömer Âlî Bey, bu davranışı vilâyet makamının tahkiri ve aynı zamanda da kendisine hakaret olarak değerlendirmiş ve Emin Bey'in tevkifini istemiştir. Polis Müdürü tarafından Tevkifhâne'ye götürülen Emin Bey, kesinleşmiş bir cezası bulunmadığından bir iki saat kadar Tevkifhâne Müdürü tarafından kendi makam odasında tutulmuş, savcının müdahalesiyle de serbest bırakılmıştır. Tabiatıyla bu olay Ömer Âlî Bey'in aleyhinde kullanılmış, onun İstibdat döneminin adamı olduğu yazılmış, söylenmiştir.

Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin 13 Muharrem 1328/25 Ocak 1910 tarihli kararında ise bu olayın anlaşılmasını kolaylaştıracak şu kayıtlar bu-

¹¹² Konuyla ilgili belgelerden bu hususların harfîyyen uygulandıkları tespit edilmektedir.

¹¹³ *Osmanlıscher Lloy'dan* nakleden *İttihad* (Nr. 34) ve ondan nakleden *Köroğlu* (Nr. 30).

¹¹⁴ *A.g.e.*, s. 56-57.

lunmaktadır: Polis Müdürü (Mehmed) İzzet Bey ifadesinde Ömer Âlî Bey'in kendisine gelen Emin Efendi'nin; "... istifanâmesini verip hemen işten çekilmesi lüzumunu ve devamda ısrar eder ise hâl-i galeyanda bulunan ahali tarafından bir fenalık çıkarılacağını ve İnebolu ahalisinin yollarda bekleyerek geçirmemek azminde bulunduğunu ve fakat istifa ederek gider ise vapura kadar teslim olunacağını ihtar yolunda bir takım tehdidâtta bulunduğundan bahisle hemen hakkında tahkikât icrâ ve tevkif edilmesi için emir verilmesi üzerine..." Polis Müdürü, durumu Emin Efendi'den de sormuş ve ayrıca Vali'den yazılı emir istemiştir. Bunun üzerine Vali, Hapishâne Müdürü'ne gönderdiği yazıda Emin Efendi'nin müdüriyete mahsus odada alıkonulmasını bildirmiştir. O da burada bir veya bir buçuk saat tutulmuştur. Bu anlatımları olayın gelişimine uygun bulan Şûrâ-yı Devlet kararında; "Hürriyet-i şahsiyenin taarruzdan masuniyetini temin eden ahkâm-ı kanuniye icabınca müşârun-ileyh Âlî Bey'in Emin Efendi'yi idâreten tevkif etmeye hakkı olamayacağı der-kâr ise de Vali-i müşârun-ileyh tarafından Polis Müdüriyeti'ne yazılan tezkirede Emin Efendi'nin hafiyen vukû bulan tehdidinden dolayı Bâb-ı Âlî'ye arz ve istizân olunan muamelenin neticesine değin mûmâ-ileyhin taht-ı nezârette bulundurulması muharrer olup fi'l-hakika mûmâ-ileyh bir iki saat Hapishâne Müdürü'nün odasında bulduktan sonra cihet-i Adliye'den vukû bulan tebliğat üzerine tahliye edilmesine ve esasen gerek bu madde gerek husûsât-ı sâire hakkında tahkikât icrası için Dersaadet'ten îzâm kılınan memûrîn tarafından yazılmış olan ve bi'l-celb mütâlaa olunan raporda Vali-i müşârun-ileyhin azil ve tebdiliyle iktifa edilmesi beyan olunarak makam-ı icrâca da o vechile icabı ifâ kılınmış ve Vali-i lâhık tarafından yazılan 22 Şaban sene 327 tarihli tahriratta dahi müşârun-ileyh Âlî Bey'in Emin Efendi'ye husumet-i şahsiyesi olmadığı ve mûmâ-ileyh hakkındaki muamelesi vazife-i memuriyeti ilcââtından münbais ve zaruri bulunduğu ityan edilmiş ve Müdde-i Umûmîliğin sâlifü'z-zikr mütâlaa-nâmesi de iş'âr-ı vilâyeti müeyyed bulunmuş olduğuna binâen müşârun-ileyh Âlî Bey'in işbu maddeden dolayı taht-ı muhakemeye alınmasına mahal olmadığı..." sonucuna varıldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Polis ve Hapishâne müdürleri bu olaydan dolayı mahkemeye verilmişlerdir.

SONUÇ

Ömer Âli Bey, II. Meşrutiyet döneminde, 31 Mart Vak'ası (13 Nisan 1909) ve gelişen olaylar sonucunda II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini de içeren bir zaman diliminde, dört ayın az üzerinde bir süre Kastamonu Valiliği'nde bulunmuştur. Bu devre başkent için olduğu kadar, ülkenin taşrası için de çok sıkıntılı bir dönemdir. Bu nedenle hangi vilâyet ve vali söz konusu edilirse edilsin, bu süreci büyük zorluklarla kat etmiş bulunması doğaldır. Nispeten ilerlemiş olan yaşının verdiği bazı olumsuzluklara rağmen Ömer Âli Bey, uzun idare hayatının tecrübelerine sahiptir. Fakat Kastamonu'da o, bu tecrübelerini ortaya koyacak yeterli imkânları bulamamış, uygulamalar yapamamıştır. Bu sonuçta; başkentteki olayların buradaki yansımaları kadar, içinde bulunulan durumdan, kendi görüşünde olmayanları bertaraf etme, hiç değilse onlara olabildiğince zarar verme, şahsî bir takım kazançlar temin etme hedefine yönelik olarak istifade etmeye çalışanların da katkıları bulunduğu şüphesizdir.

Ömer Âli Bey, Kastamonu'ya gelişinde, büyük ümitlerle karşılanmıştır. Bu sırada var olan üç süreli yayından *Kastamonu*'nun, vilâyet gazetesi olması dolayısıyla, Vali hakkında olumlu ifadeler kullanmış bulunmasını bir tarafa bıraksak bile, tarafsız bir gazete olduğu iddiasında bulunmakla birlikte, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin paralelinde yayın yaptığı açık olan *Serbaz* da onun hakkında başlangıçta çok sitayişkâr ifadeler kullanmıştır. Önceleli *Köroğlu* da Vali ile ilgili olumsuz bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Ülkemiz insanların yazılı bilgiye büyük önem atfetmeye devam ettikleri XX. yüzyıl başlarında, sahip oldukları fikirleri yaymak veya tasvip etmedikleri görüşlerle mücadele etmek istediklerinde, gazete ve dergileri en etkin vasıtalar olarak görmüş olmaları doğaldır. Nitekim süreli yayınlar üzerindeki baskıların kalktığı II. Meşrutiyet'in başlarından itibaren, gerek başkent ve gerekse taşrada, her görüşü savunan çok sayıda gazete ve dergilerin ortaya çıkması da bu fikri desteklemektedir. Bununla birlikte bunların büyük bir kısmının ömürlerinin, şu veya bu sebeple, pek kısa sürmüş olduğu bilinmektedir. Kastamonu'da da resmî vilâyet gazetesinin dışında ilk iki gazetenin bu sırada çıkmış, bir üçüncüsünün de teşebbüs aşamasında kalmış olduğunu bilmekteyiz.

Genel değerlendirmelerin isabet yüzdesini düşüreceği gerçeğinden hareketle, yalnızca Ömer Âli Bey'in görev yaptığı dönem itibarıyla Kastamonu'

daki basın ele alınacak olursa, başarılı bir sınav verilmemiş olduğunu söylememiz gerekir. Aslında basının işlevi konusunda, doğru olanın bulunduğu, her üç gazetenin değişik sayı ve sütunları arasından seçilecek muhtelif örneklerle kanıtlamak hiç de zor değildir¹¹⁵. Fakat ortaya konan ilkelere, uygulamada yeterince gözetilmediği de açıktır. Vilâyetin resmî gazetesi Kastamonu'nun kendine özgü bir durumu olacağı, yani doğrudan Vali'nin olmamakla birlikte idarenin yanında yer alacağı açıktır. Köroğlu'nun ise İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yayın organı olması dolayısıyla, gelişmeleri bu açıdan değerlendirmesi doğal görülebilir. Onun doğruları İttihat ve Terakkî'nin doğrularıdır. Yani kamuoyu Köroğlu'nun projektörü ile ancak belli yönlerde aydınlatılmıştır. Bu durum, en azından aydınlatma cihazının arkasının karanlıkta kaldığının da açık kanıtı oluşturur.

Geçmişte Osmanlı basınında geçerli bir yöntemin, yani doğrudan yazılamayan bazı konuların, önce yabancı bir gazetede Türkçe haricinde yayınlanmasının sağlanmasının, sonra da tercüme olarak ulusal basında yer alması uygulamasının, bu sırada da geçerliliğini koruduğunu görmekteyiz. Nitekim Köroğlu'nun Ömer Âlî Bey'le ilgilendirilebilecek iki makalesi "*Tebyîn-i Hakikat*" ve "*Kastamonu'da İrticâiyyûn*" bu türdendir. Dikkat çeken bir husus da Köroğlu ve Serbaz'ın Ömer Âlî Bey'e karşı mücadelede bir işbirliği içerisine girmiş olmalarıdır. Nitekim Ömer Âlî Bey'e doğrudan bir itham söz konusu ise, bunun yayın organı Serbaz olmuş, Köroğlu'nun sorumlusu olarak Hüsnü Bey "*Kastamonu Valisi Ömer Âlî Beyefendi'ye Açık Mektup*" u, kendinin başında bulunduğu gazetede değil, Serbaz'da yayınlamıştır. Aslında iki gazetenin daha da sıkı bir işbirliği içerisinde bulunmuş olduklarını düşünebiliriz. Bunun kanıtı Serbaz'ın Vilâyet Matbaası'nda basımına son verildiğinde Köroğlu'nun, bu uygulamayı kınaması yanında, Serbaz abonelerine bundan sonra Köroğlu'nun verileceğinin Hayreddin Bey tarafından duyurulmuş olmasıdır¹¹⁶.

¹¹⁵ Örnek; "Cümlece malumdur ki lisan-ı matbuât, tercüman-ı efkâr-ı millet, hâdim-i teâlî-i ümmettir... Matbuâtın vazifesi menâfi-i umûmiyeye hizmettir". Köroğlu, Nr. 33, 12 Receb 1327/29 Temmuz 1325; "Nüfûz-ı nazar-ı matbuât her şeyi görür, tedkik eder, tahlil eyer, ince-liklerini seçer; tercüman-ı millet olan lisan-ı matbuât dahi bu tedkikât-ı müşîkâfânesini enzâr-ı milletün bâ-husus alâkadarânın pişgâh-ı ibret ve dikkatine arz eder... Matbuâta gülzâr-ı medeniyetin bir hezâr-ı nağme-pîrâsı denilse sezâdır. Hakikatte de öyle değil mi ya, matbuâtı susmuş bir muhitün bir harabe-zâr-ı fenâdan ne farkı olabilir?... Bugün bir milletün vasıta-i neşr-i efkârı, medeniyetin, asayiş ve intizamın muhterem bir hâdim-i terakkisi, muhteşem bir muhafâzakârdır. Cihan-ı medeniyette lezzet hayat-ı matbuâtla kâimdir. Bir milletün hürriyet ve terakkisi lisanından, matbuâtından başlar...". Serbaz, Nr. 2, 29 Safer 1327/8 Mart 1325.

¹¹⁶ Köroğlu, Nr. 25, 15 C. Evvel 1325/3 Haziran 1909.

Kastamonu basını içerisinde çeşitli açılardan en fazla tenkide maruz kalabilecek gazete Serbaz'dır. Çünkü Ömer Âli Bey olayındaki tutumu dikkate alındığında, bir gazetenin bu kadar kısa sürede bu derece farklı iki tutum belirlemiş olmasını, gazetecilik ilkeleri açısından açıklamak oldukça güçtür. Gazete ve gazetecinin de zaman içerisinde, değişen ve gelişen süreç paralelinde, elde edeceği yeni bilgiler doğrultusunda, farklı değerlendirmelere sahip olabilmesi doğaldır. Bununla birlikte Hayreddin Bey'in Ömer Âli Bey konusundaki tutum değişikliğinde etkili olanın, bilgi ve belgeden ziyade, Vali'nin onunla ilgili bir uygulamasıyla, 31 Mart (13 Nisan) sonrasındaki gelişmeler karşısındaki pozisyon farklılıkları olmalıdır. Ayrıca Hayreddin Bey'in yazıları tenkit sınırının çok üzerinde, Vali'nin kişilik haklarını zedeleyecek niteliktedir. Hatta o doğrudan söyleyemediklerini, mizah kılıfı altında yazmakta ve gazetesini bir karalama vasıtası olarak kullanmaktadır.

Ömer Âli Bey hakkındaki yayınları dolayısıyla, II. Meşrutiyet döneminde bir taşra merkezi olarak Kastamonu'daki gazetelerle ilgili değerlendirmeler içerisinde, burada sözü edilen iki gazetenin de, yani Köroğlu ve Serbaz'ın yöneticilerinin valiye bağlı birer memur olduklarının dikkatlerden uzak tutulmaması gerekeceği açıktır. Bu durum bile onların gazetecilik mesleğini ne oranda tarafsız yapmış olduklarının, sorgulanmasını gerektirir niteliktedir.

31 Mart (13 Nisan) Vak'ası'nın duyulması üzerine, Askerî Kulübü/Müftülük Dairesi'nde yapılan toplantı sonrasındaki durumla ilgili olarak yapılan şikayetler üzerine, Kastamonu'ya bir soruşturma komisyonunun gönderilmiş olduğunu biliyoruz. Burada söz konusu edilen "*irticânın hortlaması*"dır. Fakat olayları anlatan kaynaklarımızın hiç birisinde, ne kelime ve ne de terim anlamı olarak irticâyı çağrıştıran bir gelişme bulunmamaktadır. Toplantı sonrasında *Namazgâh*'a gidilerek burada *dua* edilmiş, ayrıca belirli düzeni içerisinde "*Padişahım çok yaşa*" şeklinde bağırlanmıştır. Bunların irticâ ile hiçbir ilişkisi bulunmayan sıradan uygulamalar olduğunu izaha çalışmak, sözün israfı olacağından buna girişmeyeceğiz. Fakat şu kadarını tek bir örnek olarak verebiliriz ki, o da aradan bir ay geçmeden, yeni padişah için yapılan törenlerde de bu uygulamalar "*usûl-i kadîmesi üzere*" yerine getirilmiş ve İttihatçılar tarafından da kesinlikle irticâ ile ilişkilendirilmemiştir¹¹⁷. Bu konu ile ilgili olarak Ömer Âli Bey'e isnat edilen,

¹¹⁷ Çok değişik münasebetlerle topluca dua edilmesinin gerek dönemin Kastamonu'sunda ve gerekse taşranın diğer bölgeleriyle başkentte o kadar fazla örneği bulunmaktadır ki, buna tek

yukarıdaki toplantı sırasında; “Şevket-meâb efendimiz taht-ı âlilerinde bakî kaldıkça ilâ-mâşâallah Meşrutiyet’in muhafâ edileceğine! Ve İstanbul hadisesinden dolayı telaş gösterilmesi muvâfık-ı sadâkat olamayacağına!... ”¹¹⁸ cümlelerini kullandığı ve ayrıca Müftü Mehmed Emin Efendi’nin imzasıyla¹¹⁹ mülhakâta sükûnet tavsiye eden telgraflar çektiğidir. Bunların da suç olarak nitelenmesi mümkün değildir. Nitekim 23 Haziran’dan itibaren başta Cemiyet-i İlmiye mensupları olmak üzere çok sayıda kişinin ifadesine baş vuran Hey’et-i Tahkikiye ve müteakiben İstanbul’da Divân-ı Harp’te devam eden mahkemeler neticesinde, hiçbir suçlu tespit edilememiş, yalnızca eşraftan Salim Efendi-zâde Namık Bey dört beş ay süre ile Bekirağa Bölüğü’nde tutuklu kalmıştır. Bu soruşturma ve muhakemenin, yeni dönemin kendine özgü şartlarına rağmen, böyle neticelenmiş olması dikkat çekicidir.

Kanaatimizce burada istenen Ömer Âli Bey’in İttihat ve Terakkî Cemiyeti’ne taraftar olmamasının suç sayılmasının gerektiği ve bazılarının diğerleri tarafından, sahip oldukları ve eyleme dönüştürdükleri değil, başkaları tarafından kendilerine atfedilen düşüncelerden dolayı cezalandırılmalarıdır. Bütün bunlara rağmen ne Kastamonu ahalisine irticâ lekesi sürülebilmiş ve ne de Ömer Âli Bey’in suçlanması söz konusu olmuştur. Sonuçta Ömer Âli Bey’in, bu kadar spekülasyona rağmen hâlâ Kastamonu’da kalması mümkün değildi. Böyle de olmuş, bütün bunlardan sonra devlet işlerinin uyumlu bir biçimde yürütülmesi mümkün olmayacağından “bâdeez-în orada ifâ-yı vazifeye muvaffak olması müşkil olduğuna binâen... umûr-ı hükûmeti sekteden vikâyeten tebdîli lüzûmuna binâen... ” şeklinde ifadesini bulan Meclis-i Vükelâ kararıyla buradaki görevinden alınmıştır¹²⁰. Bununla

ve anlamlı bir örnek olmak üzere, TBMM. nin de aynı şekilde dualarla açılmış olduğunu hatırlatmakla yetiniyoruz.

¹¹⁸ Bu ifade resmi belgelerde ve dönemin basınında yer almaktadır. Bkz. *Koroğlu*, Nr. 25, 15 C. Evvel 1327/21 Mayıs 1325.

¹¹⁹ Müftü Mehmed Emin Efendi kendi halinde, ilimle meşgul bir kişi olarak tanınmaktadır. Son olaylar kendisini çok etkilemiş, bir ay kadar süren bir rahatsızlık döneminden sonra Hey’et-i Tahkikiye Kastamonu’da bulunduğu sırada 27 Haziran 1909’da vefat etmiştir. Cenaze törenine çok kalabalık bir cemaate birlikte Hey’et üyeleri de katılmışlardır. *Kastamonu*, Nr. 1796, 12 C. Âhir 1327/30 Haziran 1909; *İttihad*, Nr. 41, 17 C. Âhir 1327/22 Haziran 1325; M. Z. Demircioğlu, *Kastamonu’da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, s. 60-61.

¹²⁰ Ömer Âli Bey’den sonra Kastamonu’ya Bitlis Valisi Mehmed Hüsnü Bey tayin edilmiştir. Ağustos 1909-Eylül 1910 arasında yaklaşık on üç ay burada görev yapan M. Hüsnü Bey, İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nin görüşlerini benimsemiş bir idareci olarak, her ne kadar Kastamonuluların şansına kulağı onun da ağır işitmekte olmasına rağmen, başarılı hizmetler

birlikte o, zaten yaşanan da ilerlemiş olması dolayısıyla görevinden alınırken, karşısında yer alanların tamamı da Kastamonu'nun dışında yeni görev yerlerine gönderilmişlerdir.

31 Mart Vak'ası sonrasındaki gelişmeler dikkatle incelendiğinde, Kastamonu'da meşrutiyet karşıtı hiç kimsenin bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bizim kanaatimize göre 31 Vak'ası sonrasında Kastamonu'da, olağan dışı bazı gelişmeler söz konusu olmuştur. Bunlara örnek olmak üzere genelde İttihat ve Terakkî Cemiyeti mensupları ve özelde Kaymakam Ragıp Bey, İstünaif Müddeî-i Umûmîsi Hâmi Bey gibi bazılarının davranış ve uygulamalarını gösterebiliriz. Nitekim Telgrafhâne'ye İttihat ve Terakkî Cemiyeti mensuplarınca el konulmuş ve haberleşme hürriyeti açıkça ihlâl edilmiştir. Bu konudaki ihlâl muhalif gazetelerin şehir dahilinde dağıtılmasına mani olunmasını da eklememiz gerekecektir¹²¹. Ragıp Bey'in durumu ise bilhassa dikkat çekicidir. Bu genç subayın rolünün, görünenden oldukça derinlerde olduğunu düşünmekteyiz. Bizim kanaatimize göre, İttihat ve Terakkî'nin en ateşli taraftarlarından biri olan Ragıp Bey'in, Vali ve Kumandan'ı silahla tehdit etmiş olması, Koroğlu'nun inkârına rağmen, mümkün görünmektedir. Nitekim böyle bir durum o günlerin şartları içerisinde fazla yadırganacak bir uygulama ve tek örnek de değildir¹²². Bizi Ragıp Bey'le ilgili olarak böyle düşünmeye sevk eden en önemli etken, kendisinin Hey'et-i Tahkikiye'nin gelişi bile beklenilmeden, Bağdat'a nakledilmiş olmasıdır¹²³. Bilindiği gibi Ragıp Bey, 20 Mayıs'ta yeni padişahı tebrik için giden Kastamonu heyetinin başında yer almış, bir daha da geri dönmemiştir. Kastamonu'daki gelişmeleri inceleyen Hey'et-i Tahkikiye raporunda da onunla ilgili

yapmıştır. Bkz. M. Z. Demircioğlu, *A.g.e.*, s. 63-68; M. Eski, *Kastamonu Valileri 1838-2000*, s. 71-72; Hüsnü Bey'in göreve başlamak üzere bir gün önce Kastamonu'ya geldiği hk. *Koroğlu*, Nr. 34, 19 Receb 1327/5 Ağustos 1909; Tayini için ayr. bkz. *Siper-i Sâika-i Hürriyet*, Nr. 97-122, 30 C. Âhir 1327/5 Temmuz 1325.

¹²¹ M. Eski, *31 Mart Olayının Kastamonu'daki Yankıları*, s. 28, 36

¹²² Küçük subayların paşalara sadakat yemini ettirmeleri, genç bir zabıt olan Selim Sırrı (Tarcan)'ın Harem iskelesinde yüksek rütbeliler tarafından bando müzik ile karşılanması, bir üsteğmenin Langaza kasabası savcısını görevinden kovması ve Balıkesir'de eşrafın istibdat yanlılarının listesini yapması üzerine, listede ismi bulunan birinin Selânik'te genç bir subay olan oğluna durumu bildirmesiyle aldıkları cevabı gösteren örnekler için bkz. Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, s. 98-101. Balıkesir konusu, dönemin Karesi Mutasarrıfı Mehmet Ali Aynî (*Canlı Tarihler Profesör Mehmet Ali Aynî Hatıraları*, İstanbul, Tarihsiz, s. 53-56)'nin eserinde etraflıca anlatılmış bulunmaktadır.

¹²³ Bu tayinin daha sonra Yanya şeklinde değiştirilmiş olduğunu arşiv vesikaları teyit etmektedirler.

olarak; “*ihtilâfât-ı mütehaddisenin avâmil-i müessiresinden olan*” ifadesi yer almıştır.

Ömer Âli Bey’in Kastamonu Valiliği ve bu sırada başkent İstanbul’da ortaya çıkan 31 Mart Vak’ası’yla takip eden dönemde buradaki belli başlı gelişmeleri, böylece gösterdiğimizi düşünmekteyiz. Ömer Âli Bey’in bundan sonraki hayatı hakkında bizim elimizde fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Zaten bundan sonrası da bu çalışmamızın sınırları dışarındadır. Bununla birlikte şu kadarını ilave edebiliriz; Ömer Âli Bey Divan-ı Harb-i Örfî’deki davada suçsuz bulunarak beraat etmiş, müracaatı üzerine 45 sene 8 ay 15 günlük devlet hizmetinin sonucu olarak kendisine 3535 kuruş emekli maaşı bağlanmıştır¹²⁴. Onun, hayatının geri kalan kısmını İstanbul’da geçirdiğini düşünmekteyiz. Nitekim 25 Şubat 1920’de burada vefat etmiş, geçmiş hizmetleri ve bütün mal varlığını Kızılay’a bağışlamış olması dikkate alınarak, dönemin padişahının iradesiyle Fatih Camii hazîresine defnedilmiştir.

¹²⁴ Bu konudaki belgeler *Emekli Sandığı Arşivi, Mülkiye 20192* numaralı dosyasında bulunmaktadır.

E K L E R

Ek-I İlgili gazetelerden yapılan nakiller

a-Serbaz, Nr. 9, 15 R. Âhir 1327/22 Nisan 1325/4 Mayıs 1909 Çarşamba

Valiler

Geçen hafta (*İstikâ*) refikimizden iktibâsen 7 numaralı nüshamızda derc ettiğimiz (*Şehzadeler*) makalesi zîrine mütâlaamızı serd etmiş idik. Bugün de şu bendi re'sen yazmaya selâmet-i mülk-ü millet namına bir mecburiyet hissettik.

Devr-i sâbıkta valilerin ne suretle tayin edilmekte olduklarını bilmeyen hemen yok gibidir. Valilikler müzâyedededir. Fazla pey sürenin üzerine kalırdı. İktidar, liyâkat, iffet, malumat, tedbir, fazilet istikâmet matlup değil idi. Yalnız para aranılıyordu. Kesesine güvenen bir fermân-ı hümayûn (!) alırdı. Memâlik-i Osmaniye'nin bir kısmına mâlik olurdu. Bu müstebit, iktidarsız valilerin yüzünden bu mülk-ü milletin çektiği mesâib ve belâyâ hükümdar-ı gaddâr-ı mahlûdan gördüğü izmihlâl ve perişanî kadar tahammül-fersâdır.

Bunlar, İstanbul'dan çıktımıydılar o Zillullahi fi'l-arz'ın (!) sâye-i mehâbet-nümûnu kesilirlerdi. Bir ailenin sönmesi, hukuk-ı ibâdın, hukuk-ı hazinenin zayî olması, iki mübarek (!) dudaklarının kımıldanmasına vâbeste idi. Makam-ı resmîleri vücud-ı pür-sûdlarıyla (!) müzeyyen olur olmaz makarr-ı adl-u insaf olması lazım gelen o makam-ı muhterem bütün zillet ve meskenetlerin, bütün fesat ve mel'ânetlerin, bütün ahlaksızlıkların cevelangâhı olurdu. Bir vali bir padişah-ı sâni idi! Bâb-ı Âlî'yi tanımaz. Maksadı, kanunen mâ-fevki olan Dahiliye veya Sadâret'ten is'af olunmadı mı müzeyyen çanta içinde sabah akşam arkasında gidip gelen (şifre) ye müracaatla doğrudan doğruya Mabeyn'e beyan-ı hal eder, Sadâret'e ve Dahileye'ye karşı galebe eyler idi. Bî-çare millet bu sanâdid-i istibdattan neler çekmemiş idi?

10 Temmuz şerefli inkılâbımızı müteakip nazar-ı millet vilâyetlerde umumî değilse de mühim bir tebeddül-i vulât beklerdi. Bu intizar boşa çıktı. Daha garibi şudur ki hasbe'l-icap (!) açılan bazı vilâyet valiliklerine devr-i

sâbık adamları yerleştiriliyor Mâbeyn mensûbini ihtiyâr olunuyor idi. Kabinede bulunan zevât eski arkadaşlarını bir türlü unutamıyor sırası geldikçe taltiften geri durmuyordu. Sekiz aylık bir zaman zarfında tahvil ve tebdil olunan vilâyetler valileri meydanda. Bildiğimiz iki üç muhterem validen başka hangi birisi mücessem-i istibdat değildir? Gözümüzle gördüğümüzü, kulağımızla işittiğimizi burada uzun uzadıya yazacak değiliz. Öyle valiler biliriz ki suret-i Hak'tan görünüyorlar. İltifatlarını ibzâl ederler. Maiyetlerinden tebessüm-i tesrîr-kâranelerini diriğ etmezler (!) Lâkin tebessümler ardında öyle zehirler saklanmıştı ki ufacak bir fırsat onları tasmîme kâfidir. Zahiren milletin efkâr ve âmâlini okşarlar, efkâr-ı münevvere karşısında hürriyet-perverdirler. Fakat maazallah nesîm-i zafer taraflarına doğru esti mi o vakit ne olduklarını anlarsınız! Senelerce alıştıkları tarz-ı idare ve ahlakı değiştirmek tabiidir ki güçtür. İşlerine gelmez. Her zaman azamet ve vekara mağlup. Gurur ve enâniyetlerini daima gıcırdatan bir şey vardır ki o da makam yâveri namıyla maiyetlerine verilen zabiti sabah akşam arabaları arkasında hizmetçi gibi gezdirmeleridir. Düşünmüyorlar ki bu zabitin vazifesi valinin hükümete bulunduğu müddetçe evâmirini ahz ve telakkî etmek icap edenlere tebliğ eylemektir. Birinci Ferik İzzet Fuat Paşa hazretleri askerî üniforması altında bulunan böyle memurların, vükelânın vülâtin arabaları arkasında koşmaları, hizmetçi gibi istihdam edilmeleri askerlik silk-i mukaddesine hakaret olduğu hakkındaki bir makalesi üzerine nüzzâr ve vükelâ yâverlerini kendi arabalarına, kendi yanlarına oturtmaya başlamışlar idi. Bunu kendi gözümüzle gördük. Vilâyetlerde ise yâver her sabah valinin hususî konağına gider. Konağın mesafesine göre birkaç süvari jandarma da tayin olunur. Sabah akşam bir azametle vali paşa veya bey gedûne-süvâr-ı vakâr olarak gidip gelir.

İş bu kadarla bitmez. Hükümet avlusunda yazın hararetli güneşi, kışın dehşetli soğukları karları altında bir de nöbetçi neferi bekler. Valinin geleceği semte nazar-ı teccessüsünü atfetmiş duruyor. Paşa veyahut beyin bir iki satır yukarıda yazdığımız ketûbe-i muhtasarasını görür görmez koşar selama duracak neferâta teşrif-i âliyi (!) söyler bî-çare neferât pür telaş, ellerinde silahları acelelen koşar mevki-i mahsusunda ahz-ı mevki-i ihtiram ederler. Nöbetçi zabiti başta olduğu halde selam dur kumandası verilir. Vali paşa veya bey azamet ve gururla ağırlaşan elini bir âhestegî-i garip ile kaldırarak yarım yamalak bir temenna eder geçer.

Şimdi Allah için söyleyiniz. Bu nümayişlere Meşrutiyet tahammül eder mi? Meşrutiyetin manâ-yı tâmmına vâkîf bir vali bunlara meydan verir mi?

İlân-ı hürriyeti müteâkip Edirne'de bulunuyorduk. Aşık-ı hürriyet ve meşrutiyet olan vali-i âlisinde gördüğümüz sadelik ve fa'âliyet Allah millete bağışlasın sayhasını kalbimizden ihtiyarsız kopartmış idik. Valiler böyle olmalı. Fakat doğrusunu da söyleyelim. Bu babta valilerden ziyade alay kumandanları muâhaze edilmelidir. İnsan tab'an âlâyîşe meyyâldir. Bir vali tayin olduğu vilâyetin adâtuna tebaiyyet edebilir. Vaz' olunan bir kaideyi -bâhusus ki kendi zatına bir tâzimden ibaret ise- durup dururken bozamaz. Valileri sabah akşam bir müfreze ile hükümet kapısında selamlamak kanunu olmasa gerek. Buna dair askerî nizamnâmelerinde bir kayıt yoktur. Zira olsa idi Enis Paşa'nın zamanında da bunun mer'iyü'l-icra olması lazım gelirdi. Halbuki Enis Paşa'ya böyle bir nümâyîş gösterilmiyordu. Buradan müfâratla yerine vekaleten tayin olunan Ferik Rıza Paşa merhumun gününde bu kaide burada vaz' olunmuştur. O vaktin jandarma kumandanı Paşa merhuma bir cemilede bulunmak istemiş, böyle bir şey yapmış, Vali maşaallah devam etmekte bulunmuştur. Demek ki bu kadar neferâtın bilâlüzum her gün angarya beklemeleri bir jandarma kumandanının keyfine emrine tabi imiş. Öyle ise bu selam müfrezesinin suret-i ikâmesine bittabî vâkif olmayan yeni alay beyimiz bu hakikate vâkif olur olmaz icabının icrasına müsâraat ederler. Neferâta acımalı. O vatan evlatlarının vazifesi büyüktür, ulvîdir. Valilerin keyfine hizmet için millet onları beslemiyor. Biz meşrutiyet-i hakikiyeyi şimdi idrak ettik. Manasının bütün vuzûhuyla onu der-âğûş ettik. Fazla şeyleri fazla görürüz.

Bunda azamete dokunur bir şey yoktur. Valilerin kadr-u kıymeti bu cemilelerle ne artar ne de eksilir. Ve bu işten hükümet kazanır. Zira nafile yere bu kadar neferât işten alıkonamazlar. Yazıktır, günahdır. Yeni gelen gazetelerde okuduk. Bîat resm-i behîninin musâfaha suretiyle vukû bulduğunu ağlayarak takdis ederek okuduk! Hazret-i Padişah tebeasıyla musâfaha ederlerse, gayet sade bir suretle Cuma namazına giderlerse artık ilerisini düşünmeli. Meşrutiyet idare(si)nin sadeliğe ne kadar aşık olduğunu anlamalı. Esasen din-i mübînimiz bizi debdebe ve dârâttan bî-lüzum şeylerden nümâyîşlerden âlâyîşlerden isrâfâttan men' ediyor. (*Sade güzel*) tabiri ne kadar manidârdır. Hazret-i Peygamber (S.A.V.) hazretlerinin sadeliklerini göz önüne getirelim de tuttuğumuz râh-ı sakîmden vazgeçelim. Biraz da hakikate hizmet edelim. Haysiyet-i hükümet, fazilet-i şahsiyye bu gibi avârız-ı bî-manadan müberrâdır. Şimdi söze devam edelim.

Valiler daima kanun-şikenâne evâmîr-i âliye (!) itâsına meclûpturlar. Sözleri vezir sözleridir geriye alınamaz. Lâ-yuhtîdirler evrak-ı resmîye üzerindeki acîb garîb havaleleri mahz-ı hakikattir (!) yanlış havaleleri gösterilse (havale etmiş bulundum der-kedar yazılsın) sözüyle bî-çare daireler nafiye meşgul oluyorlar. Vali bu, bir dediği iki olmaz. Yazdığını geriye almaz. Meşrutiyetin manasını anlamayan anlamak istemeyen bu zevât re's-i kârda bulundukça milletin vatanın vay haline!

Bütün felsefeleri, hikmetleri, tedâbirleri (!) inzibat ve âsâyîşe mâtuftur. Aman sızıldı çıkmasın! Fakat bu cümle altındaki maksatları istirahat-ı ahâliyi temin değildir. İktidarsızlık idaresizlik ile zât-ı âlî-i kâr-âgehîlerinin (!) tavsif edilmelerine meydan verilmemek gibi ham fikre mebnîdir. Memuriyetlerinin muhafazasıdır. Yani ebediyen sönen Yıldız politikasıdır. İşlerine kimseyi karıştırmak istemezler. Hakikati anlamak cihetine gitmezler. İtimat ettikleri kendi mukarribleri vardır. Eğri doğru ne söylerlerse ona inanırlar. Vali buldukları vilâyetlerde şayet halk iki fırka ise mutlaka kuvvetlisine mâil olurlar. Fırka-i kalîlenin ezilmesine mânen maddeten muâvenette bulunurlar. Çünkü mevkîlerinin muhafazasını kuvve-i gâlibede görürler. Tabasbus, tekâpû, riyadan hoşlanırlar. Elfâz-ı ihtirâmiye kelimât-ı tabasbus-kârânevi alet-i maksat ittihaz edenler daima nezdlerinde câ-yı kabul bulurlar. Sabahlara kadar vasfolunsalar uykuları gelmez vasfolundukça keyifleri gelir. İltifatlar yol alır. Matlaplar tervîc olunur.

Temellük göstermeyenler, daima hakikati söyleyenler, vatan ve millet için cidden çalışanlar veyahut çalışmaya hazırlananlar indlerinde hiçbir kıymeti hâiz değildirler. Günden güne nefretlerini kazanırlar. Ufacık bir hataları izmihlallerini müciptir. Hele erkân-ı vilâyet de fikirlerine uygun ise Allahümmahfeznâ! Sabahtan akşama kadar lâf-u güzâf. Meclis-i İdarenin in' ikâdı günleri iş günleri değil müsâhabet günleridir. Bî-çare kâtip okur. Dinleyen kim. Kâtip hem kârî, hem hüküm sahibidir. Yazacağı karar vicdanına, hamiyetine, mürüvvetine, iktidarına bağlıdır. Hakiki ve basit olarak yazılan şu satırları okuyan devr-i sâbık valilerinden bahis olunuyor zannetmesin! Hâl-i hazır valilerimiz de böyledir. Müstesnaları pek enderdir. Yükarıda dedik ya! Kabine hep mültezimlerini re's-i kâra geçirdi. İşimiz eski tas eski hamam. Vilâyetlerin ahvâli hep bu derekededir. Ey mebusân-ı kirâm! Nazar-ı dikkati taşralara atfediniz. İslahata oradan başlayınız. Sizden eminiz! Zaten inkılâb-ı tam ve ciddi hâzırımızda tâ kâtiplerden başlanılarak valilere kadar tensikât-ı ciddiye husûle getirilecektir. Bu mülk başka türlü islah

olunmaz. Başka türlü terakkî etmez. Yeni hükümete yeni hâdimler lâzımdır. Hikâyelerle dedim ki dedimlerle gâip edilecek vaktimiz yoktur.

Şu günler imtihan günleridir. Meşrutiyet; ciddiyet, sür'at ve icraât-ı kat'iyeye aşkıdır. Vatan ve millet ise zaten bunlara muhtaçtır. Gönül arzu eder ki kendilerinde istidâd-ı Meşrutiyet görmeyenler, tarz-ı idare-i sâbıkalarını değiştirmek liyâkatinde olmayanlar vehim, tereddüt, zaaf-ı kalp hastalıklarıyla malûl olanlar vatan ve milletlerinin selâmetleri için olmasa bile kıymetli, mühim gördükleri kendi onurlarını muhafazaten işten çekilip mevkilerini erbabına terk etsinler. Millet âlicenaptır. Bu hareketlerini hüsn-i niyetlerine atfeder de onlardan hürmetini kaldırmaz ve illâ dünyada da ahirette de hüsrân!

Hayreddin

b-Serbaz, Nr. 10, 22 R. Âhir 1327/29 Nisan 1325/11 Mayıs 1909, Çarşamba.

Açık Mektup: Kastamonu Valisi Beyefendiye

Milletine, vatanına bâ-husus nimetiyle perverde olduğu ve bulunduğu memlekete ve muhterem ahalisine fi-sebilillah hizmet etmek isteyen bir dimağ, bir fikir, bir kalem sahibi hamiyeten menfaat-ı şahsiyesini, memuriyetini, hattâ evlad-u iyâlini feda ederek öylece işe girer. Hiçbir şey düşünmez, gözü arkada kalmaz, hiçbir cihete bağlı bulunmaz. Geçen haftaki gazetemizi tezyîn eden -Valiler- ser-levhalı bend-i mahsûsu müftehiren ve şâturen yazdığım esnada hüviyet-i maneviyeniz gözümün önüne tecessüm ederek ne gibi darabâtınıza hedef olacağımı kestirmiş idim. Ben bile bile işe giriştim! Zira vatana hizmet etmek isterim. Heyâkil-i istibdâd birer birer yıkılmadan bu mübarek toprağın, bu saf ve hamiyetli milletin terakkî edemeyeceğini kat'iyen bilenlerdenim. Binâen-aleyh hamelât-ı muntazarınıza savlet-i hamiyetle, Meşrûtiyet-i mukaddesemizin verdiği salahiyetle adaletin bahş ettiği cesaretle mukâbele edeceğimi kestirdim de öylece meydan-ı mübarezeye atıldım. Elhamdülillah şimdi keyfi tevkifler, keyfi tekdirler, keyfi teb'idler, keyfi muameleler yoktur. Büyük bahıkların küçükleri yuttuğu zaman-ı menhûs da geçti. Şimdi adalet, müsavât, hürriyet ferman-fermâdır. Bu hakâika vâkıf olan ehl-i kalem ve vicdan âmiriyet perdesi arkasında oynanılan rolleri enzâr-ı umûmiyeye arz etmekten hiçbir vakit hirasân olamaz.

Şu ufacık mukaddimeyi bast ettikten sonra bahsettiğimiz fikr-i garaz ve kin ile vukû bulan nizam-şiken bir muâmelenzi âleme ve bilhassa Meclis-i Mebûsanımızın muhterem âzâ-yı kirâmına arz etmek isterim. Tâki her fedakârlıkta örnek olan hamiyetli, pâk-kalp Kastamonu ahalimizle bed-baht memleketimizin nasıl bir valî-i zî-şânın (!) taht-ı idaresinde bulunduğunu onlarla beraber âlem-i medeniyet ve insaniyet öğrensün.

Vali Beyefendi! Malum-ı âlinizdir ki muâmelât-ı resmiye hiçbir vakit bâzîçe-i âmâl-i hususiye olamaz. Hususât-ı resmiye (ye)de şahsiyet giremez. İş başka garaz yine başkadır. Memleket bizden, siz de dahil olduğunuz halde, biz millet hizmetkârlarından iş bekler iş! Bu hakikat nazar-gâh-ı âgâhînizden (!) dûr olmamak lâzım gelirken Nâfia Nezâret-i celilesinin Nâfia Komisyonu' na muhavvel 22 Nisan sene 325 tarihli telgrafnâmesinin cevap yazılmak üzere muhteviyâtının Komisyonca müzakeresini ve o gün biraz rahatsız bulunmaklığımız cihetiyle Hükümeti teşrif buyurmayacağınızdan Komisyonun Defterdar Bey'in taht-ı riyasetinde olarak teşkilini irade buyurmuşsunuz. (Nâfia evâmirine muhalif bir komisyon teşkili) mîr-i müşârun-ileyh hasbe'l-vazife beni nezdlerine celp ederek işi atlattılar. Komisyon günü olmasından o gün, rûz-ı hıızra müsadif olmasından Komisyon teşekkül etmedi. Komisyon Kâtibi sıfatıyla ber-mutâd ve ale'l-usûl bu bapta icap eden der-kenar tarafımdan yazıldı. Bundan tevellüt edebilecek mes'ûliyet sırf bana ait olacağından vazifemin verdiği selâhiyet dairesinde imzaladım, takdim ettim.

23 Nisan sene 325 tarihinde yazılan bu der-kenarı havî telgrafnâme-i mebhûsu 26 Nisan sene 325 tarihinde ve garip bir şekil ve kıyafette olduğu halde Ser-mühendisliğe havale buyurdunuz. Ahz-ı intikama ne çabuk başladınız! Acüllüğünüzü, hususât-ı saireye münhasır zannediyordum. Bununla beraber teşekkür ederim ki *Valiler* bendinde tâdât olunan hakikatlerin ne kadar vaki olduklarını günü gününe ispat ettiniz. Ekmeğime bal sürdünüz. Ne ise o makale zîrindeki Hayreddin imzasını kendinize târiz zannettiğiniz ve bu bâbda sâbit kadem kaldığınız rıhtımlar meselesinden beri nazar-ı gayz ve garazınızı celp ettiği için o hakikat-perest imzayı evrak-ı resmiede bile gör-nek istemediğinize delalet eden hareket-i vâkia-i emniyet-ber-endâzeniz min-küllî'l-vücûh kâideten, idâreten, maslahatan memuriyetten sezavâr-ı tenkit ve takbihtir. Muâmelâtınızda görünen ahvâl delâletiyle umûr-ı nâfiaya pek vukufsuz olduğunuzu müsaadenizle arz ettikten sonra hangi bir selahiyetle hangi kaide-i kanuniyeye ve insaniyeye müsteniden imzam tahtındaki o der-kenarı makas ile mahv ederek ve pek biçimsiz ecir-

bücür bir şekil alan o telgrafnâmeye kâğıt ekleterek Başmühendislik vekâletine havale buyurdunuz? O vekâlete ki Cide'den gelen bir telgrafnâmeyi vezirâne bir ifade ile (!) (Başmühendis yoktur serîan Nâfia Komisyonuna) diye havale buyurmakla Hükümet Konağı içinde mevcut bir dairenin vekilini bizce malum esbâbdan dolayı unutmuş idiniz.

Vali Beyefendi! Yazdığım o der-kenar imzamı havî olmak hasebiyle hoşunuza gitmemiş idiyse onu mahvetmekle resmî bir muâmeleyi yok etmekle burûdet ve hiddetinizi gösterecek değildiniz. Zât-ı âlinize has ifadelerle ya Ser-mühendislik vekâletine veya tekrar Komisyon'a havale etmeniz lazım idi. Tâki mesrûdâtımın sıhhat veya adem-i sıhhati, o işe olan derece-i vukûf ve ittulâım teayyün etmiş olsun. Yoksa öyle sâl-dîde ve keyfî bir fikir ile bir der-kenar imha edilemez. Bir pire için yorganını yakan her halde âhınır. Fakat bu iş buna da benzemez. Zira bu yorgan hususî değil umumîdir. Onu yakanın hesap vermesi lâzım. Eski devirlerin geçtiğini ne vakit der-hatır buyuracaksınız? Devr-i menhûs-ı istibdadın en dehşetli zamanlarında bile bir vali binlerce ahalinin vekili olan bir belediye reisine hürmet ve tazim ettiği halde zât-ı âliniz bilmem hangi bir his ve salâhiyete kapılarak hakimiyet-i milletin hüküm-fermâ olduğu şu devr-i muazzaz-i Meşrutiyetimizde millet vekili olan bir kaza, ismiyle söyleyeyim, Taşköprü kazası Kâimmakamını ve ale'l-husûs Beledî Reisini, makam-ı resmînizde bazı erkân-ı vilâyet de hazır olduğu halde kalemin zikrinden teeddüp ve haya ettiği galiz; bir valinin değil, cahil bir ferdin bile ağzına yakışmayan kelimât-ı ma'yûbe ile tahkir ettiniz. Ak sakallı sizin gibi bir pîr-i fânî olan o reisin fart-ı ye's ile döktüğü o mazlum yaşlar emin olunuz ki yere düşmemiştir. Sizden dava etmek için tabahhur ederek âsumâna suûd eylemiştir. Millet bu muâmele-i nâzikânenizi bir vakit unutmaz tarihî bir vak'a sırasına geçmiştir. O pîr-i sâl-horde istibdadımızı, tehdidinizi düşünerek mukabelede bulunmadı. Fakat ben değil şifahî fiilî taarruzlarınıza, remz ve imâ ile olsun hiçbir bârid muâmelenize tahammül edemem. Vazifece kusurum vukûunda her türlü ihtârât ve muâhazâtınıza mutîim. Mâ-fevka hürmet nedir bilirim. Fakat hududu tecavüz edilmemek şartıyla! Yoksa öyle garazla, kinle âlûde muâmelât ile sâye-i millette meşrutiyetin hürriyetin manasını anlayan bir insan hiçbir vakit kanunen mahfuz olan nefis ve haysiyetine taarruz ettiremez. Sahte vekârlardan, kem mana azametlerden tehdîdât-ı cebinânenen asla korkmam.

Memurum, muharririm; vazifem daima çalışmak; mebâhis-i vatan-perverâne ve hamiyet-kârâne ile daima halkı ittihada, sa'y ve gayrete, teâlî ve

tekâmüle sâlik olmak için uyandırmak; daima halkı müdafaa etmek; sadeliğe, hakikate, adalete, müsâvâta, uhuvete meftûn-ı ezeli olan Meşrutiyet-i mukaddesemize hidemât-ı can-siperânedede bulunmak; gözümüzün kabih gördüğü şeylerden fârî olup daima güzel şeylere nâfi işlere çalışmak lüzumunu sevgili ahalimize anlatmaktır. Bundan hariç bir şey elimizden gelmez. Hakkımızı, milletin hakkını ayak altına çiğnetemem, keyfe alet olamam. Bunun içindir ki hareket-i vâkıyanızı şiddetle protesto ederim ve bugün sizden davacıyım. Zira haysiyet-i memuriyetime ve dolayısıyla şahsiyetime tararruz ettiniz, memuriyetinizin verdiği neşve-i gurura mağlup olarak bugün bir der-kenarı yırtar, resmî bir Nâfia dairesinde vekil bulunan bir mühendisin vücudunu unuttur iseniz yarın daha büyük ve millete rahneler açar işler de yaparsınız. Hem de biz yanlış havalelerinizi tashih ettirmekle vakit geçirecek değiliz. Hakân-ı mahlû da böyle yapardı. Her işin fâili olduğu halde daima maiyetine atf-ı cürüm etmek isterdi. Bugün ehemmiyetsiz bir der-kenarı mahvetmeye cesaret ederseniz yarın mühim bir vesikayı ortadan kaldırmayacağınız ne malum? Sıfat-ı memuriyetinizi sû-i istimâl ettiniz. Bervech-i mesrûd bir der-kenarı mahvettiğinizden dolayı zât-ı âlinizi itham ederim. Bununla beraber Nisanın birinci gününden dördüncü Pazar gününe kadar yani istibdadın avdetine yüzde yüz kanî olduğunuz bu eyyâm-ı meşkûkede alâ-melei'n-nâs aldığınız vaziyet-i istibdât-kârî ile, sima-yı meş'umunu biraz göstermeye başlamış olan o dayılığının hande-i mel'anet-nümâsına aldanarak ona has tabirât-ı res'miye-i malûme ile (*İlâmâşâallah Kanûn-ı Esasîmiz bakidir...*) gibi köhne-eda söylediğiniz beylik sözlerle, mahiyet-i vicdanınızı tasdik ettirdiğiniz gibi müteâkiben işin tahmininizin haricinden çıktığını hissedince yeis ile istifaya kalkışmanızla da zaaf-ı kalbinizi, fütûrunuzu, liyâkat ve iktidarınızı belağan-mâ-belağa iblağ buyurdunuz! O günden beri memleket vücudunuzu zâit görür. Fakat milletin ulûv-i cenâbı sinninize -başka bir faziletinize değil- hürmet etti. Sergerdelik, derebeylik etmiş bir aileden yetiştiğiniz cihetle kanınız kurumadan fikr-i tehakküm, fikr-i istibdad, fikr-i teğallüb dahi sizden gidemez. Siz ancak murassâ nişanlarla sîne-i sadâkat-defînenizi (!) tezyin eden heykel-i istibdad veli-nimetiniz Hamîd-i Sâni'ye hizmet edebilirsiniz. Fikren ahlaken hür yaratılmış; ilmen, fazlan hürriyet-i hılkıyesini tenvîr buyurmuş olan serbest ve âli-cenâb muhibb-i millet, vatan-perver, sevgili sevimli padişahımıza lâynk vekil olamazsınız. Bunca feryatlara karşı hâlâ vaz'-ı istibdadkârînizi bozmayarak bîçare yaveri, süvarileri önünüzde arkanızda koşturuyor. Hükümet önünde selam müfrezesini yoruyorsunuz.

Meşrutiyete, hürriyete olan derece-i vukûf ve muhabbetiniz için bundan âdil şahit mi lâzım? Bununla beraber bu nümâyişler, ömrünüz oldukça memuriyetinizin bu son parlak (!) günlerini size ihtar edeceğinden bir dereceye kadar sizi mazur görüyoruz. Milletın böyle bir sözü bir sözüne uymaz mütereddit, ahvâl-i sıhhiyesi, kuvve-i sâması hizmet-i vataniyeye kat'iyen el-vermez enkâz-ı istibdadı beslemeye tahammülü yoktur.

Pek mütecâsirâne ve tabir-i sahîf-i mâhûdunuz mücibince perde bîrûnâne gördüğünüz -ve fikrinizde bulunanlar nazarında aynı suretle telâkkî edilerek- bu hayır-hâhâne ve hak-perestâne beyanâtın menşei harekât-ı istibdad-kârâne ve hod-serânenizdir. Bunları yazan kalem vicdanından başka, vatanına milletine hayır-hâhlıktan başka bir kuvvetin taht-ı tesirinde değildir. Bu kalem bütün mevcudiyet-i maddiye ve maneviyesini Meşrutiyet-i Mukaddesemizin, Kanûn-ı Esasımizin yani adaletin himayesine tevdi eylemiştir.

Binâen-aleyh bu kuvâ-yı mukaddeseye ve hakikata müsteniden ve kaza ve kadere mütevekkilen bî-pervâyâne hizmet ediyor. Kin, garaz, nefsâniyet gütmüyor. Hatura gönüle bakmıyor, ilk nüshamızdaki mukaddeme mucibince meslek-i rast-gûsunu bi-inâyetillahi Teâlâ sâye-i millet ve Meşrutiyette can-fedâkârâne takip edecektir.

Hakâyık-ı meşrûhaya uzanan cülûs-ı şehriyârîyi müteakip memuriyetinizden çekilmenizi beklerdik. Heyhât! Öyle bir hareket-i fedakârânede bulunmadınız. Zımnî muâmelâtın, kinayelerden müteessir olmadınız! Öyle ise ben bu açık mektupla size acı ve fakat millete, memlekete tatlı bir tebliğde bulunacağım. Millet sayesinde servetiniz var. Sinniz kemâldedir. Millete de bâde-mâ hizmet edemezsiniz. O halde vicdanınıza, imanınıza, hamiyetinize ve onunuza müracaat ederek nâ-hak yere işgal ettiğiniz makamı ehline terk ediniz. Biz sizi güzel güzel teşyî ederiz. Selâmetleriz. Çünkü maksadımız safur, pâkur. Şahsınızla uğraşmıyoruz. Muâmelâtınıza itirazımız var.

Girdiş-i zamandan ibret alınız. Bu, kimseye yar olmaz. Vatan, millet fa'âl malumatlı memurlara muhtaçtır. Vilâyetimiz ise cidden gayretkâr hür yaratalı bir valiye arz-ı ihtiyaç ediyor. Binâen-aleyh lutfen makamınızdan çekilmek suretiyle olsun büyüklük gösteriniz. Bunu selâmet-i memleket namına bütün kuvvetimle beyan eyler ve aynı zamanda bu mes'ele-yi nâzıkâneyi Sadâret-i Uzmâ ve Dahiliye Nezâret-i celilesinin nazar-kâr-ı âgehisine arz eylerim.

Hayreddin

c-Serbaz, Nr. 13, 12 C. Evvel 1327/18 Mayıs 1325/21 Mayıs 1909, Pazartesi

Kastamonu Valisi Ömer Âli Beyefendiye Açık Mektup

Vali Beyefendi! Daha ilk vürûdunuzda suretten istidlâl-i sîret eden erbâb-ı ferâset ve fetânet üzerinde hoş bir tesir hasıl edememiş idiniz. Ale'l-husus ilk resmî ziyaretler esnasında şecâat-i müstebidânenizi anlatırken muallimleri nasıl vapura bindirip aşırıldığınıza dair olan itirafınız:

“*Innemâ yu'rafu ze'l-fadli zûve!*” düstûr-ı sahihine göre bir muallimin kıymet-i ilmiyesinin takdiri ile sizin aranızda pek baîd bir nisbet hisseden bazı zürefâ-yı hâzırîne:

(*Şecâat...*) mısra-ı meşhurunu hatırlattırma idi. Bununla beraber bir takım zoraki evzâ ve akvâl ile erbâb-ı hamiyet ve ciddiyeti iğfâle kalkıştınız. Halbuki *el-cinsü ile'l-cinsi yemilü* kaide-i tabiiyesi hakikaten ve fiilen sizi asıl mücânis olduğunuz tarafa çekip götürüyordu. Aldatıyorum zannettiğiniz erbâb-ı hamiyet ise “*âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz!*” hikmetine vâkıf buldukları için mahiyet ve mesleğini bütûn hakâikiyle keşf ve takdir etmekte gecikmediler. Fakat hükümet-i meşrûtanın her cüz'-i sahihine sadakat ve itaatte bir sebât-ı âhenîne malik olan o erbâb-ı ciddiyet, makamınıza izafetle size hürmetten hatta lede'l-icap muâvenetten geri durmadı.

Vaktâki 31 Mart ateşinin muhrip şirâreleri buraya da dehşet-endâz-ı tehdid oldu. Vatani bu mühlik yangından kurtarmaya hayat ve mevcudiyetini vakfeden fedakârân-ı hürriyete karşı istiskaller gösterdiniz, sizden talep olunan sebat ve hamiyet yerine intâc-ı şikâk ve nifak edecek surette ibzâl-i telkinât buyurdunuz. Her ne ise bunları size uzun uzadıya hatırlatmak istemeyiz. Şüphe yoktur ki adalet bu hatırâtı subût-ı kanunî ile nazar-ı intibahınıza vaz' edecektir. Nihayet Hareket Ordusundan gelen telgrafnâmelerin meeli celâdeti ile buradaki kitle-i ittihad-ı hürriyetin metaneti size ilkâ-yı tesir edebildi de İstanbul fâciasının tetimmesi olmak üzere burada hazırlanan hâile, bi-hamdillah meşîme-i teşebbüste iken boğuldu kaldı.

Vali Beyefendi hazretleri! Maske arkasında oynadığınız oyunlar bu dereceyi bulmuş iken maksad-ı yegânesi selâmet-i vatandan ibaret olan erbâb-ı hamiyet onun husûlünü görmekten mütevellit neşve-i saâdet ve meserret arasında sizin o ahvâl ve ef'âlinizi hemen meydan-ı tedkike çekmek te-

nezzülünde bulunmadılar. Hatta hiç meslek ve mahiyetinize münasebeti olmayan bir takım merdâne ve hürriyet-perverâne mukaddes yazılara vaz'ı imza hakkındaki şitâb-ı mezbûhânenizi de tebessüm-i âlî-cenâbâne ile kabul ettiler.

Ve'l-hâsıl ahvâlinizi maske altında sakladıkça -bütün künh ve fitratınızla sizi tanımakla beraber- enzâr-ı âmmeye sizi teşhir etmek istemedik.

Bizi sükûta sevk eden sebep, uluvv-i cenâba mukârin bir hiss-i nezâhet idi. Yoksa mütelevvin ve mütebeddil mesleğinizin nukât-ı mütezâddesine medâr-ı teminât ittihâz ettiğiniz "*Böyle yaparsam alçağım, şunu işlersem namussuzum*" yolundaki sadık yeminlerinize! aldanacak kadar bizi saf-dil zannetinizse hakikaten fazlaca saf-dillik ettiniz.

Vali Beyefendi! Mademki maskeyi çıkararak mahiyet-i sahihanızı sâha-i fi'liyata va'z ettiniz şimdi açık konuşalım:

Yukarıdan beri tasvir ettiğimiz ahvâlde muhâlif-i hakikat bir nokta varsa söyleyiniz! Yine size soruyoruz (*Falan ve hempâlarının*) ibâre-i tezyîfiyesiyle mahv ve kahırları için makâmâta müracaat ettiğiniz zevâtın -koltuğunuz altında hazırlanan bir tehlike-i müdhişenin önünü can-fedâyâne mesâî ile almaktan başka- ne kabahatleri varsa söyleyiniz de biz de anlayalım. Hem bunu yalnız biz değil, vatanın bütün erbâb-ı vicdanı sizden soruyor!

Mekteb-i İdadî Muallimlerinden

Hüsnü

-SERBAZ- (Aynı Sayı)

Cibilliyet-i tabiiye hiçbir vakit icrâ-yı tesir etmekten geri kalamaz. Bazen bu, bir zaman-ı muvakkat için yaldızlı yıldızlı bir setîre-i iğfâl altında müessiriyetinden mahrum kalabilir. Fakat ufacak, hatta zerre kadar bir fırsat onun uyuşmuş dehşet-i kâtilânesini yine uyuşmuş velâkin yeniden can bulmuş bir yılanın zehirinden ziyade icrâ-yı fiil ve amel ettirir.

İyilik bilmemek, hakikati takdir etmemek, kadir-nâ-şinâs olmak, iyiliğe mukabil kemlik etmek, anlamamazlığa gelmek, tebessüm-i kâzib altında kin beslemek, sözlerinin eri olmamak, iktidar-ı resmîsini âlet-i garaz olarak istîmâl etmek, aldatmak, tavşana kaç, tazıya kovala demek, iki yüzlü değil bilmem kaç yüzlü olmak, cesaret ve hamiyeti meydan-ı iğfâlâtta göstermek,

gizliden gizliye ocak söndürmeye çalışmak, beyazı siyah göstermeye çalışmak, yalnız küçükleri değil, sinnen mevkien mâ-fevklerini bile fikr-i intikam ile aldatmaya koyulmak, desâiste tilki hunharlıkta kurt ile meydan-ı müsabakaya çıkmak istidadında bulunmak herkese müyesser olan mezâyâdan değildir. Hilkat bunları pek ender olarak verir.

Sırf hakâik ile mâlî olan bâlâdaki mektup bunları bize derhal hatır ettirdi. Bu evsâfî hâiz olmak hakikaten bir büyüklüktür. Biz Abdülhamid'e verilen büyük unvanıyla Arapçada mukabili olan Âlî arasında bir fark görmüyoruz.

(*Müsemma bi'n-nakîz*) olan bu tesadüf pek gariptir. O halde iki rû-siyahın adedi çoğalıyor. Evet! Mektubun başlangıcı pek hakîmânedir. Suret-i âyine-i sîrettir. Şehrimizden evvel bu suretin mâkesi olan İnebolu bunu atı için bir fâl-ı hayr görmemiş idi. Arabacılar üzerinde bile öyle bir tesir hâsıl etmiş ki kendisi gelmeden şeâmet-i şöhreti geldi. (*Biz bundan iş beklemeyiz*) diyen arabacıların kulakları çınlasın! Hakikaten geldiği günde biz de pek meş'ûm bir şey gördük onun ilavesiyle şu mektubun münderecâtını itmam edeceğiz. Teşrifleri gününde resm-i hoş-âmedî biter bitmez ilk valiliğinin ilk fermanını bir saat evvel dinlemek, resm-i behînini görmek iştiyâkıyla ertesi günü saat iki buçukta feman kıraatını müş'ir tezkireler yazdırdı. Ashâb-ı merâtîp üniformasını lâbis nişanlarını hâmil olacak idi. Tabii Beyefendi de murassâ nişanları müşa'sha' üniformalarıyla arz-ı endam edecek idi. Acelelen elbise-i resmîyelerini hâmil sandığı gece açmışlar. Bir de ne görsünler. Meğer bir dirayet-i mahsûsa eseri olarak (!) elbisesinin bulunduğu bu sandıkta bazı mayı ilaçlarla kolonya ve sâir kokular da konmuş. Yolda bunları hâmil şişeler kırılmış rütbe-i bâlâ üniformasının sırmaları sahibinin televvün-i ahlakından nişan verir bir reng-i bukelamun kesp etmiş, kılıcının mevzû olduğu yer de bilinememiş kılıç da meydan da yok! Ertesi günkü debdebe ve dârâta pek mühim bir mani teşkil eden bu hal-i gayr-ı muterakkıp Beyin manzûme-i âdâbiyesini tahrik etmiş! Hiddet etmiş çağırmış bağırılmış ve derakeb icap edenlere bir tezkere göndererek yarınki resmin siyah redingotlarla icra edilmesini emretmiş! Ashâb-ı merâtibe tebliğ-i keyfiyet edilmiş. Fakat vaktin darlığı gülünç bir hali intac etti. Gözümüzle gördük. Ashâb-ı merâtîbin kimisi ünifomalı kimisi sivil olarak Hükümete gelmeye başladı. Üniformalıların bazısı evlerine avdet ediyor, bazısı da Hükümette soyunuyor idi. Uzatmayalım. Vakt-i muayyen geldi. Ferman okundu. Toplar atıldı. Fakat herkeste bir me'yûsiyet, bir can sıkıntısı, bir hayret, bir teaccüp hüküm

sürüyordu. Bu ne acül adam. Perşembe günün(d)e işi bıraksa idi ne olurdu gibi sözler de iştiliyordu.

İşte Vali Beyefendimizin işe mübâşeretleri böyle oldu. Bu zatın burada hiçbir işe muvaffak olamayacaklarını çok duramayacaklarını ahvâl-i meşrûhadan tefe'ülen bir iki zata söylemiş idik, fakat kendisinin bizi hayretler esefler içinde bırakan bu derece dûn-ayar bir cevher olduğunu kat'iyen tahmin edememiş idik.

Şu satırları karalarken Tekirdağ'ından aldığımız bir mektup kalemimizi yormakla beraber kârîlerimizi ikaz edeceğinden çâr-nâ-çâr âtîdeki satırları yazmağa katlandık. Mektup uzuncadır. Kârîlerimiz bazı fikirâtını burada bazılarını da *Mizah* kısmında okuyacaklardır Sahib-i mektup (*Serbaz*) hakkındaki fikir ve mütâlaasını ve teşekkürünü yazdıktan sonra diyor ki: (*O açık mektubunuzda Ömer Âli Bey'in ahvâl ve hareket-i müstebidânesi o kadar tasvir edilmiştir ki tarif edemem. Zira kendisi Abdülhamid'in ben-degânından meşhur Fehim'in ser-hafiyesi idi. Almanya İmparatoru veya Sefirinin ısrarı üzerine Fehim Bursa'ya teb'id edildiği günü Ömer Âli Bey dahi Tekirdağ'ından o gece tahte'l-hıfz Dersaadet'e götürülmüş idi. Burada bulunduğu zaman her sınıf ahaliye karşı gösterdiği şiddet-i zulüm ve gadri tâdât edemeyiz. Zaten mâhût her nereye gittiyse aynı muâmeleyi icrada hiç kusur etmemiş idi. Bi-gayr-ı hakkın keyfi hapisler, tekdirler defâatle vakî olmuştur. Fakat o devr-i menhûsda kimseye ağız açtırmaya meydan bırakılır mı idi?...*) Görülüyor ya! Vali Beyefendi hazretlerinin ahlak-ı fâzılları kendilerini hayır ile yâd ettiriyor! Can yaktığını hatta mektupçu iken daha ziyade can yakmak için Ermenice'yi tahsile başlayıp hatta tek tük öğrendiğini de işitmiş idik. Daha bildiklerimizi teeddüben ve hürmeten açık mektubumuzda yazmamış idik. Kendisine hiçbir suretle garaz ve kinimiz olmadığından meseleyi umumiyet itibarıyla yürütmüş idik. Fakat o günden sonra şâyân-ı hürmet ve tâzîm bazı zevât hakkında hafî ve celî yürüttüğü fena mütalâalar yazdığı yalan yazılar kendi mahiyetini daha ziyade işâaya bizi mecbur bırakmıştır. Kusur kabahat hata kendisininindir. Redâet hilkatindedir. Ve eminiz ki bu yazıları vakar ve haysiyet-i zatiye-i harikasıyla (!) okuduğu zaman nam-ı dilârâmı gazete bu suretle sahifelerine geçtiği için sevinecektir. Hâ! Haurımıza geldi. Bir gün bizi gazeteci sıfatıyla yanlarına çağırıp gûyâ kendisince târîz telâkkî edilen ve hakikatte kendisine kat'iyen cihet-i taalluku olmadığı bizce muhakkak olan bir meselenin netice-i müzakeresinde (*bu müzakere kendi ta-birleridir*) bize hitaben:

(*Bak oğlum istersen benim ismimi açık olarak yazın, beni tezyîf edin, ben öyle şeylere aldırman*) buyurmuş idiler. Bunu bittabi hakikat olarak kabul etmemiş idik. Fakat bu mübareğin gösterdiği evzâ ve harekât hiçbir tezyîften kızarmayacak kadar kalın bir gışâve ile simasının mestur olduğunu ispat etmiştir. Bunun için sarf edilen mürekkebe acırız. Ne çare ki hem bu emr-i acibini ifa etmek, hem de böyle yâdigârların hüviyet-i zatiye ve meslekiyesini milletin enzâr-ı intibâhına vaz' eylemek bizim için bir vazife olduğundan bu iğrenç vasfını iğrenerek yazıyoruz.

Gazetemizin şerefine nakîsa getiren bu hal-i ıztirârîyi munsif ve vicdanlı kârîlerimiz etmek istediğimiz hizmetin ulviyyetine bağışlarlar demekle sözümüzü itmâm eder ve koca bir memleket halkını fikren, kâlen, kalemen yoran, işlerin mihver-i lâykında adem-i cereyânına tesir-i azîmi görünen, ezher-çihet Meşrutiyet memuru olmasına fitratıyla terbiye-i istibdâdiyesi kat'iyen mani olan Vali Beyefendi'nin bir saat evvel kaldırılmasıyla umûr-ı mühimme-i vilâyeti emin, metin fa'âl bir yed-i iktidar ve hamiyete tevdîi tekrar kabinemizden ve vükelâ-yı milletimizden kemâl-i sûziş ve hararet ile temenni eyleriz.

-MİZAH-

-Yine sende bir şeyler var. Nazarın yine keskin ne keşfettin bakalım?

-Ne keşfedeceğim, iş her taraftan patlak veriyor. Meğer biz bu dünyaya uzun kulaklı geldik öyle gideceğiz.

-Mutlaka havadisın mühim ve müessirdir.

-Birader biz sabahtan akşama kadar çalışıyoruz. Bazen çakır bir keyif olalım deriz. Bizim Apostol'un meyhanesine gider birkaç tane çıkarız. Derken muazzibin biri gelir. Meyhane kapanacak vakit geldi der. Biz hemen yarım keyif olarak oradan çıkar evimize geliriz. Paramızla eğlenemeyiz.

-Bundan ne çıkar? Bu muazzib dediğiniz adama teşekkür etmelisin ki senin aklını, vakârını, paranı muhafaza ediyor.

-Ne tuhafın be. Dinle bakalım söz nereye gelecek.

-Pek iyi devam et!

-Halbuki bizim terbiyemize, memleketimizin ıslahına, devletimizin terakkisine hizmet için tayin olunan bazı büyük memurlar mesela Valimiz gibi suret-i Hak'tan görünenler bizden ziyade içerler dünyanın zevkini sürerler de ağzını açıp bunlara bir şey diyen yok. Meşrutiyetimizin ilanını müteakip İstanbul paşalarının beylerinin yani *Yıldız* böceklerinin tercüme-i ahvâlini okuduk. Hep âlâ mezeler, nâdide içkiler, müstesna kızlarla mâl-â-mâl. Te-kirdağ'ı karpuzları meşhur, rakısı da namlı olmalıdır ki bizim Beyefendi orada mutasarrıf iken gece gündüz zevk ve safâ ile meşgul imiş. Hey gidi dünya hey!

-Canım orada böyle imiş burada böyle değil ya! Biz burada içtiğini görmedik.

-Rica ederim. Sözümü kesme bozuyoruz. Sonra benim gibi güzel havâdis bulur getirir bir aptal bulamazsın. Burada korkusundan değil başka şeyler düşünmekten vakit bulup da içmedi. Her ne ise ne demiş idim hey gidi dünya hey! İnsanlar hep bir kıratta değilmiş! Şu mâhûdlar ki işittiğime göre malları haciz olunacak ve kendileri birer kaleye gönderilecektir. Onlar açık olarak zevk ve sefâlarını icra ediyorlarmış bunlara kimsenin diyeceği yok. Herifler zevk sahibi imişler. Fakat bizim bey böyle yapmıyormuş! Peder namına bâkire kızların yanlarından sabahlara kadar ayrılmıyormuş! Pederlik maskesi altında..... !

-İşte ben buna inanmam. Bu nasıl şey! Buna vicdan lâzım. Yoksa Sulukule mahsulü mü... ?

-Ahmaklığın sırası değil. Dinle de adam ol. Evet! Peder beyefendi hazretleri (!) gözüne kestirdiği kızları ölmüş kızına benzetiyormuş da kemâl-i terahhum ve şefkatinden ve merhûme kerîmesine olan fart-ı muhabbetinden yanlarından bir türlü ayrılmak istemiyormuş. Anlarsın ya! Şimdi işin içindeki fırladağı gördün mü? Bizim bildiğimiz bir insan ancak bir insana az çok benzeyebilir! Acaba Beyefendinin merhûme kerîmesinin saçı kadar sîmâları da var(mıy)mış ki her güzel kıza benzetiliyor. Bunu anlamak isterim.

Bunun için ilm-i sîmâya vâkıf olanları bir kongreye davet ederim. Meseleyi hal edene şu -Serbaz- unvan-ı cesaret-efzâsıyla meydan-ı hakikat ve ulviyete bilâ-ihtirâz pây-endâz olan gazetenin bir seneliğini nâcizâne olarak takdim edeceğim.

-Dellala haber verdik mi?

-Ulan gebeş! Bu iş dellahın ağzına düşer mi? Dellahın sesi gazetenin varacağı yerlere kadar gidebilir mi? Beni bu kadar şeyi düşünmeyecek derecede mülâhazasız mı sanırsın! Yok ben mülâhazasızlıkta Beyefendi ile hiçbir vakit beraber olamam! Düşünmeden bir iş yapamam. Ben icap edenlere haber gönderdim. Bir hafta müsaade istediler. Gelecek haftada iş hallolunur. İnşallah o güne kalmaz iş olur biter. İntizar iyi şey değildir. Bekleyen de beklenen de ateşler içinde kalır. Bereket versin ki (*Küllü âtin karîb*) sözü bize ümit veriyor. Yoksa iş fena.

-Kuzum bu fasıl bitti. Şimdi ben de sana bir muammâ vereceğim halledersen teşîi arabasının parası benden. Gördün mü yine kârına çalışıyorum köfte-hor!

-Vallahi keyfim geldi! Gözüm telde! Hani o mübarek gün? Söyle bakayım.

Pek soğuktur, kabre benzer zevki yok, nef'i, sıfır
Hariciyle dahili bânîsinin timsâlidir.

-Vay köfte-hor vay!

-U..la...n... işitirse seni sürgüne gönderir. Öyle teşbih olur mu? Bununla beraber ne güzel beyitli muammâ! Pek âlâ! Bunun cevabı böyle kafiyeli mâfiyeli mi olacak? Bak benim şairliğim yok! Hallâl-ı gavâmız-ı meânî olan fikir ve irfanımın kuvve-i müşgil-güşâyisiyle işi anladım. Muammâyı hallettim. Epeyce parlak söz söylemişim değil mi? Ne çare ki teşehhür etmek istemiyorum. Şöhret âfettir derler. Bunun için böyle görünüyorum. Lakin sırası geldi mi böyle şâyân-ı âferîn dirâyetler gösteriyorum. Sakın Bey işitmesin beni akıl kahyalığına tayin eder. Ben buna muvâfakat edemem. Hiç ben öylelerin akıl kahyalığına tenezzül eder miyim? Sözü uzattım. Bizim arabacı Hasan Ağa'ya pey ver. Sana emniyetim yok! İşte muammânızın halli:

Milleti aldatmaya alet garîb bir çeşmedir
Kim zemini milletin, âbıysa beylik malıdır
Öyle bir çeşme ki bozdu bahçenin şirinliğİN
Nezd-i Âlî'de fakat ulviyyetin timsâlidir.

İşte imâleli zihafli bir cevab-ı manzum hezâr-meâl! Bununla beraber maksat şiir müsabakası olmayıp muammâ halli olduğu için bu kusurları muammâ halli hususundaki dirayetime bağlarsın değil mi? Ben de şimdi bir şey soracağım. Çeşmenin bânîsi ile mühendisi mâlûm fakat parasıyla ismi

meçhul! Bir rivayete göre hükümetin masarifi tamiriyesinden yapılmış diğer rivayete göre kise-i umrân-perveriden. Doğrusu bu olacak! Lakin isim? Güzel bir isim bul bakalım!

-Hay hay: Âbide-i İstibdat, Hâtura-i İrticâ, Yâdigâr-ı Şeâmet, Eser-i Âlî-i Tehakküm, Ber-güzâr-ı Kâzib, Külâh-ı Heykel-i İğfâl. Al sana altı isim!

-Hepsi güzel! Fakat bir tane lazım. Kur'a çekelim.

-Pek âlâ işte ben altı kâğıt yazdım. Çıkar fesini!

-İşte... Elini uzat bir tane al.

-Aldım...!

-Ne çıktı bakalım!

-Hah hah! Eee şimdi bakalım! Hâtura-i İrticâ, en güzeli değil mi?

-Pek güzel, pek münasip var ol. Elin dert görmesin!

-Teşekkür ederim. Lakin ben resm-i küşâdını görmeden, ismini, tarihini hâk ettirmeden, sabah akşam geçtikçe ana nükte-endâz-ı azamet ve gurur olmadan memlekete veda-hân ve reh-nümâ-yı esef ve hüsrân olursam emeğime acırım.

-Sen sağ ol birder. Allah başka keder vermesin. Gittiğin yerde bir daha yaptırırın! Yer beylik, su beylik, resmî yapan mühendis beylik olduktan sonra gerisi ne? Allah millete devlete zeval vermesin. Erbâb-ı vicdanı da doğru yoldan ayırmasın. Yoksa böyle ucuz ucuz hayrât her vakit yapılır. Maa-mâfih hikayesini ede ede bitiremediğin diğer âsârın da böyle ise ahirette verecek hesap ve cevap çok! Belki de dünyada soran olur. Adalet-i ezeliye ihmâl etmez imhâl eyler. Acaba geceleri ne vicdan azaplarıyla geçiriyorsun!

-Hüdâ alim düşünmem bile! Zamanın verdiği fırsatı hüsn-i istîmâlden başka bir iş görmedim. Mes'ûliyet bana değil zamana aittir.

-Pek güzel buyurdunuz. Maa-mâfih zaman sebatsızdır. Dün verdiği fırsatı bugün geri alır. Dün el üstünde tuttuğunu bugün hazîz-i mezellele atar! Onu hüsn-i idare etmeyen daima menkûb ve mahkûm olur. İşte benim de size cevabım bu.

d-Köroğlu, Nr. 30, 20 C. Âhir 1327/25 Haziran 1325/8 Temmuz 1909

Muktebesât: Kastamonu'da İrticâiyûn

Osmanlischer Lloyd muhabiri yazıyor:

Vilâyet gazetesinin tekzîbâtı hilâfında olarak Kastamonu Valisi Ömer Âli Bey, yeni Türkiye'nin muhtaç olduğu memurından değildir. Ömer Âli Bey XIX. asrın evâsında bazı vilâyetlerde *keyfe mâ't-tefak* idare-i hükûmet eden derebeylerine benzer. Hareket-i indiyyesinin en birinci nümûnesi bazı ef'âlini tenkid eden *Serbaz* gazetesini tatil etmesidir. Diğer bir misal daha kendisiyle arkadaşlarının maaşını istediği için Nâfia Müfettişi (Kondoktörü) Emin Efendi'yi tevkif etti. Vali hiçbir sebebe müstenit olmaksızın mûmâ-ileyhin maaşını vermekten istinkâf ediyordu. Ömer Âli Bey Emin Efendi'nin sebep-i tevkifi olmak üzere güyâ kendisini tehdit ettiğini söylüyordu. Fakat ithamın icra edilen istintâk neticesinde bir sanîadan ibaret olduğu tezâhür etmiş ve müddei-i umûmî bilâ-sebep kimsenin tevkifi muvâfık olamayacağından Emin Efendi'nin sebîlini tahliye etmiştir. Lakin bu hal Vali Beyefendi'nin hoşuna gitmediğinden ve yapacak bir şey de bulamadığından hemen Emin Bey'i Kastamonu'dan neyf etti (!).

Müddei-i Umûmî Hâmi Bey'in dahi İstanbul'a çağırılması Vali'nin eser-i intikamıdır. Hâmi Bey'le Emin Efendi'nin İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin en fa'al ve gayûr azasından olduğunu zikredersek bu hareketin esbâbı tezâhür etmiş olur. Vali şüreka-yı indiyesi ile ahaliyi tazyik ederek Dersâadet'ten gelmiş olan Hey'et-i Tahkikiye huzurunda kendisi aleyhinde söz söylemeye cesaret edecekleri haps ve nefy etmeye muktedir olduğunu göstermek istiyor.

Bunlardan mâadâ Vali zaten 70-80 yaşında bir ihtiyar olup kuvve-i sâmia ve bâsirasına artık idare-i umûr edemeyecek derecede zaaf târî olmuşdur. Pek geri kalmış olan Kastamonu Vilâyetini tarîk-i tekemmüle sevk için buraya genç, fa'al, cidden meşrutiyet-perver bir vali göndermek lazımdır.

Harekât-ı irticâ-kârâne hakkında tahkikat icra etmek üzere Dersâadet'ten şehrimize gönderilmiş olan Hey'et-i Tahkikiye yalnız menâfi-i hükümeti nazar-ı dikkate alarak ve eşhâsa her kim olursa olsun ehemmiyet vermeyerek müsebbipleri bulacaktır. Eğer bu surette hareket edilmeyecek olursa irticânın bu vilâyette pek ziyade kökleşeceğini görmek tehlikesine maruz olacağız.

Tercüman-ı Hakikat

e-*Köroğlu*, Nr. 33, 12 Recep 1327/16 Temmuz 1325/29 Temmuz 1909

Valinin Davası

Gazetemiz Müdür ve Muharriri Hüsnü Efendi aleyhinde Vali-i sâbık Ömer Âlî Bey tarafından iftira ve tahkir davası ikame edildiğinden Temmuz'un 14'üne müsâdif Salı günü davanın rü'yet edileceğini ve neticeyi de kârîlerimize bildireceğimizi geçenki nüshamızda yazmış idik. Dava her ne kadar neticelenemeyerek esbâb-ı kanuniyeden dolayı yevm-i âhara tâlik edilmiş ise de vadimizden half etmiş olmamak için Müdürümüzün bu babta Mahkemeye verdiği müdafaa-nâmeyi ber-vech-i âtî derc ediyoruz:

Vali-i sâbık Ömer Âlî Bey tarafından hakk-ı âcizanemde mahkeme-i aliyelerine iftira ve tahkir davası ikâme edildiğini tarafıma tebliğ olunan fî 4 Temmuz sene 325 tarihli ve 442 numaralı celp müzekkeresi meelinden anladım. Devr-i istibdatta valililer, muğber oldukları kimseleri hiçbir mahkeme-i adalete müracaata lüzum görmeksizin, keyif ve arzuları vechile hapis ve tevkif ve nefy ve tağrîb suretiyle cezalandırır ve bundan dolayı bir gûne suâle mâruz bulunmazlar idi. Bugün şu dava, enzâr-ı millete kanunun keyfe galebesini arz ediyor ki bu da sırf Meşrutiyet-i mukaddesemizin semerât-ı nâfiasından olmağla bize bugünleri gösteren Cenab-ı Hakk'a arz-ı teşekkürât-ı bî-gâyât ederim; Zira bu hal, millet için bir nimettir, her nimet şükrü müstelzimidir.

Reis Beyefendi! Ömer Âlî Bey kendisine iftira ve tahkirât icra edildiğinden bahis ediyor. Halbuki ne gibi mevâdd isnadıyla iftira eylediğim ve ne maksat üzerine ne gibi elfâz-ı tahkîriyye istîmâliyle tahkîrâtta bulunduğum tasrih olunmuyor; Çünkü bendeniz Ömer Âlî Bey'e iftira etmediğim gibi kendisini tahkir de eylemedim. Ömer Âlî Bey'in taraftârân-ı Meşrutiyet aleyhine makâmât-ı âliyye yazdığı telgrafnâmelerin, bilhassa Dahiliye Nezâret-i celilesine fî 22 Nisan sene 325 ve fî 4 Mayıs sene 325 tarihiyle yazdığını işittiğim şifreli telgrafnâmelerinin celp ve kıraati kendisinin hürriyet-perverân hakkındaki fikrinin derece-i şiddetini irâe ve ispata kâfidir zannederim. Hiç bu kadar icad-ı müftereyâta muktedir olan Ömer Âlî Bey'in aleyhimde iddia eylediği işbu iftira davası acaba müdür-i mes'ûlü bulunduğum (*Köroğlu*) gazetesinin 25 numaralı nüshasında ve "*Tebyîn-i Hakikat*" ser-levhası altında yazılan makaleden mi iktibas olunmuştur?! Eğer böyle ise bu, cidden şayan-ı istiğrâbdır.

Hükkâm-ı Kirâm! Cümlece malumdur ki lisan-ı matbuât, tercüman-ı efkâr-ı millet, hâdim-i teâlî-i ümmettir. Biz o makaleyi, ser-levhasından da anlaşılacağı vechile, resmî olan vilâyet gazetesinin resmîyetiyle gayrı mütenasip ve sırf bir maksad-ı hususiye mebni yazdığı bir makalenin efkâr-ı âmmede hasıl ettiği tesirâta tercüman olmak üzere yazdık. Makalemizde makale sahibini tayin etmedik. Mezkur makale müddeînin arzuhaline merbut (*Koroğlu*) ceridesinde münderictir.

Bunun neresinde şahsiyâta girişilmiş ve kime taarruz olunmuştur? Makalemizin bir cümlesinde: *“Yalnız işin tahkikât-ı resmîye dairesine girdiğini işittiğimiz için onu teşvîş ve işgal etmiş olmamak his ve vazife-perverânesiyle bazı cihetleri biraz hafif geçmeye ve tafsilâtтан tevakkî etmeye lüzum gördük”* denilmişti. Artık o tahkikât-ı resmîye yapılmış ve hafif geçilen cihetler yüzlerce zevât-ı mütebere tarafından Hey’et-i Tahkikiye’ye verilen ifadâla tenvîr ve tazvîh edilmiş olduğundan eğer ispat edilen mevâddan dolayı tahkir ve iftira davasına kıyam etmesi lazım gelirse şuhûd-ı mûmâ-ileyhimin kâffesi hakkında Mahkeme-i Aliyyelerine müracaat eylemesi iktiza eder. Bunun böyle olması lazım geleceği Hey’et-i Tahkikiye’ye verilen evrakın celp ve mütâlâasından müsteban buyurulur. Hal bu merkezde bulunmuş ve Ömer Âlî Bey’in irticâa olan meyil ve hizmeti hâlâ efkâr-ı umûmiyeden zâil olmamış iken sırf âmâl-i mahsusaya mübtenî olarak vilâyetin resmî gazetesinde setr-i hakikate çalışılması ve bilhassa istihkâr-ı hayat edercesine beldemizin muhafaza-i asayişine mesâî-i müşekkel-i ber-endâzânesi sebk ederek umûmun mazhar-ı teveccüh ve sitayişî olan ve bir iki nüsha evvel yine o resmî gazete ile lisan-ı Vilâyetten takdir edilen bir zatın tahkir edilmesine karşı tercüman-ı efkâr-ı umumiye olan gazetemizin tazvîh-i hakikatten iğmâz eylemesi gayrı kâbil-i afv bir hamiyetsizlik olur idi. Binaen-aleyh *“Tebyîn-i Hakikat”* makalesiyle gazetemiz uhdesine müterettib bir vazife-i mukaddeseyi ifa etmiş olmağla bundan -velev ki mev’hûm olsun- bir iftira davası icadî yine hayal-i muhaldir. Acaba Ömer Âlî Bey tevehhüm ettiği iftira ve tahkir davasını (*Serbaz*) gazetesinin 13 numaralı nüshasında neşrolunan açık mektuptan mı çıkarıyor? Bendeniz o mektubu yazdıktan sonra da tekrar tekrar okudum. Onda öyle iftiraya, tahkire müteallik bir şey yoktur. Mezkur mektup dahi müddeînin arzuhaline melfûf (*Serbaz*) gazetesinde mündericidir.

Hükkâm-ı Kirâm! Matbuâtın vazifesi menâfi-i umumiyeye hizmettir. Ömer Âlî Bey, eyyâm-ı buhrandaki mesâî-i irticâyesine set ve mûmânaat çeken meşrutiyet-perverân aleyhine nüfûz-ı hükümetten bi’l-istifade hücum

etti. Bu hücumu bâlâda arz ettiğim telgraf-nâmelerinin celp ve kıraatiyle maddeten dahi sabit olur. Bendeniz, sevk-i hamiyetle kendilerini ikaz için o açık mektubu yazdım. Çünkü kendileri mekteb-i istibdâtan yetişmiş, taaz-zuma alışmış olduğundan kimsenin ihtarât-ı hayır-hâhânesini dinlemez idi. Meşrutiyet-i idare ise millete bu hakkı bahş etmiştir. Emsali hemen her gün, gazetede görülmektedir. Erbabı bu gibi ihtarât-ı hayır-hâhâneden mütenebbih, bu suretle millet de müstefit olmuş olur. “*Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir!*” Ben de Ömer Âlî Bey’in millet menâfiine sarf etmeye mecbur ve memur olduğu nüfûz-ı vilâyeti, Meşrutiyet hâdimlerinin aleyhine sarf ve israf eylediğini gördüm. Kendisinin israf ettiği bu kuvvet ise millettir. Bendeniz de efrâd-ı milletten biriyim. Bir hakk-ı müşân izâasına göz göre sükut etmek millete en büyük ihanettir ki meşrutiyet-i idare, bil-hassa hamiyet-i Osmaniye buna mütehammil değildir. Bendeniz vazife-i vataniye ve milliyemi ifa ettim. Vazife ise mucceb-i suâl olamaz. Kaldı ki gerek “*Tebyîn-i Hakikat*” makalesinde, gerek “*Açık Mektub*” umda iddia olunduğu vechile ne Ömer Âlî Bey’in aleyhine, ne de bir şahs-ı muayyen-i âhara iftira, zem, tahkiri mutazammın bir tek kelime bile yoktur. Binâen-aleyh, ahvâl-i mesrûdeye göre icap eden muamelenin icrasını Mahkeme-i Aliyelerinin müsellemlen olan adalet ve hakkaniyetine terk ve tevdî eylerim. Ol-babta emr-u irade hazret-i men-lehû'l-emrindir.

Ek-II BOA. DH.MUİ: Nu: 5-3/37.

Kastamonu Vilâyeti Mektubî Kalemi Aded 384

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi Huzur-ı Fehâmet-Mevfûr-ı Samîsine

Marûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Bazı esbâb-ı ihtirâsiye ve ahlâk-ı redîe sâikasıyla hakk-ı çâkerânemde ihtirâ ve işâe edilen müftereyât ve azviyyât-ı mü'lîmeden dolayı vakî olan talep ve istidâ-yı bendegânem üzerine îzâm buyurulan Hey'et-i Tahkikiye ikmâl-i tedkikât etmiş olmalıdır ki bugün Dersaadet'e avdet eyledikleri gibi müftereyât-ı vâkıanın müretteplerinden İstinâf Müdde-i Umûmîsi dahi bu kadar marûzât-ı ubeydâneme karşı acıpdır ki yine memuriyeti başına geldi.

Eğerci irticâ ve ifsâd gibi, din-ü devlet ve vatanıma ihanet gibi, bir hey'et-i istibdâdiye tertibi ve avene-i fesâdiye ve irticâiye tedarik ve teşkili gibi fikren vaz'an hâlen bir hareket ve fi'liyyât-ı çâkerânem meşhûd ve mesbet veya

mahsus ise akâid-i İslâmiyemle hamiyet ve muhabbet-i Osmaniyemle namus ve haysiyet-i zâtiyemle selâmet ve selâset-i vicdaniyemle idama kadar en ağır cezaya her an her dakika mutî ve müheyyayım.

Şayet mûcib-i muâheze böyle bir halim yoğise İstûnâf Müdde-i Umûmîsi Redif miralayı Beledî Reisi misillû müftereyât-ı vâkıa-i hayat-sûzî icad ve ihtirâ edenlerin ve şunu bunu tehdit ve ifâl ile bûhtannâme tertip ve bilir bilmez tahtüm eden ve ettirenlerin sür'at-i tecziyesini talep ve istid'â etmekle beraber Meşrutiyet-i mübecceleimizin âsar-ı âdile-i fi'liyyesine kemâl-i tehâlûkle intizar ederim.

Kastamonu'da bir vakitten beri devam eden bu şımarıklığın bu tecavüzün bu ifâlâtın eğerçi serian önü alınmaz ve bir takım erbâb-ı fesat buradan kaldırılmaz ve ahlâk-ı ahali üstünde kısmen bir terbiye-i intihabiye gösterilmez ve kudret-i kabiliyet ve adalet ve mehâbet-i hükümet vakit ve zamanında irâe edilmez ise meşrutiyet-i idare ve hükümet-i siyasiye itibarıyla bu memlekete en maharetlilerimizden, en liyakatlılarımızdan, en diplomat bildiğimiz genç veya mücerrep kâr-âşinâlarımızdan valiliğe her kim gelirse gelsin birkaç ay sonra görülecek netice yine bu şirret bu hal, yine bu fesad bu makâl, yine bu tecavüz bu ef'âldir.

Gerek geçmişlerim gerek kendim bu devlet bu millet sayesinde envâ-ı terakkîyât ile muazzen ve muhteremen merzuk olduğumuz gibi bakıyye-i hayat-ı çâkerânem dahi kemâ-kân o sayede ve gayet kanaatkâr bir surette emînü'l-intiâş bulunduğu için maruzât-ı vâkıa-i kemterânem aslâ ve kat'â nefsi çâkerâneme tealluk etmeyip ancak muhafaza-i şeref-i hükümet ve tedvîr-i umûr-ı devlet ve intizam ve inzibat-ı memlekete ve usul-i Meşrutiyet ve adalete ve hakk-ı hürriyet ve selamete ait ve râcîdir.

Ashab-ı hall-ü akd ne kadar metin olursa olsun bir takım erbâb-ı âmâl-i fesat-ârânın envâ-ı eşkâl-i hay-huy-i fitne-cûsundan malî, mülkî, idarî, zatî muhafaza-i vakar ve namus kaydına düşerek tesirât-ı dahiliye ve hariciye itibarıyla umûrun temin-i hüsn-i tedvîri ve hele en ziyade muhtac-ı ıslah ve tersî ve tersîn olan hutûb-i nâfia ve maarifi sektedâr olmaktan asla halî kalmıyor. Buraları ise devletçe şâyân-ı teemmül ve tedkîk-i amîktir. Her halde emr-u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 16 Cemâziye'l-âhir seen 327 ve fi 21 Haziran sene 325

Kastamonu Valisi Bende
(Ömer Âli Mühür)

Ek-III *Ömer Âli Bey'in 12 Ağustos 1901 Tarihi İtibarıyla Yaptıkları* (Haura Defteri, s. 7-8).

Sâye-i hazret-i hilâfet-penahîde memurîn ve eşraf-ı ahalinin inzimâm-ı muâvenetiyle merkez-i livâ ve mülhakâtta te'sis ve inşaatına muvaffak olduğum mebânî.

ADET	SURET-I İNŞASI	ESÂMÎSİ
1	Müceddeden	Bandırma'da nâm-ı Hazret-i Hilâfet-penâhîye mensup Hamidiye Mekteb-i İbtidaîsi
1	"	Bandırma'da nâm-ı Hazret-i Hilâfet-penâhîye mermer çeşme
7	"	Bandırma'da nâm-ı Hazret-i Hilâfet-pehâhîye ufak çeşme
1	"	Bandırma'da Haydar Çavuş Mekteb-i İbtidaîsi (altında mağazaları dahi maaşâta karşılıktır)
-	"	Gönen şehrine iki saatlik mesafeden su isâlesi
1	"	Gönen'de nâm-ı Hazret-i Padişahîye cesim çeşme
24	Tamiren	Gönen'de Valide Sultan, Defterdar İbrahim Paşa ve zevât-ı sâire nâmına mensup olarak çeşme, şadırvan, hamam
1	Müceddeden	Balıkesir'de Hastahane'ye irâd Hamam
1	"	Balıkesir'de Belediye Meydanı'nda şadırvan
1	"	Balıkesir'de diğer şadırvan
1	"	Balıkesir'de Mahkeme-i Şer'iyye
1	"	Balıkesir'de Hacı Ali Câmî-i Şerîfi bir minaresi
1	"	Balıkesir'de Hoca Sinan Câm-i Şerîfi
1	"	Balıkesir'de Şeyh Lutfullah Cami-i Şerîfi
1	Tamiren	Balıkesir'de Okçu Kara Câmî-i Şerîfi
1	"	Balıkesir'de Kasaplar Câmî-i Şerîfi
1	"	Balıkesir'de Emin Ağa Câmî-i Şerîfi
1	Müceddeden	Balıkesir'de Hamidiye Caddesi

1	“	Balıkesir’de Hamam Caddesi
1	“	Balıkesir’de Mektupçu Caddesi
1	Tamiren	Balıkesir’de Kışla-i Hümayûn (Tecdid derecesinde)
1	“	Balıkesir’de Hükümet Konağı (Tecdid derecesinde)
1	Müceddeden	Balıkesir’de Hükümet Meydanı (Küşâd)
1	“	Balıkesir’de Kışla-i Hümayûn Caddesi
1	“	Balıkesir’de İbrahim Paşa Câmî-i Şerîfi (İki şerefeli minaresi)
1	“	Balıkesir’de Yirmi beş metre irtifânda Saat Kulesi
1	“	Balıkesir’de Debboy-ı Hümayûn
1	“	Balıkesir’de Cephanelik
	“	Balıkesir’de Zağnos Paşa Câmî-i Şerîfi
1	“	Balıkesir’de Zağnos Paşa Türbesi
1	“	Balıkesir’de maarif irâdı Lonca yerindedir
1	“	Bandırma’da sûtûn-ı mefharet
1	“	Bandırma’da Rıhtım 180 metre
1	“	Sındırgı’da köprü
1	“	Balıkesir’de 350 adam alır Hapishane
1	“	Bandırma’da şadırvan
1	“	Bandırma’da Hükümet Konağı
1	İtmam ve Küşâd	Ayvalık’ta Hamidiye Câmî-i Şerîfi
1	Müceddeden	Balya’da Telgrafhane küşâdı
1	“	Balya’da Karakolhane
1	“	Susıgılık’ta Telgrafhane küşâdı
1	“	Balıkesir’de Kütüphane ve mütâlâahane. Kütüb-i nefise ile memlûdur
2	“	Güngörmez, Karadere köprüleri gibi umûr-ı nâfiaya ait lehü’l-hamd otuz kadar köprü inşa edilmiş ve birçok şose yollar ihdas kılınmıştır

Bu kadar inşaatın milyonlara bâliğ olan kâffe-i masârifi mahalleri ahalisi tarafından ve hele Balıkesir inşaatının akıllara hayret veren masârif-i külliyesi Balıkesir ahali-i hamiyet-mendâni cânibinden kemâl-i mefharetle nakden ve aynen tesviye ve itâ edildiğini delâlet-i âcizânemden nâşî fart-ı mübahât ile kayd eyledim.

Fî 30 Temmuz 1317 (12 Ağustos 1901)

Karesi Mutasarrıfı

Ömer Âlî

عرض بقصد

ویرن مصطفی رشید بک افندی برادر مزه عائد دره
میز موعی الیه کبی انار لطیفه سیله عیون مشتاقانی
تنویر ایدن بر ادیب بدایع پسند طرفندن اثرک
بویادکار ابدنشان ایله شرفیاب تقدیر بیورلمسی
اعتراقه مجبور اوله جغم بر لطف اخوت پرورانه
وبالوجوه تشکره شایان بر التفات ترقی پرستانه دره

خلیل ادیب

نصی مشرف سعادت ابو عمر عالی بک افند
هابی علی جمیع شریف و مدینه سنده مجدداً و تبرکاً
انشا و احباباً بویسه اولد قاری کنعان ناچاراً
هدیه اولدیه نقیصه اولد - ۱۰ - بویلا

Ek-VI

Ömer Âli Bey 1898'de (*Malumât*, VII/164/883)

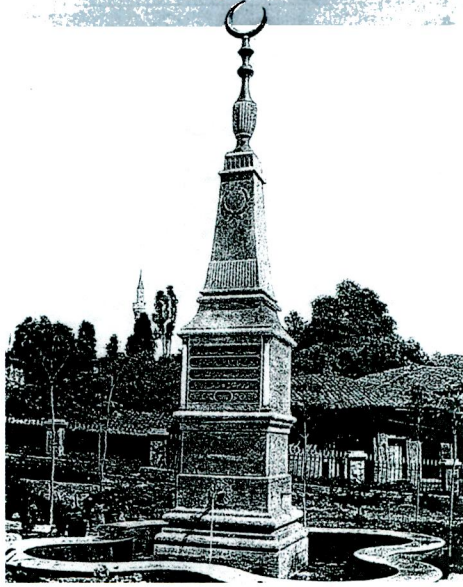

Ömer Âli Bey'in Bandırma'da Haydar Çavuş Camii önünde yaptırdığı Şadırvan

Ömer Âli Bey'in Tekirdağ'da yaptırdığı Hükümet binası sonradan genişletilmiştir.

Ek-IX-X

Ömer Âli Bey'in Tekirdağ'da yaptırdığı abide/çeşme

Ömer Âli Bey'in Kastamonu'da yaptırdığı abide/çeşme (Yâdigâr Çeşmesi)

